

Проф. І. Замоцін

М. А. Багдановіч

Крытычна-біографічны нарыс

I

Увязка біографіі Максіма Багдановіча з генэзісам яго творчасці; галоўныя моманты ў гэтай увязцы. Спадчыннасць соцыяльная і псыха-фізіялёгічная і яе роля ў фармаванні творчасці поэты. Продкі поэты па лініі бацькі і маткі; выпадкі надаронасці сярод іх; беларуская традыцыя ў іх асяродзьдзі. Матка поэты; падабенства яго з ёю характарам. Склад жыцця і дзейнасць бацькі; яго значэнне для інтэлектуальнага развіцця поэты. Рысы спадчыннасці ў здароў'і поэты.

Калі разглядаць біографію пісьменьніка ня толькі як хронолёгічную канву, але і як матар'ял для асьвятленьня пытання аб генэзісе дадзенай творчасці, то на першы плян прыходзіцца вылучыць тыя менавіта біографічныя моманты, з якіх фактычна складаецца ўвязка жыцця і дзейнасці пісьменьніка з яго літаратурнай прадукцыяй.

Гэтыя моманты наступныя: 1) соцыяльная спадчыннасць; 2) псыха-фізіялёгічная спадчыннасць па двух лініях—па лініі псыхічнага складу (напр., надаронасць продкаў пісьменьніка) і па лініі фізічнага складу (напр., спадчынныя хваробы); 3) абстаноўка раньняга дзяцінства, паколькі яна рабіла ўплыў на фармаваньне псыха-фізіялёгічнай арганізацыі будучага пісьменьніка; 4) гады вучэння і розныя ўплывы ў гэты час (кнігі, сябры, уражанні наўкольнага жыцця і прыроды і г. д.); 5) наўкольнае грамадзкае асяродзьдзе і грамадзкія сувязі як у гады юнацтва, так і ў гады сталасці; 6) характар разумовых інтарэсаў пісьменьніка, яго дзелавой працы па спецыяльнасці (калі такая ў яго была) і працы грамадзкай; 7) літаратурныя сувязі і літаратурныя ўплывы; 8) кола інтымных перажыванняў (склад асабовага жыцця, выдатныя ў ім падзеі, сяброўскія сувязі, каханьне).

Для біографіі, больш складанай па матар'ялу і хронолёгічна больш працяглай, пералік гэтых момантаў, вядома, можа быць працягнуты; але ў дапасаванні да М. А. Багдановіча, які памёр вельмі рана і пражыў сваё нядоўгае жыццё ў параўнальна прастай абстаноўцы, гэтыя моманты амаль што вычэрпваюць увязку яго творчасці з яго жыццём.

Па пытанню аб соцыяльнай спадчыннасці, як аб адным з момантаў у біографіі М. Багдановіча, шэраг цікавых і багатых зместам доведак дае бацька поэты ў сваіх „Матар'ялах да біографіі Максіма Адам. Багдановіча“ (рук.). Бацькі поэты—Адам Юравіч Багдановіч і Марыя Апанасаўна, ураджоная Мякота. Адам Юравіч па паходжэнню селянін. Яго бацька Юры Лук'янавіч, дзед поэты па бацьку, быў прыгонны дваровы памешчыка пана Лаппо, повар па профэсіі; ён належаў да Касарыцкага сельскага вобчства, Ляскавіцкай воласці, Баб-

руйскага павету, але яшчэ за малада быў перавезены сваім панам у куплены маёнтак пры мястэчку Халопенічах Барысаўскага павету, тут ажаніўся і асталяваўся. Дзед Адама Юравіча, прадзед поэты, Лук'ян Сьцяпанавіч, быў таксама дваровы, па профэсіі садоўнік; яго бацька Сьцяпан, прадзед Адама Юравіча, першы стаў насіць прозьвішча Багдановіч. Сам Адам Юравіч, які радзіўся ў Халопенічах 25-га сакавіка 1862 г., не застаў ужо прыгону, але ўсё-ж такі, як сын селяніна, нядаўнага панскага дваровага, перацярпеў усе прыкрасьці, якія выпалі на долю сялянскага хлопчыка і падручка ад соцыяльнага складу жыцьця таго часу. На шостым годзе жыцьця ён пачаў вучыцца чытаць і пісаць пад кіраўніцтвам „дамарослага бакаляра з сялянскіх хлапчукоў“ і пад агульным наглядом мясцовага дыякана. У сем гадоў ён садзіў бульбу; з дзевяці гадоў стаў падзёньнікам у панскім двары, вучачыся разам з гэтым зімою ў школе, у якой выкладалі настаўнікі з сэмінарыстых. У трынаццаць год ён з посьпехам скончыў вясковую школу і разам з тым вышаў з сям'і на самастойную дарогу. Гэта дарога пашла ўжо не па вясковай, а па гарадзкой лініі; спачатку ён прабыў сем месяцаў вучнем у чыгуначнай майстэрні пры паравозным дэпо ў г. Менску; потым быў кантрактаваны на пяць гадоў вучнем да прыватнага майстра, сьлэсара Мінкевіча, таксама ў Менску; прабыўшы тут каля году ва ўмовах, як ён сам кажа, „Чэхаўскага Ванькі“, ён быў аддадзены на вывучку аднаму з менскіх цукернікаў, дзе прабыў каля трох гадоў. Ахвота да кнігі і разумовай працы, набытая з маленства, не дала яму стала ўжыцца ні з адным рамяством і ў 1879 годзе, калі яму было 17 гадоў, ён паступіў у Нясьвіскую настаўніцкую сэмінарыю, якую скончыў у 1882 годзе. Пасьля гэтага ён праслужыў дзесяць гадоў настаўнікам—спачатку ў вёсцы, потым у Менску; з 1892 году з прычыны нездароўя, ён пакінуў службу ў школе і стаў служыць у Сялянскім банку, займаючыся разам з гэтым і разумоваю працаю іншых відаў.

Матка поэты, Марыля Апанасаўна, была дачкою дробнага чыноўніка, які служыў наглядальнікам Ігуменскай павятовай больніцы, але па мацеры сваёй і продках бацькі паходзіла з духоўнага званьня; урэшце, аб духоўным яе паходжэньні ў „Матар'ялах“ гаворыцца толькі дапушчальна. Хвароба і беднасьць прымусілі яе бацьку адправіць усіх дзяцей (чатырох дачок і сына) для выхаваньня ў Менск у дзіцячы прытулак, дзе дзецям прышлося жыць у цяжкіх умовах бедна абсталяванай зачыненай навучальнай установы. Урэшце, Марылю Апанасаўну, як найбольш жвавую і надораную ад прыроды, параўнальна з яе сёстрамі (брат у скорым часе памёр), папачыцельніца прытулку, асоба, якая мела ўплыў у горадзе, узяла да сябе ў дом, пасылала вучыцца ў жаночае Аляксандраўскае вучылішча, а потым адправіла ў Пецярбург у „жаночую настаўніцкую школу“ (больш дакладнага яе абазначэньня ў „Матар'ялах“ няма). Тут яна і скончыла сваю адукацыю. У дзевятнаццаць год, у 1889 годзе, яна вышла замуж за Адама Юравіча Багдановіча, а ў 1896 годзе памерла.

Такім чынам, па лініі соцыяльнай спадчыннасьці поэта цесна зьвязаны, у асобе свайго бацькі і яго продкаў, з сялянскай масай; у асобе мацеры ён бліжэй суседзіцца з дробным чыноўнічым асяродзьдзем і часткова, больш далёка, з духавенствам. Гэтыя соцыяльныя ўмовы яго паходжэньня трэба лічыць адным з сур'ёзных фактараў у разьвіцьці яго асобы і яго творчасьці; праводзячы свае дзіцячыя і вучнёўскія гады ў інтэлігентным асяродзьдзі бацькі, які жыў разумоваю працаю, і мацеры, якая атрымала скончаную, хоць і невялікую, адукацыю, і іх блізкіх сяброў і знаёмых, таксама людзей інтэлігентных,—ён

у той самы час ня мог набыць ад бацькоў ніякіх вузка-саслоўных ці вузка-пабытовых традыцый і, наадварот, атрымаў, як спадак, у іх асобе моцную сувязь з працоўным народным жыццём і жыццём працоўнай інтэлігенцыі.

Ня менш значнымі былі ўплывы на будучага поэту і па лініі псыхічнай, асабліва інтэлектуальнай спадчынасьці. Тут, перш за ўсё, карыстаючыся сьведчаньнем А. Ю. Багдановіча, прыходзіцца адзначаць выпадкі прыроднай надоранасьці сярод продкаў поэты з боку бацькі. Яго бабка па бацькаўскай лініі (Анеля Тамашова Асьмак) „мела надзвычайныя матэматычныя здольнасьці: ня гледзячы на тое, што была няпісьменнай, яна па чуцьцю разьвязвала нялёгка альгебраічныя задачы“... „Некаторыя з яе ўнукаў, як відаць, пераняўшы спадчынай ад яе гэтую здольнасьць, разьвілі яе настолькі, што здзіўлялі знаўцаў выключнаю сілаю свае матэматычнае здольнасьці. Прынамсі, адзін з іх, родны брат Максіма, ня ведаў цяжкасьці ў гэтай галіне. Апрача таго, яна была здольнаю апавядальніцаю народных казак—здольнасьць, бязумоўна, поэтычная—насьледваўшы гэтую здольнасьць часткова ад свае маткі Рузалі Казіміраўны Асьмак, якая ў гэтым дачыненьні была вельмі здольнаю“. У гэтым сьведчаньні А. Ю. Багдановіча аб надоранасьці яго мацеры (бабкі поэты) біограф павінна цікавіць менавіта другая адзнака гэтай надоранасьці, г. зн. не матэматычныя здольнасьці Анелі Тамашовай, а яе нахіл да мастацкага фольклёрызму,—рыса, уласьцівая як самому М. Багдановічу, так і шмат каму з яго старэйшых сучасьнікаў па літаратурнай эпасе.

Галоўным прычыньнікам гэтага ўхілу ў бок мастацкага фольклёрызму—як непасрэдна для А. Ю. Багдановіча, так праз яго пасрэдніцтва і для яго сына—была ня столькі бабка поэты, колькі яго прабабка, Рузалея Казіміраўна. „Перадача казачнага сюжэту для яе—так характарызуе яе поэтычную здольнасьць А. Ю.—была творчым актам; кожны раз яна ўносіла ў апрацоўку сюжэтаў новыя рысы; гаварыла моцна і нарасьпеў, надаючы гаворцы прыкметную рытмічнасьць. Яна ведала напамяць шмат беларускіх песень, і наогул была нашэльніцаю і хавальніцаю народнай старасьветчыны: абрадаў, звычайў, варажбы, паданьяў, пасловіц, прыказак, загадак, народных лекаў і інш. Яе вядомасьць і ўплыў, як варажбіткі, знахаркі і захавальніцы народнага абраду ў выдатныя моманты народнага жыцця (радзіны, хрэзьбіны, вясельлі, хаўтуры, засеўкі, зажынкі, дажынкі, талокі, улазіны і інш.), шырока была пашырана ў Халопеніцкай акрузе; да яе прыходзілі за парадамі і кіраўніцтвам, і ва ўсіх урачыстых выпадках запрашалі распарадніцаю—„парадак даваць“... „У сваіх этнографічных працах—робіць, паміж іншым, А. Ю. каштоўнае паказаньне—шмат што я скарыстаў з вялізнага запасу яе ведаў, якія, паводле яе слоў, былі спадчыннымі ў раду Лісоўскіх і Парэцкіх (па яе бацьку і матцы)“. Перадача спадчынасьці ў сэнсе ўплыву на генэзіс творчасьці М. Багдановіча ў дадзеным выпадку ўстанаўляецца фактычна: Багдановіч-бацька рабіў запісы фольклёрнага матар'ялу на надставе таго, што ён чуў ад свае бабкі, здольнай сказальніцы, а Багдановіч-сын скарыстаў запісы бацькі для сваіх мастацка-фольклёрыстычных вобразаў і малюнкаў. „Па гэтых казках—кажа А. Ю., разумеючы казкі бабкі Рузалі—Максім азнаёміўся ўпяршыню з беларускаю моваю“. У другім месцы сваіх „Матар'ялаў“ ён ужо больш канкрэтна паказвае сувязь поэзіі свайго сына з фольклёрнаю спадчынаю, якая перашла да поэты ад яго прабабкі праз бацьку: „Сёе-тое запазычанае мною з гэтай крыніцы, праз мае пісаньні, адбілася на творчасьці яе (г. зн. Рузалі Казіміраўны) праўнука Максіма, пасвойму ім ператворанае, асабліва ў цыкле „У за-

чарованым царстве“ (гл. т. I, адз. II, „Вянок“, №№ 91 і наступн.), дзе, напрыклад, „Зьмяіны цар“ зьяўляецца поэтычнаю перапрацоўкаю народнага павер'я, зьмешчанага ў маіх „Пережитках“ са слоў мае шанойнай бабулі“. Зборнік А. Ю. Багдановіча пад гэтым загалоўкам („Пережитки древнего мирозозерцания у белоруссов“, Гродно, 1895) трэба наогул лічыць аднёю з важных крыніц творчасці яго сына; але больш дакладнае абсьледваньне гэтага пытаньня адносіцца ўжо не да біографічнага, а да крытычнага нарысу.

Прыродная надоранасьць продкаў поэты па мацярынскай лініі адзначаецца „Матар'яламі“ ў асобе бабкі поэты і асабліва ў асобе яго маткі, Марылі Апанасаўны, якая перадала яму свой характар—у сэнсе агульнай псыхічнай арганізацыі і, у прыватнасьці, у сэнсе нахілу да творчага выябражэньня. А. Ю. характарызуе сваю нябожчыцу жонку, матку поэты, наступнымі рысамі: „Яна шмат чытала. Яе лісты зьдзіўлялі трапнасьцю назіраньняў, жывасьцю і маляўнічасцю мовы. Адзінае апавяданьне, якое напісана ёю *) і знаходзіцца сярод матар'ялаў (А. Ю. разумее рукапісныя матар'ялы для біяграфіі М. А. і для выданьня яго твораў), паказвае, што яна мела здольнасьць выяўленчасьці, а пры гэтай умове з яе магла-б выпрацавацца добрая пісьменьніца“... „Неабходна адзначыць яшчэ адну рысу: надзвычайную, часамі балючую жывасьць выябражэньня. Ня толькі Дастаеўскі яе мучыў хваравітаю яскравасьцю перажываньняў пры чытаньні (асабліва сон Сьвідрыгайлава), але нават чытаючы соцыялёгію Спэнсэра, дзе праводзіцца аналёгія паміж фізыялёгічным арганізмам і грамадзкім, яна так жыва выябравала ў чалавекаобразных формах некае цудзішча, галаву якога складаюць літаратары і вучоныя, у грудзях шавеляцца поэты, у нагах ходзяць возьнікі, машыністыя і іншыя, машыны, паязды, тэлеграф,—што даходзіла жаху ад гэтага кашмарнага стварэньня свае фантазіі, і я толькі жартам мог прагнаць гэты змрок. Нязвычайная жывасьць успрыманьня, пачуцьця і рухаў—была асноўнаю выдатнаю рысаю яе натуры“... А. Ю. адзначае, апрача таго, у характары нябожчыцы свае жонкі, пры вонкавай рухавасьці, вясёласьці і грацыі, наяўнасьць „і таго непераможнага чароўнага хараства, якое прынята называць жаноцкасьцю“. Пры гэтым жывы характар Марылі Апанасаўны не пазбаўлен быў і некаторай няўроўнаважанасьці, якая, аднак, ня йшла далей лёгкіх успышак, што хутка гасьлі ў пачуцьці справядлівасьці, якое яе ніколі не пакідала. „Павышаная чуласьць у штодзённым жыцьці з яе дробязнымі падзеямі—кажа А. Ю.—часамі выяўлялася ўспыльчывасьцю, з момэнтальнаю адходчывасьцю, але яе прыроджанае пачуцьцё праўды і любасьць да справядлівасьці рабілі бяскрыўдны гэты маленькі недахоп характару (які мне, урэшце, прыносіў толькі задаваленьне): яна тут-жа, сама сабою, усьведамляла сваю віну або несправядлівасьць і шчыра каялася або прасіла прабацьчаньне“. Зарысоўваючы псыхічнае аблічча свае нябожчыцы жонкі, А. Ю. ставіць яе па падабенству ў цесную сувязь з характарам свайго сына Максіма. „Па складу свайго характару, мяккага і жаноцкага, па вясёласьці свае натуры, жывасьці, чуласьці і ўражлівасьці, па паўнаце і мяккасьці нагляданьняў, па сіле ўвображэньня, плястычнасьці і разам маляўнічасці прадуктаў яго творчасці, ён больш за ўсё нагадваў сваю матку, асабліва ў маленстве“. Разам з тым гэта падабенства псыхічнага аблічча поэты з яго маткай А. Ю. узводзіць да аднае агульнай крыніцы спадчыннасьці, іменна да бабкі поэты з боку маткі, на якую і маці Максіма і ён сам

*) „Накануне Рождества (святочный рассказ)“—„Гродненские Губернские Ведомости“ 1893, 29 сьнеж., № 102.

аднакава падобны былі характарам. Дзеля гэтага А. Ю. любіў, жартуючы, называць сына „Малевіч“, г. зн. дзявоцкім прозьвішчам яго бабкі (Тацяны Язэпаўны Малевіч, замужам Мякота), сымбалізуючы гэтым словам той душэўны склад, які быў агульным і для Марылі Апанасаўны і для яе сына Максіма. Лічачы асноўнай рысаю псыхічнага тыпу „Малевіч“ павышаную жывасьць выябражэньня, А. Ю. знаходзіць магчымым пытаньне аб генэзысе поэтычнай здольнасьці свайго сына формуляваць так: „...яго поэтычны талент ёсьць дар яго маткі, які ў ёй самой драмаў у няразьвітым стане“; урэшце, ён дапускае, што гэты талент мог быць таксама і „асколкам поэтычнай здольнасьці яго прабабкі Рузалі, казкам якой і песьням (у запісах А. Ю.) ён абавязаны абуджэньнем свайго таленту“. Устанавіць больш дакладна ўплыў мацеры на асобныя бакі творчасьці поэты—пытаньне спэцыяльнага аналізу яго літаратурных твораў. Пакуль што можна, аднак, сказаць, што гэты ўплыў бязумоўна быў. І вось адзін канкрэтны прыклад: у памянёнай вышэй характарыстыцы Марылі Апанасаўны ёсьць паказаньне А. Ю. на адзін з прадуктаў яе павышанай адчувальнасьці—створаны ёю, пад уплывам чытаньня Спэнсэра, вобраз чалавекавобразнага цудзішча, якое ўвасабляе жыцьцё грамадзкага арганізму. Гэты вобраз у некаторай варыяцыі адноўлен у вершаваных накідах поэты, напісаных, напэўна, таксама пад уплывам Спэнсэра (гл. разьдзел IV, № 261). Праўда, тут чалавекавобразнае цудзішча заменена цудзішчам спрутам, або сіфонофорай, (як відаць, не бяз уплыву аднаго з артыкулаў Н. Д. Ножына—гл. артыкул М. А. Багдановіча аб Ножыне ў „Ежем. Журн.“, 1916, № 6), але сам мотыў увасабленьня вельмі нагадвае вышэйпамянёны выпадак з асабовых перажываньняў Марылі Апанасаўны.

Калі з боку маткі поэта атрымаў у спадчыну жывасьць увображэньня, то з боку бацькі яму дадзены былі бязумоўныя задаткі да інтэлектуальнага разьвіцьця. Яго бацька, Адам Юравіч, які прабіваў спачатку, у дзяцінстве і ў раннім юнацтве, сабе дарогу цяжкаю фізычнаю працаю, урэшце дабіўся адукацыі і стаў жыць разумоваю працаю, спачатку працуючы ў школе на вёсцы і ў Менску (агулам у працягу дзесяціх гадоў, 1882—1892), потым служачы на розных пасадах у Сялянскім банку ў Гародне, Ніжнім-Ноўгарадзе і Яраслаўлі (1892—1920). Разам з тым ён загадваў у працягу шэрагу гадоў спачатку Гародзенскаю публічнаю бібліотэкаю, потым аднёю з Ніжагародзкіх бібліотэк. Цяпер, прапрацаваўшы ў галіне разумовай працы звыш 40 гадоў, ён лічыцца загадчыкам Навуковай бібліотэкі пры Гістарычным Музеі ў гор. Яраслаўлі. Роўналежна з службаю А. Ю. з маладых гадоў аддаваў свае сілы і перадавой політычнай дзейнасьці: з 1882 па 1892 г. ён лічыўся членам партыі „Народнай Волі“, праводзіў арганізацыйную працу партыі ў вёсцы і ў Менску, кіраваў падпольнымі гурткамі самаадукацыі. Самую службу ў Сялянскім Пазямельным Банку ён выбраў сьвядома, як такую, якая найбольш адпавядала яго народніцкім пераконаньням, і на працягу амаль 28 гадоў, у якасьці ацэншчыка і зямляўпарадчыка, спрыяў пераходу ў рукі працоўнага народу звыш 400.000 дзесяцін зямлі (па яго прыблізнаму падліку) у розных губэрнях—Гародзенскай, Ніжагародзкай, Уладзімерскай, Яраслаўскай, Валагодзкай і Таўрычаскай. Ня гледзячы на тое, што служба брала шмат часу і энэргіі, А. Ю. не парываў сувязі з літаратурнаю навуковаю працаю; апрача цэлага шэрагу навуковых і літаратурных артыкулаў, якія А. Ю. зьявіў з 1885 году ў пэрыодычных провінцыяльных выданьнях, яго пяру належыць некалькі каштоўных прац па этнографіі Беларусі. Сюды,—апрача ўжо цытаванае вышэй працы „Пережитки древнего мирозерцания у белоруссов“, у свой час адзначанай навуковаю

крытыкаю,—адносяцца яго артыкулы ў „Материалах для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края“ П. В. Шейна („Сборники отделения русского языка и словесности Ак. Н.“, т. т. 41, 51 і 57), „Нечистая сила по воззрениям белоруссов“ („Научное Обозрение“ 1894 г.), „Про панщину. Очерки крепостного быта в Белоруссии“ (Гродна, 1895 г.) і інш; шэраг артыкулаў і нарысаў А. Ю-ча прысьвечаны зямельным пытаньням, зьвязаным з дзейнасьцю Сялянскага Пазямельнага Банку.

Неабходна ўзяць пад увагу пастаянны ўдзел А. Ю-ча ў розных таварыствах і выступленьні яго там з дакладам па навуковых і літаратурных пытаньнях, а таксама яго цесную сувязь з мясцоваю інтэлігенцыяй ува ўсіх гарадох, дзе яму прыходзілася служыць. Такім чынам, атмасфэра бесьперарывнай разумовай працы і сур'ёзных разумовых інтарэсаў з пэўным ухілам у бок перадавой грамадзкасьці пастаянна абкружала будучага поэта, з самых раньніх гадоў яго маленства. Уплыў А. Ю-ча на выхаваньне і разумовае разьвіцьцё сына больш канкрэтна, вядома, адбіўся ў гады хатняга першапачатковага навучаньня, якім, як мы ўбачым ніжэй, ён кіраваў сам; але і незалежна ад гэтага ўся абстаноўка жыцьця ў сям'і, дзе на першым месцы стаялі інтэлектуальныя і грамадзкія інтарэсы, павінна была зрабіць адпаведны ўплыў на фармаваньне сьветапогляду маленькага Максіма.

Са спадчынасьцю па лініі фізычнага складу справа стаіць далёка ня так добра, як са спадчынасьцю па лініі псыхікі. Продкі А. Ю. з боку бацькі вызначаліся доўгавечнасьцю, але з боку маткі здароўе яго продкаў ужо зьяўляецца неаднастайным: ёсьць выпадкі даволі раньняй сьмерці (ува ўзросьце каля 36-37 гадоў), сьмерці ад сухот, запаленьня лёгкіх. Адзначаючы гэтыя факты, А. Ю. робіць вывад, што спадчыннае здароўе ў яго раду было ўва ўсякім разе ня ніжэй сярэдняга. Значна горш гэта спадчынасьць была з боку маткі, Марылі Апанасавай. Яе бацька памёр параўнаўча рана, калі дзеці яго былі яшчэ малалетнімі, ад некай „цяжкай хваробы“, якая больш дакладна ў „Матар'ялах“ не азначана. Сама Марыля Апанасаўна пасья нараджэньня чацьвертага свайго дзіцяці захварэла скорачечнымі сухотамі і памерла ў Гародні ў 1896 г., калі ёй было крыху больш як 27 гадоў ад роду. Максім Адамавіч, як відаць, насьледваў слабое здароўе мацеры, і гэта абставіна, ня гледзячы на ўсе профіляктычныя захады, зробленыя бацькам, вельмі рана выявілася ў нахіле яго да сухотаў.

II

Абстаноўка раньняга дзяцінства Максіма і першапачатковае навучаньне (1891—1902). Жыцьцё ў Гародні; блізкасьць да роднай прыроды. Выхаваўчы ўплыў бацькі і маткі. Здароўе хлопчыка. Дзіцячыя катастрофы. Сьмерць мацеры. Пераезд у Ніжні-Ноўгарад і жыцьцё там. Першапачатковае навучаньне да паступленьня ў школу пад кіраўніцтвам бацькі; сыстэма навучаньня і яе ўплыў на разьвіцьцё будучага поэта; кола дамашняга чытаньня; першае знаёмства з беларускай народнай поэзіяй.

Абстаноўка раньняга дзяцінства, на першы погляд, нескладаная і не яскравая, была, аднак, досыць значная па зьместу для таго, каб унесці ў разьвіцьцё будучага поэта шэраг значных момантаў.

Максім Багдановіч быў другім па ўзросту дзіцём у сям'і. Дата нараджэньня яго—27 лістапада (ст. ст.) 1891 г. Як і старэйшы яго брат Вадзім (першы ў сям'і), Максім нарадзіўся ў Менску на Траецкай

Гары (цяпер Пляц Парыскай Камуны) па Аляксандраўскай (цяпер Камунальнай) вуліцы ў доме Коркозовіча (цяпер дом № 25), у дварэ, на другім паверсе; там зьмяшчалася тагды 1-ае прыходзкае вучылішча і настаўніцкая кватэра А. Ю-ча; двое іншых дзяцей А. Ю-ча і Марылі Апанасаўны (усяго было чацьвёра дзяцей), сын Леў і дачка Ніна, нарадзіліся ў Гародні, куды А. Ю. па службе перавёўся з Менску ў чэрвені 1892 году.

Раньняе дзяцінства Максіма, такім чынам, праходзіла ўжо ня ў Менску, а ў Гародні (1892—1896); разам з усёю сям'ёю ён перавезен быў туды 6 месяцаў ад роду. У Гародні А. Ю. пасяліўся на краі гораду, дзе ўмовы выхаваньня малых дзяцей былі, як ён сам паказвае, зусім спрыяючымі: „на дварэ садзік, наўкол сады, поле, непадалёку лес, ды і Нёман недалёка“. Дзеці, карыстаючыся досыць мяккім кліматам, шмат часу праводзілі на чыстым паветры. „Увесь вольны час—расказвае А. Ю.—я аддаваў дзецям, каб палегчыць цяжар мацеры, у якой праз два гады пасля Максіма зноў нарадзілася дзіця—сын Лёва. Я часта браў іх на прагулку—і ў поле, і ў лес, і на Нёман, цягаючы Максіма, як меншага, за плячыма“. Калі ўзяць пад увагу, што маленькі Максім пражыў у Гародні першыя пяць гадоў свайго жыцця, да пераезду бацькі ў Ніжні-Ноўгарад у кастрычніку 1896 году, то нельга не адзначыць гэтых ранніх і, бязумоўна, спрыяючых, уражаньняў ад роднай прыроды, якая адыграла вельмі значную роль у разьвіцьці яго поэтычнай творчасці,—тым больш, што зноў беларускае жыцьцё і прыроду ён убачыў толькі ў 1911 годзе, калі, па сканчэньні гімназіі, паехаў у Вільню.

Другою акалічнасьцю, зьвязанаю з раннім дзяцінствам,—і якая таксама, бязумоўна, мела дачыненне да яго разьвіцьця,—быў выхаваўчы ўплыў мацеры. Пэдагог па адукацыі, Марыля Апанасаўна пробавала дапасаваць да сваіх дзяцей фрэбелеўскую сыстэму выхаваньня пачуцьцяў, і дзеля гэтага некаторы час яна старалася згуртаваць увагу дзяцей на так званых „разумных цацках“. Сыстэма гэта, аднак, у сям'і не прыжылася. Затое—кажа А. Ю.—матка была нявычарпальная ў справе вынаходжаньня розных гульняў і забавак для дзяцей і сама аддавалася ім з шчырым захапленьнем. Варочаючыся са службы, я ўжо чуў у дварэ, у садзе альбо ў пакоі вясёлы дзіцячы сьмех, валтузьню, бегатню. Асабліва сьмяшлівы, з быстрымі, урэшце, пераходамі да плачу, быў Максім. Хутка плаксівасьць прайшла, а сьмяшлівасьць засталася аж да юнацтва“. Такім чынам, у мацярынскім выхаваньні спадчынная жывасьць пачуцьця і выябражэньне знаходзіла здаровую, умацавальную абстаноўку.

У канцы пятага году ад нараджэньня маленькі Максім застаўся бяз маткі (сканала 4-га кастрычніка 1896 г.) і хутка пераехаў з усёю сям'ёю ў Ніжні-Ноўгарад, куды бацьку назначылі на службу. Нябожчыцу матку замяніла спачатку іх цётка па бацьку, сястра А. Ю-ча, Марыля Юраўна, потым другая жонка А. Ю-ча, якая таксама хутка памерла, і, нарэшце, цётка з боку маткі, Аляксандра Апанасаўна. Але выхаваньне і першапачатковае навучаньне дзяцей у гэты Ніжагародзкі кругабег (1896—1908) заставалася цалкам на абавязку бацькі. Жыцьцё дзяцей у Ніжнім, як расказвае сам А. Ю., было такое-ж, як і ў Гародні. Амаль штодзень бацька браў дзяцей на прагулку ў сады, летам на Волгу, на берагі Окі, або за горад, у гай і поле. У час прагулак вяліся даступныя для дзяцей нагляданьні над прыродаю і адпаведныя гутаркі. Калі дзеці сталі падростаць, А. Ю. стаў іх браць па чарзе з сабою ў службовыя паездкі (для агляду і ацэнкі зямель па даручэньню Сялянскага Пазямельнага Банку), раён якіх ахапляў

ня толькі Ніжагородзкую, але і Ўладзімерскую губерні. Падрэшт, незалежна ўжо ад службы, паездкі з дзецьмі наладжваліся ў Маскву, па Волзе і Каме, у Крым, але гэтыя сямейныя экскурсіі адносяцца ўжо не да раньняга дзяцінства Максіма, а да гадоў яго вучэння дома і ў школе.

У агульным выніку ўражанні раньняга дзяцінства трэба лічыць спрыяючымі як для выхавання сфэры дзіцячых пачуццяў і выабражэння, так і для першапачатковага разумовага разьвіцця. Здароўе хлопчыка ў гэтыя першыя шэсьць гадоў не выклікала, як відаць, ніякай небяспекі. Ён нарадзіўся здравым дзіцём і разьвіваўся ў нормальнага па здароўю і жывага хлопчыка. Але і гэтыя гады не абышліся без няўхільных дзіцячых катастроф. У два месяцы ад роду дзіця моцна апяклося аб гарачае лямпавае шкло, якое па няшчаснаму здарэнню ўпала яму на голае цельца; вынікам гэтага была болька і доўгае яе лячэнне. На шостым годзе жыцця, у скорым часе пасля прыезду ў Ніжні-Ноўгарад, з Максімам здарылася яшчэ адна дзіцячая катастрофа: бегаючы па гладка нацёртай падлозе, ён паваліўся і, стукнуўшыся аб падлогу падбародкам, адсек сабе зубамі кончык языка; адсечаны кусок языка, які ледзь трымаўся адным краечкам у залітым крывёю роце, прышлося прышываць хірургічным спосабам; дзіця вытрымала гэтую апэрацыю, не застагнаўшы, не аказаўшыся. Абадва гэтыя здарэнні, магчыма, не пакінулі сьледу на агульным стане яго здароўя, але, напэўна, не засталіся бяз уплыву на яго павышаную нэрвовасць. Куды большае значэнне мела для агульнага складу яго псыхікі трэцяя катастрофа—раньня сьмерць маткі. Хлопчыку ў гэты час было без чаго пяць год. У тую распачную раніцу, 4-га кастрычніка 1896 г., Максім, які не чакаў блізкае разьвязкі ў хваробе мацеры, быў неяк асабліва шумлівы і вясёлы. Баючыся занепакоіць пры сьмерці Марылю Апанасаўну, бацька спыніў хлопчыка, які раздурэўся, і пасадзіў у суседнім пакоі на крэсла, казаўшы: „сядзі ціха“. І вось дзіця, якое па твары бацькі здагадалася, што насоўваецца гора, „неяк самотна панікла, як-бы асунулася“. Праз увесь час перадсьмертнай мукі мацеры яго ня было чутна. „І вось, як цяпер (дадае А. Ю.), бачу схіленую маленькую постаць з распачлівым выразам дзіцячага твару, з пытлівым поглядам. Маленькае падабенства маткі... Ён увесь час паслухмяна сядзеў на крэсьле. І нават сьмерці маткі ня бачыў“. Але ён, бязумоўна, гостра адчуў гэту сьмерць, і яна, напэўна, была для яго адным з абуджальнікаў мэлянхолічнага настрою, што праходзіў па яго творчасці. Гэта-ж сьмерць была мяжою, якая аддзяліла яго раньня дзіцячыя гады ад гадоў юнацтва, отрацтва і першапачатковага вучэння. „Маленькае падабенства мацеры“, якое жыло ў раннім дзяцінстве цеснаю спадчыннаю сувязьцю з псыхікаю тыпу „Малевіч“, цяпер, пасля сьмерці мацеры, пераходзіла выключна пад апеку бацькі, які таксама моцна любіў дзяцей, але меў на іх пераважна інтэлектуальны ўплыў: „Малевіч“ павінен быў, у сваю чаргу, стаць „Багдановічам“, каб пасля гармонічна зьліць абадва гэтыя душэўныя склады ў адно цэлае ў сваёй творчасці.

Гады вучэння прайшлі пад непасрэдным кіраўніцтвам бацькі. Першапачатковае навучаньне дзяцей А. Ю. пачынаў з шасьціх гадоў і вёў у пэўнай сыстэме. Спачатку лемантар і „Родное Слово“ (ч. ч. I і II), потым „Детский мир“ Ушынскага; потым гісторыя, географія, пачаткі фізыкі, хіміі, зоолёгіі і іншых навук па папулярных нарысах, апісаньнях падарожжаў, урыўках з адпаведных чытанак і іншых дапаможніках, даступных для дзіцячага ўзросту. Сутнасьць сыстэмы навучаньня ў А. Ю. зводзілася да таго, каб на матар’яле даступных для дзяцей

нагляданьняў і шляхам чытаньня дапасаваных да ўзросту, па магчымасьці, мастацкіх твораў, даць дзецям, яшчэ да паступленьня іх у сярэднюю школу,—як ён кажа,—„поўнае маленькае кола ведаў“. Можна, калі хочаце, прэрэчыць з пэдагогічнага і мэтодычнага боку супроць такога падбору першапачатковых навучальных кніг, якія ён паказвае ў сваіх „Матар’ялах“, але нічога нельга сказаць супроць гэтай канцэнтрацыі (коррэляцыі, нават комплекснасьці—скажам тэрмінолёгіяй нашай сучаснасьці) першапачатковых ведаў, якая, бязумоўна, адыграла вядомую ролю ў фармаваньні суцэльнага, таксама сконцэнтраванага сьветапогляду будучага поэты. Пасьля паступленьня дзяцей у гімназію, А. Ю. ня ўмешваўся ў іх школьнае навучаньне, але пастаянна, асабліва ў першыя гады вучэньня ў школе, кірваў іх хатнім па-за клясавым чытаньнем, якое ў яго „ставілася сыстэматычна і цесна зьвязвалася з агульным ходам навучаньня“. У падборы кніг для дашкольнага чытаньня ня было твораў спэцыяльна так званай дзіцячай літаратуры, як чыста штучных літаратурных „вырабаў“: на іх месца ўведзены былі „помнікі народнай творчасьці і мастацкія творы, даступныя для дзіцячага разуменьня“. У сьпісе кніг для хатняга чытаньня паказаных А. Ю.-чам у „Матар’ялах“, мы знаходзім для гэтага: 1) клясыкаў як расійскіх, так і заходня-эўрапейскіх (Арыост, Дантэ, Сэрвантэс, Мільтон, Міцкевіч, Пушкін, Гогаль і г. д.) і 2) рознастайныя ўзоры народнага эпасу (быліны, сэрбскія і баўгарскія песьні, Эдда, Песьня аб Нібялунгах, романсы аб Сідзе, Рустэм і Зораб, урыўкі з Іліяды, Одысеі і Энэіды і г. д.). Першымі кніжкамі з гэтага сьпісу для Максіма, як і для іншых дзяцей, былі, згодна паказаньня А. Ю.-ча, „Детские сказки“ Афанасьева і беларускія казкі запісу самога А. Ю.-ча, а таксама беларускія казкі з зборнікаў Шэйна і Раманава, якія чыталіся дзяцьмі па выбару бацькі. У гэтым пераліку па-за клясавага чытаньня зварочвае на сябе ўвагу: 1) наяўнасьць беларускай народнай поэтычнай стыхіі, якая з самага раньняга дзяцінства ўдзельнічае ў выхаваньні будучага поэты і 2) шырокае выкарыстаньне ўзораў сусьветнай народна-эпічнай і мастацка-літаратурнай творчасьці. Апошняя акалічнасьць, бязумоўна, выхоўвала ў будучым поэце тую шырыню літаратурных інтарэсаў, якая з часам вызначылася як у рознастайнасьці жанраў у яго ўласных поэтычных досьледах, так і ў яго шматлікіх перакладах і перайманьнях чужых літаратараў (гл. М. Багдановіч, т. I, разьдз. III). Неабходна, гаворачы аб хатнім навучаньні дзяцей пад кіраўніцтвам А. Ю.-ча, адзначыць пільную ўвагу кіраўніка да абуджэньня і разьвіцьця эстэтычнага густу ў сваіх вучняў. „Разьвіцьцю густу, эстэтычных пачуцьцяў—расказвае А. Ю.—надавалася вялікае значэньне. Дзеці дэкламавалі і завучвалі вершы толькі высокамастацкія. Побач з гэтым высвятляліся спосабы мастацкай творчасьці: трапныя і мяляўнічыя эпітаты, удалыя мэтафары і ўсе дапаможныя спосабы мастацкае мовы. А галоўнае—я імкнуўся шляхам чытаньня мастацкіх твораў выклікаць пэўны настрой, абудзіць спачуваньне, прымусіць дрыжаць адказныя струны“. Такім чынам, пачуцьці мастацкай формы і знаёмства з мастацкай тэхнікай будучы poeta мог вынесці ўжо з першапачатковых бацькаўскіх лекцый і гутарак. У інтарэсах больш суцэльнага разьвіцьця чытаньне было так наладжана, каб роўналежна з чысталитаратурным матар’ялам даць юнаком-чытачом і матар’ял па іншых галінах ведаў, напрыклад, па прыродных навукх. Апрача таго, бацька заахвочваў і да фізычных практыкаваньняў—ад лёгкай гімнастыкі да лазаньня па дрэвах і крутых берагох. Рабіліся спробы таксама, шляхам практыкаваньняў у сталярным і сьлесарным рамястве, працаваць адпаведныя працоўныя навукі. Але гэты бок выхаваньня

ня ўдаўся дзеля таго, што к школьным гадам здароўе дзяцей, у тым ліку і Максіма, стала пагражаць небяспекаю з боку нахілу іх да сухотаў.

Але ўсё-ж такі з 11-гадовага ўзросту для Максіма пачалося правільнае школьнае жыццё. Ён паступіў у 1902 г., пад канец свайго адзінаццатага году, у Ніжагародзкую гімназію. Тут ён прабыў шэсьць гадоў, з першай клясы па пятую ўключна, прычым у чацьвертай клясе заставаўся на другі год. У 1908-9 навучальным годзе, з пераходам А. Ю-ча (з 1907 г.) на службу ў Яраслаў, ён пераведзен быў у 6-ую клясу Яраслаўскай гімназіі, якую і скончыў у чэрвені 1911 году.

III

Гімназічныя гады (1902—1911). Настаўніцкае асяродзьдзе і гурткі самаадукацыі. А. К. Кабаню; далейшае разьвіццё ў Максіма Багдановіча цікавасьці да беларусазнаўства. Выкладчык В. В. Белавусаў; заняткі М. Б. языкамі антычнымі і новымі; паглыбленьне знаёмства з чужаземнымі літаратурамі. Рэвалюцыйны рух у гімназіі і цікавасьць да яго М. Б.; зварот да політычных і соцыяльных пытанняў і адпаведнае кола чытаньня. Паезды ў канікулярны час (на кумыс, у Крым); уражаньні ад наўкольнай прыроды і новыя знаёмствы. Адносіны М. Б. да школьных заняткаў у гімназіі; яго атэстат зрэласьці. Агульны характар разумовых інтарэсаў у гімназічныя гады; цэнтральнае ў іх палажэньне „беларусікі“.

Навучаньню ў гімназіі, пасля сыстэматычнай хатняй падрыхтоўкі і пры наяўнасьці далейшага хатняга кіраўніцтва самаадукацыі ў дзяцей, А. Ю. даваў выключна фармальнае значэньне, як пэўна працяглай спробе, якой трэба падпасці, каб папасці ў вышэйшую школу. Аднак-жа, ён адзначае шэраг момантаў з гімназічнага жыцця Максіма, якія маглі мець добры ўплыў на яго разьвіццё.

Першы момант—гэта паасобныя настаўнікі, якія складалі лепшую частку пэдагогічнага персоналу гімназіі. Да іх належыць С. В. Шчарбакоў, дырэктар Ніжагародзкай мужчынскай гімназіі; чалавек высока адукаваны, буйны грамадзкі дзеяч, старшыня цэлага шэрагу навуковых і асьветных таварыстваў,—ён меў разам з гэтым вялікі пэдагогічны такт. У сям'і Шчарбакова, якога А. Ю. у сваіх успамінах называе сваім сябрам, Максім быў прыняты як свой, і гэта інтэлігентная і, між іншым, „музычная“ сям'я мела для Максіма, па думцы А. Ю-ча, „немалаважнае адукацыйнае значэньне“. Сярод іншых выдатных маладых настаўнікаў гімназіі А. Ю. адзначае А. К. Кабанова, настаўніка гісторыі. А. К. Кабаню, беларус па паходжэньню, быў, паводле сьведчаньня А. Ю-ча, знаўцам менавіта беларускай гісторыі, і маладога Багдановіча зьвязвала з гэтым выкладчыкам „любасьць да Беларусі і цікавасьць да беларусікі“. Дзеля гэтага нават пасля пераезду з Ніжняга-Ноўгараду ў Яраслаў Максім Багдановіч і надалей вёў з Кабановым перапіску па пытаннях беларусазнаўства або, як кажа А. Ю., па „беларусіцы“. Такім чынам, калі гурткі самаадукацыі, аб якіх таксама ўспамінае А. Ю., якія кіраваліся маладымі выкладчыкамі Ніжагародзкай гімназіі, давалі Максіму, удзельніку гэтых гурткоў, матар'ял для агульнага разьвіцця, то зносіны з Кабановым выхоўвалі ў ім цягу да беларускага руху, якая з гадамі ўсё больш і больш вызначалася. У асяродзьдзі пэдагогічнага персоналу Яраслаўскай гімназіі, у якой Максім Багдановіч вучыўся, пачынаючы з шостага клясы, таксама знашоўся адзін выкладчык, з якім ён блізка зышоўся на глебе літаратурных

інтарэсаў. Гэта быў В. В. Белавусаў, „тыповы гуманісты“,—як яго азначае А. Ю.,—„дасканалы знаўца грэцкае і латынскае мовы і клясычнай старасьветчыны“, які разам з гэтым добра ведаў і новыя эўрапэйскія мовы. „Максім вельмі часта яго наведваў“—расказвае А. Ю. „Гутаркі гэтага высокаадукаванага чалавека па пытаньнях літаратуры і мастацтва, бязумоўна, мелі добры ўплыў на разьвіцьцё Максімавага густу і мастацкага чуцьця. Ён-жа кіраваў заняткамі Максіма пры вывучэньні ім мовы грэцкай, італьянскай і французскай, якімі Максім займаўся ня толькі ў гімназічны час, але і ў гады студэнцтва, карыстаючыся кіраўніцтвам і паказаньнямі гэтага свайго настаўніка і сябра“. Пад кіраўніцтвам В. В. Белавусава, трэба думаць, канчаткова ўмацавалася тая шырокая цікавасьць да ўзораў антычнае і заходня-эўрапэйскай літаратуры, якая была заложана яшчэ бацькаўскаю сыстэмай першапачатковага навучаньня і па-заклясавых заняткаў; адгэтуль-жа, мусіць быць, вядзе свой пачатак нахіл Максіма Багдановіча да антычнай мэтрыкі і да перакладаў і перайманьняў з антычных і заходня-эўрапэйскіх поэтаў (гл. т. I, разьдз. II, „Вянок“, № № 153, 154, 169, 178 і разьдз. III—пераклады).

Другі момант у гімназічным кругабеце жыцьця М. Багдановіча, які мае сувязь з ростам яго разумовых і літаратурных інтарэсаў, трэба бачыць у яго ўдзеле ў гімназічным рэвалюцыйным руху. Гэты рух ахапіў Ніжагародзкую гімназію, як і іншыя навучальныя ўстановы у 1905 і 1906 годзе. Звонку гэта выявілася ў вучнёўскіх мітынгах і ўсялякіх школьных непарадках аж да ўзрыву бляшанкі з порахам, вынікам якіх было часамі часовае зачыненне некаторых клясаў. Максіма Багдановіча гэты рух застаў у 4-ай клясе, дзе ён прабыў два гады (1905-1906, 1906-1907). У адносінах да школьнага жыцьця ўдзел яго ў рэвалюцыйным руху прывёў: 1) да таго, што ён, адарваўшыся, як і некаторыя іншыя яго таварышы, ад правільнага вучэньня, прымушан быў застацца на другі год у той самай клясе; 2) да таго, што ён, пакрываючы таварыша, умяшаў сябе ў справу аб узрыве ў гімназіі і прымушан быў даваць тлумачэньне гімназічнаму начальству і 3) да таго, нарэшце, што яго ня зразу прынялі ў Яраслаўскую гімназію, як непакойнага вучня, і першы час пасля прыёму яго (у 6-ую клясу, у сярэдзіне 1908-9 вуч. году) адносіліся да яго падазрона. Але ў дачыненні да яго агульнага разьвіцьця і падрыхтоўкі да літаратурнай дзейнасьці гэты рух меў больш сур'ёзныя вынікі. Не бяз уплыву большага брата Вадзіма, які прымаў жывы ўдзел у гімназічных непарадках і на мітынгах выступаў, як выдатны прамоўца,—Максім прыкметна захапляўся політыкаю. Не жадаючы, аднак, проста пераймаць брата, ён, як расказвае А. Ю., з арыгінальнасьці „абвясціў сябе анархістам“. Пры гэтым—„ён ня толькі пакінуў вучэбныя заняткі, але часткова закінуў сваю ўлюбёную беларусіку. На стале ў яго зьявіліся Бакунін, Прудон, Эльцбахэр, Малатэста, Чэркэзаў і інш... Ён неўзабаве ўтварыў у сваёй клясе (4-ай!) гурток юных анархістых і нават хацеў, так сказаць, легалізаваць яго“ (шляхам наданьня клясе права сходаў). Гэты паварот у бок політычных і соцыяльных тэм і пытаньняў належыць, вядома, адзначыць. З маленства прывыкшы жыць у атмасфэры грамадзкасьці, якая абкружала заўсёды яго бацьку і яго бліжэйшае асяродзьдзе, Максім цяпер, пад уплывам гімназічных уражаньняў, значна паглыбляе сваю сувязь з соцыяльнай стыхіяй і, так сказаць, падрыхтоўвае яе ўступленьне побач з „беларусікаю“ ў тэматыку яго поэтычнай творчасьці. Гэтым, вядома, тлумачыцца, што, пашыраючы і далей колас сваіх соцыяльных думак і нагляданьняў у студэнцкія гады, ён аб'яднаў у сваіх творах свае эстэтычныя перажываньні

з перадрэвалюцыйнымі настроямі і нацыянальнымі тэмамі Беларусі, якая адраджалася, з яе сацыяльнымі запатрабаваннямі.

Трэці момант з гімназічнага кругабегу жыцця Максіма Багдановіча, які мае таксама датычэнне да крыніц яго творчасці,—гэта яго розныя паездкі ў час канікулаў, якія абагачалі яго ўражаньнямі ад малюнкаў прыроды і побыту, якія прыходзілася яму наглядаць, а часткова і ад некаторых новых сустрэч і знаёмстваў. Шэраг гэтых паездак пачынаецца з 1900 г., г. зн. яшчэ за два гады да паступлення Максіма ў гімназію, калі А. Ю. упершыню павёз сваю сям'ю на кумыс,—галоўным чынам, дзеля большага сына Вадзіма, у якога ўжо выявіліся адзнакі сухотаў. Дзеля адпачынку і лячэння А. Ю. пасяліўся з сям'ёю ў аднаго башкіра ў вёсцы Караякупава Уфійскай губэрні. Тут дзеці былі заўсёды блізка да прыроды і добра азнаёміліся як са стэпам у яго летнім убранні, так і з перадгор'ямі Уралу. Робячы з дзецьмі прагулкі, А. Ю. стараўся зрабіць з гэтых прагулак літаратурныя экскурсіі, менавіта—да малюнкаў стэпавай прыроды падбіраў мастацкія ілюстрацыі з адпаведных твораў Аксакава, якія тут-жа чытаў дзецям. Калі прыняць пад увагу, што ў Уфійскую губэрню сям'я А. Ю. ехала скрозь параходам—па Волзе, Каме і Белай—і толькі частку шляху, варочаючыся назад, праехала па чыгунцы, то прыходзіцца лічыць, што гэта паездка была для дзяцей, а асабліва для ўражлівага Максіма, вельмі багатаю новымі малюнкамі і нагляданьнямі. Другая паездка, таксама на кумыс, была ў 1904 годзе. Гэты раз А. Ю. адправіў на кумыс толькі двух сваіх сыноў, Вадзіма і Максіма, і пасяліў іх у сям'і свайго сябра доктара І. К. Семакіна, які жыў у горадзе Белебеі Уфійскай губ. У гэту паездку, апрача ўражаньняў ад новых месц, Максім атрымаў магчымасць блізкага дачынення да высокаадукаванай сям'і Семакіна, жонка якога, да таго-ж, была дасканалаю сьпявачкаю, і значыцца, Максім другі раз (першы раз сям'я Шчарбаковых) апынуўся ў сфэры ня толькі разумовых, але і музычных уплываў. У гады 1905—8, калі А. Ю. асабліва быў заняты грамадзкаю работаю, ніякія далёкія паездкі не наладжваліся, і дзеці павінны былі здавольвацца ў канікулярны час звычайнаю дачаю. Але вясною 1909 году, калі праз год пасля сьмерці старэйшага брата Вадзіма, які памёр ад сухот, у Максіма таксама выразна стаў разьвівацца сухотны процэс, зноў паўстала пытаньне аб паездцы для лячэння. Згодна парады доктара, А. Ю. павёз сына ў Ялту і пасяліў у пансіёне на малочнай фэрме „Шалаш“ блізка ад Аўткі, недалёка ад дачы А. П. Чэхава. Абстаноўка адпачынку і лячэння сярод крымскай прыроды трохі занадта ўскладнілася тут вясёлаю кампаніяю маладых людзей—мужчын і жанчын, сярод якіх прышлося Максіму жыць. Але ўсё такі ён адпачыў, значна паправіўся і перажыў шэраг сьвежых і яскравых уражаньняў, якія увайшлі, як матар'ял, у яго творчасць,—галоўным чынам за раннія гады. Сярод гэтых уражаньняў асабліваю ўвагу спыняе яго знаёмства з адною маладою дзяўчынаю М. А. К-ной, якое пакінула, як мы ўбачым ніжэй, сваеасаблівы сьлед у яго вершах (т. I, разьдз. I, № № 6 і 18) і ў перапісцы.

Рэшту паездак—на Беларусь у 1911 годзе, на кумыс у 1913 годзе, ў Стары Крым у 1915 і, нарэшце, апошняя паездка ў Ялту ў 1917 г.—адносяцца ўжо да гадоў на сканчэнні гімназіі.

Апрача трох адзначаных ужо момантаў з гімназічнага жыцця Максіма Багдановіча, г. зн. уплыву настаўніцкага асяродзьдзя, асяродзьдзя сяброўскага—асабліва ў сувязі з рэвалюцыйным броджаньнем у гімназіі і ўплыву вонкавых, па-заклясавых перажываньняў—галоўным чынам, паездак на кумыс і ў Крым,—неабходна ўзяць пад увагу

таксама і самыя адносіны яго да вучэння ў школе. Першыя часы ён вучыўся добра, тым больш, што сыстэматычная хатняя падрыхтоўка палягчала яму школьную работу. Але ў 1905-1906 гадох, калі вучэбныя заняткі наогул вышлі з каляны пад уплывам політычных падзей, Максім, нараўне з іншымі сябрамі, значна астыў у адносінах да школы, і ў апошнія гады свайго вучэння ў гімназіі, г. зн. у 1908—1911, аддаваў ужо досыць мала энэргіі і часу гімназічнай рабоце. Адгэтуль робіцца зразумелым, што ён скончыў курс з сярэднім атэстатам, у якім адметкаю „отлично“ ацэнены толькі расійская мова з славеснасьцю і законазнаўства, адметкаю „чатыры“—філёзофская пропэдэўтыка, фізыка, гісторыя і географія, адметкаю „тры“—усе іншыя прадметы. Самыя адносіны яго да наведваньня гімназіі і да лекцый былі таксама сярэднія: клясныя журналы адзначаюць (па даведках А. Ю-ча) частыя яго спазьненні, пропускі лекцый, уход з лекцый, заняткі на лекцыях пабочнай справай і г. д.

Жвавы і рухавы, рана—чуць ня з трэцяе і чацьвертае клясы—захоплены па-заклясавымі інтарэсамі школы, Максім Багдановіч натуральна ня мог цалкам аддацца звычайнай школьнай рабоце і дзяліў сваю ўвагу і час паміж школьнымі і па-зашкольнымі заняткамі, асяродзьдзем хатнім і асяродзьдзем сяброўскім, рэвалюцыйным рухам і захапленьнем беларусазнаўствам або „беларусікаю“, паводле выразу А. Ю-ча. Прыходзіцца аднак констатаваць, як бязумоўны факт, што „беларусіка“ ўжо ў гімназічныя гады, асабліва ў сярэдніх і старэйшых клясах, стаяла ў цэнтры ўсіх іншых інтарэсаў і захапленьняў Максіма Багдановіча і ў ёй, як у фокусе, сходзіліся і пераламляліся ўсе тыя інтэлектуальныя, эстэтычныя і соцыяльна-політычныя перажываньні, якія прыпадаюць на гады школьнага вучэння; да яе менавіта, да гэтай „беларусікі“, ён адносіў іх цалкам, як другарадны, дапаможны матар’ял, які павінен быў увайсці ў склад яго веданьня радзімы і пытаньняў, якія былі звязаны з ёю і яго хвалявалі. З гэтым пануючым ухілам у бок беларусазнаўства Максім Багдановіч уступіў у свае студэнцкія гады.

IV

Студэнцкія гады (1911—1916). Выбар факультэту; імкненьне да навуковага беларусазнаўства; прычыны паступленьня ў Яраслаўскі Ліцэй. Адносіны да Ліцэйскіх заняткаў. Характар разумовых інтарэсаў у студэнцкія гады. Нахіл да габінэтных заняткаў і працы над кнігаю; значэньне бібліотэкі бацькі. Кола літаратурнай начытанасьці Максіма Багдановіча і яе цэнтры: антычная і заходня-эўропэйская літаратура, славянскія літаратуры, беларуская літаратура; блізкае знаёмства з сучаснай яму поэзіяй, у прыватнасьці, з сымбалістамі. Беларусазнаўства, як цэнтральны пункт у разумовых інтарэсах М. Б-ча ў гэтыя гады. Заняткі яго беларускаю моваю, беларускаю гісторыяю, этнографіяю і літаратураю. Формаваньне яго поглядаў на беларускую культуру і яе гістарычнае значэньне.

Студэнцтва зьяўляецца для Максіма Багдановіча апошнім кругабегам, які завяршаў яго кароткі жыцьцёвы шлях. Дзеля гэтага ўсе тыя моманты, якія асабліва важны для выяўленьня крыніц творчасці дадзенага пісьменьніка і якія знаходзяцца, галоўным чынам, у гады дасьпяваньня яго таленту, у дачыненні да Максіма Багдановіча прыходзіцца шукаць у яго студэнцкіх гадох, за межамі якіх яго далейшае дасьпяваньне, як чалавека і пісьменьніка, было перарвана раньняю сьмерцю.

Як і трэба было чакаць, пераважны ўхіл у бок беларусазнаўства павінен был падказаць Максіму Багдановічу неабходнасьць выбару менавіта філэлёгічнай адукацыі. Па пытаньні аб гэтым выбары А. Ю. робіць наступныя заўвагі ў сваіх „Матар’ялах“: „яшчэ перад паездкаю ў Вільню (г. зн. вясною 1911 г.) Максім меў са мной гутарку пра выбар факультэту. Ён сказаў мне, што хоча паступіць у Пецярбургскі Унівэрсытэт на філэлёгічны факультэт. Справа была ясная: да славеснасьці ён меў найбольшы нахіл. Апрача таго ён дадаў, што проф. Шахматаў зьвяртаўся ў Вільню ў рэдакцыю „Нашай Нівы“ з просьбаю раіць яму маладога чалавека, які-б, пад яго кіраўніцтвам, прысьвяціў сябе вывучэньню мовы, этнографіі і гісторыі Беларусі, для падрыхтоўкі да заняцьця спэцыяльнае катэдры па беларусазнаўству; далей ён заявіў, што раілі менавіта яго і што ён гэтага хоча, да гэтага імкнецца“. Такім чынам перад Максімам Багдановічам вызначалася простая дарога да навуковага беларусазнаўства, якая найбольш адпавядала ўсім яго нахілам і ўсім найбольш трывалым фактарам яго дзіцячага і юнацкага разьвіцьця. Ён павінен быў, застаючыся беларускім поэтам, стаць разам з тым і высокакваліфікаваным навуковым беларусазнаўцам, і трэба пашкадаваць, што лёс і ў гэтым выпадку быў да яго бязьлітасны і прымусяў яго сайсьці з гэтага шляху. Перашкод на гэтым шляху было дзьве: папершае, яго хвароба, якая ўсё больш і больш абвастралася і не дазваляла яму перасяліцца ў Пецярбург з яго няспрыяючым для сухотнага кліматам, і падругое, матар’яльныя магчымасьці яго бацькі, які ня мог адразу двух сыноў утрымоўваць па-за Яраслаўлем, у якім-небудзь унівэрсытэцкім горадзе (малодшы брат Максіма, матэматык, абавязкова павінен быў вучыцца дзе-небудзь ва унівэрсытэце дзеля таго, што ў Яраслаўлі матэматычнага факультэту ня было). Пры гэтых умовах Максіму заставалася толькі паступіць у Яраслаўскі Юрыдычны Ліцэй, каб працягваць паранейшаму жыць у хатняй абстаноўцы, але Ліцэй, вядома, не адпавядаў яго навуковым інтарэсам. Адносіны яго да Ліцэю, як вышэйшае навучальнае ўстановы, А. Ю. характарызуе ў нямногіх словах так: „Ліцэй ён наведваў досыць акуратна, залікі здаваў на „весьма“, але лекцыі слухаў ня часта: больш займаўся ў вялікай ліцэйскай бібліотэцы і ў чытальні“. Ліцэйскі кругабег ахапляе 1911—1916 г.г.; апошнія залікі па Ліцэю М. А. здаў у 1916 годзе,—мусіць, увосень, таму што ў скорасьці-ж пасля гэтага паехаў на службу ў Менск, што здарылася ў верасьні 1916 году.

Студэнцкія гады Максіма Б-ча (1911—1916) цікавы, такім чынам, нястолькі непасрэднай яго сувязь з навучальнаю ўстановаю і яе навуковаю праграмай, колькі тым ростам яго разумовага, грамадзкага і літаратурнага разьвіцьця, якое прыпадае якраз на гэты час.

Зварочваемся да яго разумовых запатрабаваньняў гэтага круга-бегу. Характарызуючы жыцьцё свайго сына ў студэнцкія гады, А. Ю. кажа, што Максім Адамавіч „жыцьцё веў сіратлівае, ціхае, аддае навуцы і літаратуры“. У цэнтры гэтага ціхага, габінэтнага жыцьця заўсёды знаходзіліся кнігі. Той літаратурны вобраз,— „Максім Кніжнік“,—якому ён умоўна прыпісвае, як аўтару, свой „Апокрыф“, вельмі добра сымболізуе захапленне кнігамі Максіма Багдановіча.

Ён, вядома, сам быў гэтым „Максімам Кніжнікам“. У сябе ў пакоі ён заўсёды сядзеў за сталом, скрозь заваленым кнігамі, якія ляжалі літаральна грудамі; прыводзіць іх у парадак, як відаць, было некалі да і непатрэбна, дзеля таго што імі пастаянна прыходзілася карыстацца. На гэта кніжнае абкружэньне паказвае ня толькі А. Ю., але і інш. асобы ў сваіх успамінах, напр., Н. Г. Агурцоў. Так-жа сама аўтары ўспамінаў некалькі разоў азначаюць, як характэрную рысу Максіма,

прывычку хадзіць з кнігамі пад пахай: з кнігамі ён зьяўляўся да сяброў і знаёмых, дзеля таго што звычайна заходзіў да іх ня проста для гутарак, а з прычыны кніг і дзеля кніг; з кнігамі-ж часьцей за ўсё яго можна было сустрэць на вуліцы, калі ён ішоў у баку ад грамады (асабліва калі гэта было ў сьвяточны дзень, на Яраслаўскім бульвары або на наберажнай), дзеля таго што ён хадзіў і на вуліцу не для гульні, а па тых ці іншых кніжных інтарэсах,—часьцей за ўсё ў Ліцэйскую бібліотэку. Аб гэтай яго рысе ўспамінае Н. Г. Агурцоў і Ф. Імшэнік. Галоўнай кніжнай крыніцай, у якой здавальнялася кнігалюбства Максіма Багдановіча, была бібліотэка яго бацькі, Адама Ю-ча. А. Ю. гаворыць у адным месцы „Матар'ялаў“ аб сваёй бібліотэцы так: „У маёй бібліотэцы было ўсё, што было лепшага ў сьвеце і нічога пошлага, значыць выбар быў вялікі і на ўсе густы“. Можна, гэты зварот мовы— „ўсе што лепшага ў сьвеце“—належыць некалькі змякчыць пры ацэнцы хатняй бібліотэкі, але ўсё-ткі гэта бібліотэка была, як відаць, вельмі значнаю і падборам і колькасьцю кніг. Ува ўсякім разе, у ўспамінах А. А. Залатарова аб ёй зроблена таксама заўвага: „У бацькі поэты, Адама Ягоравіча, была тады (апавяданьне адносіцца да 1909—10 году) надзвычайна добрая бібліотэка. Яна сярод вельмі каштоўных Яраслаўскіх прыватных бібліотэк вызначалася сваім выключна каштоўным падборам кніг. Бібліотэкаю бацькі Максім вельмі ганарыўся і, бязумоўна, шмат чым быў ёй абавязаным“. У самым складзе гэтай бібліотэкі намечаны былі ўжо тыя асноўныя канцэнтры, па якіх разьвіваліся і сьпелі разумовыя інтарэсы Максіма Багдановіча. Гэтыя канцэнтры лічачы ад больш шырокіх да больш звужаных — наступныя: сусьветная літаратура, славянства і літаратура на славянскіх мовах, беларусазнаўства. У ўспамінах Н. Г. Агурцова *) прыводзіцца водзых самога поэты аб складзе бацькаўскай бібліотэкі, які ён раз выказаў у гутарцы з Н. Г. Агурцовым: „Мяне выхоўваў бацька. Нек я паказваў вам яго бібліотэку; у ёй усё ёсьць важнае, што зьяўлялася калі-б там ні было ў літаратуры ўсяго сьвету. „Мы змалку праходзілі гэтую сусьветную школу. Бацька пачынаў, з чаго пачынае кожны народ у сваёй творчасьці, з эпосу. Мы ўжо ў дзяцінстве ведалі „Рустэма і Зораба“, „Іліаду“, „Калевалу“ быліны і інш. і інш. Потым мы прыступілі да лірыкі і драмы. Вядома, галоўная ўвага зварочвалася на славянскія літаратуры“... Апрача бібліотэкі бацькі, Максім Багдановіч шырока карыстаўся і Ліцэйскаю бібліотэкаю, дзеля якой ён уласна і наведваў Ліцэй, які параўнаўча мала цікавіў яго сваёю лекцыйнай часткай. Ці даставаў кнігі Максім яшчэ і з другіх крыніц, сказаць цяжка, аднак бясспрэчна тое, што кола чытаньня ў яго было вельмі шырокае, і зусім адпавядала ўсім вышэйпаказаным канцэнтрам—літаратуры сусьветнай, літаратурам славянскім, і беларускай літаратуры, якая на агульным літаратурным фоне займала асабліва значнае месца. А. Ю. дае прыблізны пералік тых літаратурных імёнаў, якія ўваходзілі ў кола інтарэсаў яго сына як у гімназічныя, так і асабліва ў студэнцкія гады яго жыцьця. „Грэцкіх поэтаў, асабліва Анакрэона і Феокрыта, чытаў у перакладах і ў арыгінале, навучаючыся самастойна грэцкай мове, а латынскую ён вывучаў у школе і ведаў яе добра. Нямецкіх поэтаў больш чытаў у перакладах; любіў асабліва Шылера“. „З францускіх поэтаў ён больш за ўсё любіў Бодлера, Мюссе. Хозэ дэ-Эрэдыя і А. дэ-Віньні. Італьянскую мову ён вывучаў па самавучыцелю Туссэна, жадаючы чытаць у арыгінале ўзорных поэтаў, чытаў Дантэ роўналежна з прозаічным перакладам Чуйко і іншых аўтараў,

*) Усе „ўспаміны“ ў дадзеным нарысе цытуюцца паводле рукапісаў, якія ёсьць у Літаратурнай Камісіі Інбелкульту.

але гэта было толькі практыкаваньне: далёка ў вывучэньні гэтай мовы ён не пайшоў". У галіне славянскіх літаратур інтарэсы Максіма Багдановіча вызначаліся больш дакладна, як кажа А. Ю. „Ён лічыў, што расійцы, і асабліва беларусы, павінны быць знаёмы з усімі славянскімі мовамі“, а, значыцца, і адпаведнымі літаратурамі. Сам ён „досыць грунтоўна ведаў польскую літаратуру“: чытаў у арыгінале Міцкевіча (асабліва сонэты і наогул яго лірыку), Красінскага, Славацкага, Сыракомлю, Канапніцкую. „Але яшчэ лепш ведаў украінскую літаратуру: у гэтай літаратуры ён ведаў ня толькі буйных, але і другарадных поэтаў. Уладаў украінскаю моваю так добра, што мог пісаць і нават, здаецца, пробаваў пісаць першы. Наогул любіў славянскіх поэтаў, і амаль з усімі выдатнымі поэтамі чэхаў, харватаў, сэрбаў і баўгар быў знаём па „Поэзіі славян“ Гэрбеля і вышукваючы пераклады ў Бэрга і ў старых і новых часопісах. Прабаваў вывучаць славянскія мовы, карыстаючыся для гэтага перакладамі эвангельля. Чытаў эвангелье на чэскай і сэрбскай мовах, але як далёка пайшло вывучэньне,—заўважае А. Ю.,—я дакладна ня ведаю“. „З пісьменьнікаў расійскай літаратуры больш за ўсё яму падабаўся Фет,—ён нават сваю поэзію ўпадабляў яго поэзіі. Вядома, любіў Пушкіна, любіў Лермантава, Майкова, Палонскага. Некрасава далёка ня так высока цаніў, як пакаленьне ранейшае“. Да гэтых паказаньняў А. Ю.-ча, толькі што працытаваных. далучаюцца і іншыя асобы, якія помняць Максіма Багдановіча, як маладога поэта з шырокім колам чытаньня. Н. Г. Агурцоў сьведчыць, што Максім Адамавіч „быў вялікі знаўца расійскай літаратуры“. „Здавалася,—успамінае ён,—ня было колькі-небудзь значнага вершу, якога ён ня ведаў-бы напамяць“. Ф. Імшэнік адзначае цікавы факт, што Максім Адамавіч спэцыяльна вывучаў нямецкую мову, каб мець магчымасьць выдатныя творы нямецкай літаратуры перакласьці на беларускую мову; пры гэтым яго ўвагу прыцягваў, як матар’ял для перакладу, галоўным чынам Гэйнэ (гл. т. I, разьдз. III, №№ 203—8). А. А. Залатароў таксама паказвае на ўласьцівае Максіму Адамавічу шырокае знаёмства з рознымі ўзорамі вершаванай поэзіі: „Ён любіў чытаць—заўсёды напамяць—вершы Блока, Беллага, Мараўскай, і чытаў заўсёды вельмі добра, з пачуцьцём і стрымана разам“. У сваіх уласных рукапісных нататках і накідах Максім Багдановіч некалькі разоў робіць пералік кніг—мусіць, прызначаных да прачытаньня або ўжо прачытаных, і кожны раз гэтыя пералікі кажуць аб шыраце яго чытальніцкіх інтарэсаў (гл. рукапісы М. Багдановіча, п. №№ 1 і 11). Як з даведак, якія даюцца ў успамінах аб Максіме Адамавічу, так і з яго ўласных нататак можна таксама ўстанавіць, што ў сучаснай яму мастацкай літаратуры сымбалізм францускі і расійскі асабліва прыцягнуў да сябе яго ўвагу.

На гэтым агульным, даволі шырокім фоне сусьветнай і, у прыватнасьці, славянскай літаратуры,—трэці канцэнтр кніжных інтарэсаў Максіма Б-ча зьяўляецца больш вузкім, але ў той самы час больш паглыбленым. Гэта тое кола чытаньня, якое зьвязана з беларуса-знаўствам наогул і асабліва з беларускай літаратурай.

Як асноўны момант у разумовых імкненьнях маладога поэта, цікавасьць яго да беларускай культуры ў студэнцкія гады дасягнула найбольшай паўнаты і напружанасьці. Але цесная ўвязка поэта з радзімаю і самы характар гэтай увязкі будуць больш зразумелымі, калі мы вернемся некалькі назад і высветлім яго генэзіс і разьвіцьцё. Сувязь Максіма Багдановіча з радзімаю ўстанавілася здаўна, яшчэ з дзіцячых гадоў. Элемент спадчыннасьці, як мы ўжо бачылі, адыграў у гэтай сувязі значную ролю. Сам А. Ю. настойліва гаворыць аб уплыве на свайго сына беларускай традыцыі па лініі яго продкаў і

бліжэйшых сваякоў: „Агульны ўхіл яго пачуцьця і цягі ў бок усяго роднага, беларускага, ёсьць справа спадчыннасьці—тае цёмнай падсьвядомай сфэры, якую мы, нараджаючыся, выносім на сьвет божы, як бяспрэчны здабытак нашых продкаў, незалежна ад таго, дрэннае яно ці добрае“. У абстаноўцы раньняга выхаваньня і навучаньня гэта спадчыннасьць атрымала далейшае жыцьцё. У гэтых адносінах, паводле сьведчаньня А. Ю-ча, вялікае значэньне меў самы сямейны склад жыцьця Багдановічаў і бліжэйшае іх радні. „Мая сям'я, кажа А. Ю., і цесна з ёю зьвязаныя сем'і маіх дзевёх сясьцёр Гапановічаў і Галаванаў—таксама чыста беларускія, якія так зрасьліся, што ў сутнасьці зьяўляліся адною сям'ёю ў трох розных кватэрах,—былі нейкаю беларускай калёніяй у далёкім краі пры зьліцьці Окі і Волгі“. Асабліва сястра А. Ю—ча, Магдалена Гапановіч, была „нашэльніцаю традыцый роду“ і шанавала звычаі і абрады беларускай старасьветчыны. Максім, дзіцем і хлопчыкам, вольны час праводзіў якраз у сваіх цёткаў у дачыненні з сваімі стрэчнымі братамі і сёстрамі, і тут яму прыходзілася чуць і апавяданьні з роднай краіны, і беларускія казкі, і беларускія песьні, і беларускія пасловіцы, і „крылатыя словы“ з народнае гутаркі. А. Ю. прыводзіць свой асаблівы прыклад увязкі творчасці Максіма Адамавіча з гэтаю сямейнаю атмасфэраю жыцьця яго цёткаў, як адною з ранніх крыніц яго вершаванай поэзіі. „І я, і мая сястра Магдалена любіла напяваць улюбёную песьню нашай мацеры, якую яна пела ў доўгія зімнія вечары пры сьвятле лучыны або куравай газоўкі, седзячы на ляжанцы за шыцьцём ці за прасьніцаю: „А дзе-ж тая крынічанька, што голуб купаўся“—і бачым, што ён (М. А.) яе выкарыстаў, як мастацкі мотыў, для стварэньня пэўнага настрою ў сваёй п'есцы „Вечар“ (т. I, р. II, „Вянок“ № 122). Да ўплыву сямейнай сфэры досыць рана далучыліся і кніжныя ўплывы, якія таксама спрыялі ўмацаваньню сувязі будучага поэты з яго радзімай,—яе мовай і творчасцю. Кніжныя ўплывы пачынаюцца з чытаньня беларускіх казак па запісах бацькі і па іншых зборніках; ад чытаньня казак Максім перайшоў да песень, загадак, пасловіц і іншых матар'ялаў, якія знайшоў у бібліотэцы бацькі; потым ён зьвярнуўся да мастацкіх твораў Дуніна-Марцінкевіча, Бурачка і іншых пісьменьнікаў; нарэшце, з 1906 г., калі адна з сваячак выпісала для яго „Нашу Долю“, а потым і „Нашу Ніву“, ён стаў адчуваць на сябе ўплыў бягучай беларускай журналістыкі. Роўналежна з чытаньнем беларускіх тэкстаў ішлі яго практыкаваньні ў пісьмовай беларускай мове. „Свае пробы пісаньня на беларускай мове“—кажа А. Ю.—ён пачаў вельмі рана, прыблізна з 10-11 год“... „Але гэта былі чыста вучнёўскія ці, праўдзівей, навучальныя практыкаваньні“... На жаль, А. Ю. не дае пэўных паказаньняў на тое, ці былі гэтыя практыкаваньні ў звычайнай пісьмовай мове ці ў вершаванай. Урэшце, канцовая мэта гэтых практыкаваньняў Максіма была—выпрацаваць у сябе мастацкі беларускі стыль. І ён імкнуўся да гэтай мэты з рэдкаю настойлівасьцю і ўпартасьцю. Ён, вядома, без асаблівай цяжкасьці мог-бы выкарыстаць для сваёй творчасці расійскую мову, якую ён добра карыстаўся як у прозе, так і ў вершах, аб чым сьведчаць яго вершы, напісаныя парасійску. „Але, кажа А. Ю., ён гэты лёгкі шлях яшчэ ў дзяцінстве адхіліў і сьмела рашыў перамагчы вялізарныя цяжкасьці, каб аўладаць роднаю мовай сваіх продкаў—і аўладаць так, каб пісаць прыгожыя вершы і ўзбагаціць гэту мову новымі мастацкімі формамі. Да апошняй мэты ён імкнуўся зусім сьвядома. Яму хацелася паказаць, што ніякі разьмер, ніякая форма ня чужая для беларускай мовы. Якія ён цяжкасьці перамагаў на гэтым шляху, сьведчаць яго рукапісы і сшыткі: там столькі выпісак з слоў-

нікаў, зборнікаў і старадрукаваных кніг. Які з поэтаў, што ўвассаў беларускаю мову з малаком мацеры, падымаў гэту цяжкую, марудную працу? А ён—слабагруды, хваравіты—падняў. І нёс яе цярыліва, упарта і для мяне і для ўсіх, хто быў наўкола, няпрыкметна". Такім чынам, настойлівую работу над разьвіцьцём свае пісьмовай беларускай мовы, асабліва мовы мастацкай, Максім пачаў яшчэ з гімназічных гадоў. Тады-ж, у канцы навучаньня ў сярэдняй школе, у яго зьявілася жаданьне ўбачыць сваю радзіму і стаць непасрэдна блізка да жывой крыніцы свайго натхненьня,—да крыніцы, з якой ён чэрпаў покуль што толькі праз кнігі. Такое пахаджэньне яго паездкі на Беларусь улетку 1911 году, зразу пасля сканчэньня гімназіі. Аб гэтай паездцы гаворыць і А. Ю. у сваіх „Матар'ялах" і В. Ластоўскі ў „Успамінах" аб М. Багдановічу (рукапіс). В. Ластоўскі памылкова адносіць гэту паездку не да 1911, а да 1912 году, але апісвае яе куды больш падрабязна за А. Ю. Перад тым, як паехаць на радзіму, Максім Багдановіч сьпісаўся аб гэтым з рэдакцыяй „Нашай Нівы": у лісьце сваім ён выказваў жаданьне прабыць на радзіме месяц-другі, каб бліжэй пазнаёміцца з моваю і бытам Беларусі. Ад рэдакцыі яму адказаў А. Луцкевіч, які прапанаваў яму прабыць лета ў свайго дзядзькі, дробнага шляхціча, які меў сядзібу паміж Вілейкаю і Менскам. Максім Багдановіч прыехаў у Вільню ў чэрвені месяцы. Перад ад'ездам у двор дзядзькі А. Луцкевіча ён прабыў дні два ў Вільні; начаваў у рэдакцыі „Нашай Нівы" і абедзьве ночы да відна правёў у гутарцы з В. Ластоўскім, які тады быў у складзе гэтае рэдакцыі; тэмамі гутаркі былі этнографія і гісторыя Беларусі. У час гэтай пабыўкі ў Вільні Ластоўскі паказаў Максіму Адамавічу колекцыі Івана Луцкевіча, якія знаходзіліся тады пры рэдакцыі „Нашай Нівы"; сярод гэтых колекцый асабліва моцнае ўражаньне на Максіма Адамавіча зрабілі старажытныя рукапісныя славянскія кнігі і іншыя помнікі, а таксама слуцкія паясы; адгэтуль, як відаць, вядзе свой пачатак поэтычны замысел вершу „Слуцкія ткачыкі". У сядзібе дзядзькі А. Луцкевіча Максім прабыў з месяц і вярнуўся назад зноў праз Вільню, дзе зноў паўтарыліся гутаркі з Ластоўскім на беларускія тэмы. Жывучы ў вёсцы, Максім, паводле сьведчаньня Ластоўскага, напісаў некалькі вершаў, якія ўвайшлі ў цыкль „Старая Беларусь", цыкль вершаў пад агульным загалоўкам „Место" і, апрача таго, вершы „У вёсцы" і „Вэроніка" (гл. т. I, разьдзел II, №№ 123—138, 183, 184). У гэтых творах адбілася ўвязка яго творчасьці з уражаньнямі ад беларускай вёскі, ад Вільні, ад беларускай старасьветчыны і ад гутарак з В. Ластоўскім.

Такая была падрыхтоўка Максіма Адамавіча па беларускай мове і беларускай літаратуры на парозе студэнцкіх гадоў. У студэнцкія гады заняткі „беларусікаю" былі ім значна паглыблены. У бібліотэцы А. Ю.-ча, якой Максім карыстаўся з дзіцячых гадоў, быў вялікі падбор ня толькі твораў беларускіх пісьменьнікаў, але і навуковых прац і матар'ялаў па беларусазнаўству. Тут Максім знайшоў зборнікі і працы Шэйна, Раманава, Насовіча, Радчанкі, Доўнар-Запольскага, Карскага, Сабалеўскага і інш. Яшчэ гімназістам прывыкшы карыстацца гэтымі кнігамі, ён у студэнцкія гады цалкам увайшоў у іх. Н. Г. Агурцоў расказвае, што прышоўшы раз да М. Багдановіча-студэнта і застаўшы яго за сталом, заваленым кнігамі, ён пацікавіўся ўведаць, што гэта за кнігі. Выявілася, што больш за ўсё гэта былі кнігі па славянскіх літаратурах—украінскай, беларускай, чэскай і іншых; тут-жа на стала ляжалі і тоўстыя слоўнікі,—між іншым і слоўнік беларускай мовы, а сам Максім працаваў над нейкім артыкулам па адной з паказаных літаратур. Упам'яненны слоўнік, мусіць, быў слоўнік Насовіча, таму што гэта кніга

ўваходзіла ў склад бібліотэкі А. Ю-ча. Гэта ўпамінаньне аб слоўніку Насовіча, як настольнай кнізе паэты, неабходна ўзяць пад увагу пры аналізе лексыкі М. Багдановіча: яго беларуская мова, якая стваралася больш тэорэтычна, як практычна, з аднаго боку, перасыпана русізмамі, а з другога—часта зьбіваецца менавіта на слоўнікавы матар'ял Магілеўшчыны, бо, як відаць, ён многа карыстаўся слоўнікам Насовіча. Максім Багдановіч сам вельмі гостра адчуваў тэорэтычнасьць свае беларускай лексыкі і фразыолёгіі і, гутарачы ў чэрвені 1911 г. з В. Ластоўскім, часта перапыняў сваю гутарку і чакаў ад сябра папраўкі: „Мову М. Багдановіч—гаворыць Ластоўскі ў сваіх успамінах—знаў яшчэ дрэнна і, гаворачы, зьбіваўся на маскоўшчыну, але чутка ўлаўліваў дысонансы, спыняўся і перапытваў: „як трэба сказаць гэта правільна“, „прашу, папраўце мяне“. У студэнцкія гады ён яшчэ больш строга сачыў за сваёю моваю і яшчэ больш прыкладаў стараньняў да таго, каб уладаць ёю практычна. Пры ўсякай магчымасьці ён стараўся гаварыць пабеларуску, калі знаходзіў для гэтага чалавека, які ўладаў беларускаю моваю. З Ф. Ёмшэнікам, які ў гады студэнцтва яго быў выкладчыкам у Яраслаўлі, ён таксама гаварыў пабеларуску. У „Успамінах“ Ёмшэніка беларуская мова М. Багдановіча за студэнцкія яго гады характарызуецца наступным рысамі: „М. Б. ведаў яе (беларускую мову) ня зусім добра, ён прасіў мяне растлумачыць тыя ці іншыя выразы, прасіў папраўляць яго мову, якая блішчэла значным лікам русіцызмаў. Мова М. Б. была чудная; відно было, што ён вывучае яе тэорэтычна і іншае слова праізнасіў так, як яно пісалася. Калі француз пачуў-бы, напр., імя „Paul“, так, як яно пішацца, яму гэта-б было-б чудно і мала зразумела, так і я дзівіўся выразам М. Б. і цяпер успамінаю, што яму зусім не даваліся падвойныя літары „дз“, „дж“. Слова „адраджэньне“ вельмі чудно праізнасіў М. Б. Але ня глядзячы на гэта М. Б. ня траціў інтарэсу да беларускае мовы і прасіў мяне па некалькі разоў паўтараць трудныя для яго словы і выразы. Ён моцна ўслухіваўся ў самую гучнасьць слова, стараючыся спазнаць яго морфолёгію“. Але разам з тым Ф. Ёмшэнік адзначае ў ім тое „вялікае замілаваньне да Беларусі і беларускай мовы“, якое сам М. Б. тлумачыў яму атавізмам. Гэта цяга да роднай мовы і ў той самы час адчужанасьць ад непасрэднай крыніцы роднай мовы прымушала яго ў студэнцкія гады з асаблівай энэргіяй далей вучыцца гаварыць і пісаць пабеларуску, працаваць над складаньнем граматыкі беларускай мовы (Ф. Ёмшэнік, „Успаміны“), над падборам матар'ялу для беларускага лемантара, над вывучэньнем беларускай гісторыі, этнографіі і літаратуры. У гэтыя-ж гады ў Максіма Адамавіча сфармаваўся канчаткова погляд на беларускую культуру, як на гістарычную зьяву, якая мае свае асаблівыя адзнакі і свае задачы. Н. Г. Агурцоў кажа, што з сваіх гутарак на гэту тэму з М. Б. ён пераканаўся, што М. Б-чу ўласціва была „некая арганічна зложаная вера ў Беларусь, як нашэльніцу пэўнай культуры, якая адрозьніваецца ад культуры велікарускай“. Іншы раз, абараняючы гэта сваё перакананьне, М. Б., па думцы тае-ж асобы, упадаў у некалькую „парадоксальнасьць“: „ён даводзіў вельмі гарача і пераконваюча, што так званая „Велікорусія“ створана ні чым іншым, як Беларусью“. У гэтым вывадзе Н. Г. Агурцова з гутарак Максіма Адамавіча хаваецца або непаразуменьне, або, ва ўсякім разе, недакладнасьць. Максім Багдановіч, як відаць з яго друкаванай брашуры „Белорусское Возрождение“ (Масква, 1916 г., стар. 5), сапраўды прызнаваў прыорытэт беларускай культуры над велікарускай у межах пэўнай гістарычнай эпохі, менавіта XVI веку, але такога рашучага погляду на пахаджэньне велікарускай культуры з беларускай ён нідзе, як мне здаецца, у сваіх на-

рысах і артыкулах ня выказвае. Наогул, яго нацыяналізм у гэты час носіць некаторыя адзнакі нарсдніцкай романтикі, таму што такія менавіта і ўплывы асяродзьдзя і ўплывы кніжныя, пад якімі ён разьвіваўся. Але романтичная закаханасьць у радзіму і ў выключна ёй уласьцівыя гістарычныя задачы ўмяраліся ўжо ў яго ў гэтыя гады сьвядомасьцю, што гістарычныя шляхі ўсіх нацый павінны весці да ўнівэрсальнага людзкага прогрэсу. Гэта апошняя думка вядзе свой пачатак таксама з эпохі романтизму і доўгі час, амаль на працягу ўсяго стагодзьдзя, захоўвае сваю романтичную афарбоўку; але ў гады маладосьці Максіма Багдановіча, г. зн. у перадрэвалюцыйныя гады, яна набывае больш канкрэтны характар, як думка аб соцыяльна-рэвалюцыйным руху, які набліжаецца, і для якога дадзены нацыянальны рух зьяўляецца толькі сродкам ці формаю.

V

Грамадзкія інтарэсы Максіма Багдановіча ў студэнцкія гады. Недахоп актыўнасьці ў гэтых адносінах; нахіл да габінэтнай работы. Кола знаёмых М. Б-ча ў студэнцкія гады і агульныя з імі інтарэсы. Сяброўская сувязь з супрацоўнікамі „Голаса“ і іх уплыў. Роля беларускіх сяброў Максіма Б-ча ў разьвіцьці яго грамадзкасьці. Літаратурныя інтарэсы Максіма Б-ча за гады студэнцтва. Адносіны яго да беларускіх пісьменьнікаў-сучасьнікаў і да навінак беларускай літаратуры. Супрацоўніцтва яго ў „Нашай Ніве“; кароткая гісторыя гэтага супрацоўніцтва. Праца ў іншых часопісах і выдавецтвах—беларускіх, украінскіх і расійскіх. Сямейныя і асабовыя адносіны ў жыцьці Максіма Б-ча за гэтыя гады і іх ўвязка з яго творчасьцю.

З папярэдняга прыходзіцца зрабіць вывад, што разумовыя інтарэсы Максіма Багдановіча павінны былі ў студэнцкую пару ўскладніцца і чыста соцыяльнымі запатрабаваньнямі і тэмамі, узятымі ня толькі ў роўніцы беларускага руху, але і ў агульналюдзкім маштабе. Так і здарылася, наколькі можна меркаваць ня толькі па яго вершах і апавяданьнях гэтых гадоў, але і па публіцыстычных артыкулах і рукапісных накідах, якія маюць соцыялёгічны характар. Гэты бок яго разьвіцьця ў студэнцкія гады меў крыніцамі ня толькі кнігі, але і некаторыя жывыя грамадзкія ўплывы. Гаворачы наогул, „Максім Кніжнік“ ня быў актыўным грамадзкім дзеячом і ня быў нават звычайным абавязковым заўсягдальнікам таго ці іншага грамадзкага асяродзьдзя, таму што ён вельмі аддаваўся сваім габінэтным заняткам. А. Ю. гаворыць, што ў студэнцкія гады Максім веў „жыцьцё ціхае, замкнёнае ў сабе самым“. У сваіх „Матар'ялах“ ён прыводзіць толькі адзін выпадак публічнага выступленьня свайго сына: „Публічна выступаў (ён), я памятаю, адзін толькі раз на вечары, прысьвечаным славянскім народнасьцям з прычыны вайны, дзе ён выступаў з прамоваю аб галічанах, іх культуры і літаратуры, пратэстуючы супроць русіфікатарскай політыкі, якую вялі ў той час у Галіцыі гр. Бобрынскі і еп. Евлогі“. Аб адносінах Максіма Багдановіча да такіх грамадзкіх разьвясленьняў, як тэатр, А. Ю. дае такую доведку: „Тэатр (ён) наведваў вельмі рэдка, толькі ў выключных выпадках, калі ішлі якія-небудзь выдатныя творы і пры выдатных выканаўцах“. Урэшце, грамадзкая актыўнасьць Максіма Б-ча заўсёды значна павышалася, калі справа ішла аб беларускім руху. Так, напр., ён у ліцэйскія гады прымаў чынны ўдзел у арганізацыі беларускага зямляцтва, у якім наладжваліся вечары з чытаньнем беларускіх твораў і сьпяваньнем беларускіх песень.

Чыталіся рэфэраты па розных пытаннях беларусазнаўства. Але габінэтная праца яго ўсё-ж такі пераважала над грамадзкай.

Ня глядзячы, аднак, на гэтую габінэтную замкнёнасьць і, як здавалася, адчужанасьць ад жывой грамадзкасьці, у Максіма Багдановіча было ўсё-ж такі ў студэнцкія гады пэўнае кола сяброў і знаёмых, у гутарцы з якімі ён з беларускіх настрояў, якія яго хвалявалі, уваходзіў у больш шырокую сфэру агульналюдзкіх культурных праблем,—між іншым і праблем соцыяльнага характару. Гэта кола асоб, якія складаюць для Максіма Б-ча тое, што прынята называць грамадзкімі сувязямі, было даволі невялікае. А. Ю. вызначае яго ў наступным выглядзе. З Яраслаўскіх інтэлігентных сем'яў Максіму найбольш былі блізкімі сем'і Дзебольскіх і Крыцкіх. У сям'і Дзебольскіх быў яго равесьнік і таварыш па гімназіі і ліцэю—Дыядор Дзебольскі; у сям'і Крыцкіх таксама былі равесьнікі, дзеці Крыцкіх, і, апрача таго, Максім Б-ч любіў гутарыць з старэйшым у сям'і П. А. Крыцкім, чалавекам вельмі адукаваным, вядомым пэдагогам і відным супрацоўнікам „Голоса“, рэдактарам „Русского Экскурсанта“. Сябраваў Максім Адамавіч таксама з братамі А. А. і Д. А. Залатаровымі. Асобнае невялікае кола знаёмых Максіма Адамавіча зьвязана было з яго журнальнаю працаю ў Яраслаўскім „Голосе“; з супрацоўнікаў „Голоса“ найбольш блізкімі да яго былі Н. Г. Агурцоў і А. Д. Цітоў. У студэнцкія гады Максім Адамавіч таксама падтрымліваў сяброўскую сувязь з В. В. Белавусавым, з якім у яго быў агульны інтарэс да антычнай і заходня-эўропэйскай літаратуры, і з А. К. Кабановым, які яшчэ ў гімназіі кіраваў яго заняткамі па беларусазнаўству; гэта відаць з лістоў гэтых асоб да Максіма Багдановіча, якія захаваліся і адносяцца да 1913-1914 г. г.; у лісьце А. К. Кабанова (1913 г.) даецца, між іншым, цэлы шэраг бібліаграфічных паказаньняў па гісторыі Беларусі. З гэтага сяброўскага кола, бязумоўна, вядуць свой пачатак ня толькі некаторыя настроі і перажываньні поэты агульна-культурнага характару, але часамі і асобныя тэмы і мотывы яго вершаў. Так, у адным лісьце з Масквы ад 12-га кастрычніка 1912 году, які належыць, як відаць, Дыядору Зьм. Дзебольскаму, які тады толькі што паступіў у Маскоўскі Унівэрсытэт, мы знаходзім такія радкі: „Між іншым, вось вам тэма ці, праўдзівей, матэрыял для тэмы навуковага вершу: мэтэор, які, аплаўлены і сьвецячыся, імчыцца ў атмасфэры, пакідаючы за сабою вихор распаленых часьцінак, у сярэдзіне халодны, як зоркавы эфір. Ён прыносіць у сабе холад сусьветнае прасторы“. Гэта тэма разьвіта Максімам Багдановічам у сонэце („Прынадна вочы зьзяюць да мяне“), надрукаваным у „Нашай Ніве“ за 1914 г. (гл. т. I, разьдз. I, № 61). Трэба наогул адзначыць, што з Д. Д. Дзебольскім Максіма Б-ча зьвязвалі тэмы пераважна філэзофскага характару (гл. верш 1911 г. „Д. Д. Дзебольскаму“—т. I, разьдз. I, № 40). З гэтага кола знаёмстваў больш за ўсё маглі зрабіць, мне здаецца, пэўны ўплыў на склад грамадзкіх інтарэсаў Максіма Адамавіча блізкія яму асобы з супрацоўнікаў „Голоса“. Ф. Імшэньнік у сваіх успамінах асабліва настойліва падкрэсьлівае ўплыў, і нават політычны ўплыў, на Максіма Багдановіча рэдактара газэты „Голос“ М. П. Дружынiна. „У пэрыод 1913—1916 г. г. ён (М. Б.) быў асобенна блізкі з Дружынiным, які, бязумоўна, меў уплыў на яго політычны сьветагляд. Дружынiн, чалавек за 50 з гакам гадоў, быў рэдактарам Яраслаўскае газэты „Голос“. „Голос“ быў кадэцкім органам, і сам Дружынiн быў выбітны кадэт. Ён быў кіраўнік буйнае, пасаднае лібэральнае інтэлігенцыі, пісаў у „Голосе“ перадавіцы, дзе выяўляў імкненьні і пажаданьні свае буржуазнае партыі. Дружынiн вельмі борзда распознаў

талант М. Б., прыблізіў яго да сябе і зрабіў яго пастаянным супрацоўнікам свае газеты... Політычныя погляды Дружыніна сталі паступова захапляць і М. Б., які, памаему, і зрабіўся таксама кадэтам". Політычная пазыцыя Максіма Багдановіча наогул нявыразная ды наўдачу ці пасьпела злажыцца ў ліцэйскія гады; у прыватнасці, кадэцкая яго партыйнасць не сьцьвярджаецца ў належнай меры ні біографічнымі фактамі, ні яго літаратурнымі творами¹⁾. Уплыў кола знаёмых, якія ўваходзілі ў рэдакцыю „Голоса“, бязумоўна быў больш шырокі: тут, мяркуючы па ўспамінах А. Д. Цітова і, асабліва, Н. Г. Агурцова і А. А. Залатарова, падымаліся пытанні агульна-культурнага характару,—пытанні аб прыродзе, значэнні мастацтва, аб літаратуры і яе адносінах да грамадзкасці, аб увязцы нацыянальных запатрабаванняў з агульналюдзкімі і г. д. Трэба думаць, што ў гэтым-жа асяроддзі падымаліся пытанні сацыяльнага характару, якія гостра ўставалі ў гэтыя перадрэволюцыйныя гады, што супадаюць з студэнцтвам Максіма Багдановіча. Гэтым, разумеюцца, і можна толькі вытлумачыць цікавасць поэты да сацыяльных праблем, якія к гэтаму часу ўзмацніліся і якія ён ставіць ня толькі дапасавальна да лёсу Беларусі, але і значна шырэй (гл. т. I, разьдз. I, верш „Мяжы“—№ 59, „На глухіх вулках—ноч глухая“—№ 134, „Вы, панове, пазіраеце далёка“—№ 164, а таксама артыкулы: „Н. Д. Ножын. К пятидесятилетию со дня смерти“ ў „Ежемесячном журнале“ 1916, № 6—і „М. К. Міхайлоўскі. К десятилетію со дня кончины“ ў „Голосе“ 1914 г. № 22).

Невялікія дадаткі да гэтых доведкаў аб грамадзкім ухіле Максіма Багдановіча дае таксама і тая частка перапіскі яго, якая захавалася²⁾. Так, напр., некаторыя лісты, асабліва за перадрэволюцыйныя 1915-1916 гады, зарысоўваюць,—вядома, у адрывачных рысах,—політычныя моманты і настроі гэтых гадоў, а частка лістоў,—ад беларускіх сяброў Максіма Б-ча,—больш-менш канкрэтна ўскрываюць стан беларускага руху за тых-ж гады; сюды, напрыклад, адносяцца лісты Ал. Бурбіса, часткова У. Ластоўскага і В. Лявіцкай. Такім чынам, для таго, хто вывучае творчасць М. Багдановіча, важна адзначыць, як факт, што ён стаяў у курсе ня толькі настрояў уласціва беларускіх, але і наогул політычных настрояў у тагочаснай Расіі на пярэдадні рэволюцыі; дзеля гэтага даследчык мае права шукаць у тэматыцы яго вершаў і артыкулаў шырокага адбіцця яго эпохі.

Але калі нават прызнаць, што грамадзкія сувязі і інтарэсы Максіма Багдановіча ў студэнцкія гады былі выяўлены не даволі выразна, то літаратурныя знаёмствы і адносіны яго студэнцкіх гадоў трэба адзначыць, як вельмі жывыя і значныя па зьместу. Вялізарную ролю ў яго літаратурнай сьвядомасці і разьвіцці адыгралі, бязумоўна, беларускія пісьменьнікі нашаніўскае пары, якія амаль усе былі на адно пакаленьне старэйшыя за яго па ўзросту. Для высвятленьня гэтай ролі мы маем пакуль што мала дакумантальнага матар'ялу, дзеля таго, што пакуль што амаль няма ўспамінаў аб М. Багдановічу, якія вышлі з-пад пяра пісьменьнікаў—яго сучаснікаў.

Праўда, у перапіскі нябожчыка поэты захавалася некаторая колькасць лістоў да яго Я. Купалы (2), Цёткі (1), С. Палуяна (8), Ул. Ластоўскага (20) і інш., але гэтыя лісты не асьвятляюць у належнай паў-

¹⁾ Бацька поэты ў лісьце ад 18-IV—1927 г. рашуча супярэчыць гэтай думцы Імшэніка.

²⁾ Лісты розных асоб да М. А. Багдановіча, перададзеныя А. Ю-чам сярод іншых матар'ялаў для біяграфіі і выданьня твораў яго сына. цяпер захоўваюцца ў рукапісах і надрукаваньню ў поўным выглядзе бяз згоды на тое іх адпраўнікаў—корэспандэнтаў Максіма Багдановіча не падлягаюць. Для дадзенага нарысу яны выкарыстаны толькі часткова, паколькі ў іх знаходзяцца некаторыя фактычныя дадзеныя для біяграфіі поэты.

наце цеснай увязкі поэты з блізім яму літаратурным асяродзьдзем. Аднак, гэта ўвязка бясспрэчна. Перш за ўсё трэба мець на ўвазе, што для Максіма Адамавіча, па словах яго бацькі, „цэнтрам сардэчнай увагі была беларуская літаратура і поэзія, якая нараджалася“. „Ён з замілаваньнем сачыў—кажа А. Ю.—за ўсімі яе расткамі і парасткамі. Усякія дасягненьні ў ёй, якія выходзілі за межы звычайных, яго бясконца радавалі. І ён зараз-жа прыносіў кніжку, часопісь ці зборнік да мяне, адзінага чалавека, які мог яго зразумець і ацаніць новы твор, каб падзяліцца сваёю радасьцю. Толькі праз яго я знаёміўся з узорамі найноўшай беларускай літаратуры і з агульным ходам беларускага адраджэньня“. Потым М. А. ня толькі сачыў за навінкамі беларускага літаратурнага слова, але і выпісваў на свае невялікія сродкі ўсё, што можна было. Яшчэ ў жніўні 1908 году, калі ён быў у 6-ай клясе гімназіі, М. А., як гэта відаць з адказнага ліста выдавецкага таварыства „Загляне сонца і ў наша ваконца“, просіць беларускае выдавецтва выслать яму новыя выданьні—усё, апрача тых, якія ўжо ў яго ёсьць; пры гэтым у пераліку прапанаваных яму кніг назван і зборнік Я. Купалы „Жалейка“, які вышаў у гэтым годзе. У 1913 годзе тое-ж выдавецтва паведамляе яго, што высылае яму новыя кнігі, якія вышлі ў гэтым-жа годзе, менавіта зборнік Я. Купалы „Шляхам жыцьця“ і яго-ж п’есу „Паўлінка“; абодва лісты падпісаны Бр. Ігн. Эпімах-Шыпілам. Апрача таго, некаторыя з прадстаўнікоў беларускага адраджэньня, якія знаходзіліся ў перапісцы з Максімам Багдановічам, самі, у сваіх лістох да яго, стараліся трымаць яго ў курсе бягучых падзей беларускага літаратурнага жыцьця і гэту інфармацыю рабілі ня толькі з вялікай любасьцю да беларускай літаратуры, але і з цёплаю ўвагаю да свайго адрасата, маладога пачынаючага поэты. Такія весткі мы знаходзім у лістох С. Палуяна, У. Ластоўскага, В. Лявіцкай і інш. Так, напр., у даўгім лісьце У. Ластоўскага ад 11 жніўня 1912 году даюцца кароткія весткі з біяграфіі і літаратурнай дзейнасьці Ядвігіна Ш., Якуба Коласа, Янкі Купалы, Цішкі Гартнага,—і М. Б., такім чынам, як-бы замацоўваў завочна сваё асабовае знаёмства з тымі пісьменьнікамі, за творамі якіх сачыў здалёк, жывучы ў Ніжнім-Ноўгарадзе і Яраслаўле. Назапашваючы такім шляхам фактычныя дадзеныя па сучаснай яму літаратуры, М. Б. зводзіў іх часамі ў агульны нарыс (гл. захаваны ў рукапісе артыкул пад загалоўкам „Новый период в истории белорусской литературы“, унесены ў III разьдзел II-га тому¹⁾), а таксама друкаваныя яго артыкулы ў тым-жа разьдзеле „Глыбы і слаі. Агляд беларускай краснай пісьменнасьці 1910 г.—Н. Н.“ 1911, № № 3, 4, 5 і „За тры гады. Агляд беларускай краснай пісьменнасьці 1911—13 г.“—выд. „Калядная пісанка“, 1913) і тым самым яшчэ больш цесна падыходзіў да творчасьці пісьменьнікаў—сучасьнікаў. Але не адны толькі фактычныя дадзеныя атрымоўваў ён з непасрэднага і завочнага дачыненьня да беларускіх пісьменьнікаў і наогул культурных працаўнікоў беларускага адраджэньня. Ён атрымоўваў таксама сяброўскае падтрыманьне і сваім шуканьнем у галіне тэматыкі і мастацкай формы. У гэтых адносінах асабліва цікавыя лісты У. Ластоўскага і С. Палуяна, якія, разгадаўшы артыстычную натуру М. Багдановіча, ахоўвалі яго творчасць ад вузкіх тэндэнцый, ад аднастайных і нудных настройаў і заахвочвалі яго да настойлівай і тонкай работы над мастацкаю тэхнікай, якая другім здавалася дэкадэнцтвам.

¹⁾ Другі том твораў М. Багдановіча, які падрыхтован да друку і зьмяшчае ў сабе яго артыкулы гістарычнага, грамадзкага, крытычнага характару і інш., пакуль што яшчэ знаходзіцца ў рукапісе.

Умацоўваючы сваё знаёмства з пісьменьніцкім беларускім асяродзьдзем, М. Б. разам з тым увесь час шукаў і сувязяў з рэдакцыямі і выдавецтвамі, дзе можна было-б надаць друкавааы выгляд сваёй уласнай літаратурнай прадукцыі. Па вестках А. Ю-ча вершы яго сына ўпярышыню зьявіліся ў „Нашай Ніве“ ў 1906 ці 1907 годзе (дакладна ён не памятае). Друкаваных вершаў М. А-ча за гэтыя гады мы ня ведаем. У 1907 г., сапраўды, быў надрукаваны ў „Нашай Ніве“ № 24 адзін з яго твораў, але ня вершы, а аповесьць „Музыка“. Першы-ж верш, які зьявіўся ў друку—гэта верш „Над магілай“; ён быў надрукаваны ў № 1 „Нашай Нівы“ за 1909 г.; нумар памечан 1 (14) студзеня. З „Нашай Ніваю“ М. Б. моцна зьвязаўся, пачынаючы з 1909 г., і большасьць яго вершаў і аповесьцяў надрукаваны былі менавіта ў гэтым пэрыодычным выданьні. Больш падрабязна аб яго ўдзеле ў „Нашай Ніве“ гаворыць У. Ластоўскі ў сваіх „Успамінах“. М. А. пачаў тут сваё супрацоўніцтва ў цяжкі рэакцыйны час. „Год 1909—кажа У. Ластоўскі—быў асабліва трудным у разьвіцьці беларускага адраджэньня. Рэвалюцыйны ўздым 1905-1906 г. г. астаўся недзе далёка паза сінімі лясамі. Маладая беларуская сялянская дэмократыя, за годы наступіўшай пасля ўздыму рэакцыі, была разьбіта. Адны сядзелі ў турмах (Я. Колас, А. Бурбіс і інш.), другія былі сасланы (Прушынскі, Лісік і іншыя), а трэція дапасоўвалі свае сілы да варункаў паднявольнага жыцьця, чацьвертыя адкрыта пайшлі ў воражы адраджэньню абоз, далучаючыся да расійскай і польскай рэакцыі“... „Склад рэдакцыі „Наша Ніва“ ў 1909 годзе быў такі: А. Уласаў, браты Іван і Антон Луцкевічы, Ядвігін Ш. (Лявіцкі), Янка Купала, В. Ластоўскі і дарыўкамі Язэп Манькоўскі (Янка Окліч) ды Чыж (Альгерд Бульба). А на пачатку лета 1909 г. прыбыў яшчэ С. Палуян“. Пры гэтым складзе рэдакцыі „Нашай Нівы“ пачаўся ўдзел Максіма Адамавіча ў гэтым выданьні. Спачатку яго супрацоўніцтва тут праходзіла ня зусім гладка. Па вестках У. Ластоўскага М. Б. ўпярышыню прыслаў у рэдакцыю „Нашай Нівы“ некалькі лісточкаў сваіх вершаў за сваім подпісам у пачатку 1909 г. Адносна гэтай першай прысылкі У. Ластоўскі дае наступную доведку: „Вершы для кожнага нумару „Нашай Нівы“ падбіраў Янка Купала, бо, акром Я. Коласа, Купалы і яшчэ двух трох поэтаў, 99 проц. вершаў, надсыланых у рэдакцыю, былі з дэфэктамі. Павіннасьцю Я. Купалы было папраўляць іх перад здачай у друк. Друкавалі-ж адзін-два вершы кожнага новага „поэта“, каб заахвоіць яго да пісаньня. Былі ці ня былі зроблены якія папраўкі ў вершах „Над магілай“ і „Прыдзе вясна“, я ня памятую, можа памятае гэта сам Я. Купала, але гэта былі адны першых вершаў, надрукаваных з подпісам праўдзівага прозьвішча і імя аўтара“. Мяркуючы па тым, што першы з гэтых двух вершаў надрукаваны быў у тым нумары „Нашай Нівы“, які вышаў 1 (14) студзеня, прыходзіцца аднесці першую прысылку вершаў М. Б-чам не к пачатку 1909 году, як паказвае Ул. Ластоўскі, а к самому канцу 1908 году. У пачатку мая месяца 1909 году М. А. прыслаў у рэдакцыю „Н. Н.“ яшчэ маленькі сшытак, у якім зьмяшчалася 8-9 вершаў. На гэты раз літаратурная прадукцыя М. Б-ча сустрэла больш суровыя адносіны: Ядвігін Ш. назваў гэты сшытак вершаў „дэкадэншчынай“. А. Уласаў прапанаваў іх здаць у „архіў“, і толькі Я. Купала, які ўгадаў у пачынаючым поэце вялікага мастака слова, знашоў магчымым надрукаваць з папраўкамі ў мове і пад псеўдонімам (згодна з устаноўленым у рэдакцыі звычайем) два вершы пад загалоўкамі „Две песьні, пераклад з Ю. Сьвятагора“ (гл. т. I, раздз. III, № 232). Сапраўды, абодва вершы з папраўкамі Я. Купалы былі надрукаваны ў „Нашай Ніве“ 1909 г. № 19; пад імі быў падпісан прыдуманым Ядвігіным Ш. псеўдо-

нім „Максім Крыніца“. Праз некалькі тыдняў М. А. прыслаў яшчэ некалькі вершаў разам з лістом, у якім выказваў протэст супроць замежны яго прозьвішча псеўдонімам. Вершы яго і ў гэты раз, як дэкадэнскія, папалі ў „архіў“ і праляжалі там да канца жніўня, калі іх адтуль выцягнуў С. Палуян, які адчуў, як і Я. Купала, вялікую здольнасць у маладым поэце. Апрача Палуяна, М. Б., як поэта, знашоў падтрыманьне ў А. Луцкевічу; потым і іншыя члены рэдакцыі, за выключэньнем толькі Ядвігіна Ш., які ўпарта паказваў на тое, што вершы Максіма Багдановіча „не для народу“, прызналі М. Б. за таленавітага поэта, і ў канцы 1909 г. ў „Нашай Ніве“ надрукаваны быў цэлы шэраг яго вершаў („Лясун“, „Край мой радзімы“, „З песьняў беларускага мужыка“, два вершы з цыклю „Вадзянік“, „На чужыне“, „Пугач“, пераклад з Гэйнэ, „Нашай Ніве“, „Разрытая магіла“, „Цемень“—гл. т. I. разьдз. I, №№ 3, 7, 11, 13, 16, 18; разьдз. II, №№ 94, 108, 142; разьдз. III, №№ 203-8); з гэтых вершаў найбольш спадабаліся членам рэдакцыі і, так сказаць, вырашылі лёс поэты вершы „Край мой радзімы“ і з цыклю „Вадзянік“. Пасьля гэтага М. Б. робіцца ўжо сталым супрацоўнікам „Нашай Нівы“ і друкуе там свае творы ў працягу ўсяго існаваньня часопісі, г. зн. да 1914 году ўключна. Яго пасяброўску ахоўваюць за гэтыя гады, як відаць з перапіскі, спачатку С. Палуян, а пасьля яго ад'езду ў Кіеў і трагічнай сьмерці там у 1910 годзе, У. Ластоўскі; у гэтых двух сяброў малады poeta знаходзіў ня толькі крытыку свае мовы, якая звычайна прэсьцілася русізмамі, але і ацэнку сваіх поэтычных замыслаў і мастацкай тэхнікі. Праўда, нападкі на М. Б-ча былі і пасьля 1909 году, але станавіліся ўсё слабейшымі. „З кожнаю новаю прысылкаю вершаў—кажа У. Ластоўскі—у разьвіцьці яго таленту адчуваўся значны поступ,—і гэта ўсё больш і больш умацоўвала яго літаратурную рэпутацыю. У 1911 годзе М. Б. гасьцяваў улетку, як мы ўжо бачылі, у Вільне і асабіста пазнаёміўся з В. Ластоўскім, А. Луцкевічам і іншымі супрацоўнікамі „Нашай Нівы“; тут ён узбагаціў сябе новымі тэмамі з галіны беларускай старасьветчыны, якія і апрацаваў у цыклю вершаў „Старая Беларусь“; гарадзкія ўражаньні ад Вільні і лета, праведзенае ў вёсцы, паміж Вілейкаю і Менскам, далі матар'ял і для іншых вершаў. У некалькі месяцаў пасьля ад'езду з Вільні ён прыслаў рукапіс з вершамі часткова новымі, часткова ўжо раней надрукаванымі ў „Нашай Ніве“, і прасіў надрукаваць іх асобным зборнікам. Так пачалася гісторыя „Вянка“, якая цягнулася да канца 1913 году, калі, нарэшце, здабыты былі сродкі для надрукаваньня гэтага зборніка. Самы зборнік, памечаны 1913 годам, вышаў з друку, як відаць з аднаго ліста У. Ластоўскага, толькі ў пачатку 1914 году. Некаторыя падрабязнасьці аб друкаваньні зборніка Ластоўскі дае ў сваіх „Успамінах“ (гл. таксама т. I., увага да II-га разьдзелу).

Апрача „Нашай Нівы“, М. А. стараўся ўстанавіць пэўную сувязь і з іншымі беларускімі пэрыодычнымі выданьнямі. Так, напрыклад, мы бачым з яго перапіскі, што ў яго ў 1912 годзе заснавалася сувязь з „Маладой Беларуссю“, якая тады выдавалася ў Ленінградзе; прынамсі, Е. Хляпцэвіч ня раз паведамляў М. Б-ча ад рэдакцыі „Маладой Беларусі“, што прысланыя ім вершы і іншыя матар'ялы будуць надрукаваны. Але чамусьці гэта надрукаваньне не адбылося. І наогул за жыцьцё М. Б-ча ў беларускіх кругабежных выданьнях (апрача „Нашай Нівы“ і „Беларускіх Календароў“) мы не сустракаем друкаваных яго твораў. Сёе-тое потым надрукавана было ў „Гомане“ і ў „Вольнай Беларусі“, але ўжо пасьля сьмерці поэты ў 1917—20 гадох. Другая часопісь, у якой, як і ў „Нашай Ніве“, М. Б. прыветна прынялі, была „Украінская жызнь“, якая выдавалася ў Маскве. У гады студэнцтва,

іменна ў 1914—1916 г. г., ён надрукаваў тут шэраг артыкулаў, пераважна крытычных, прысьвечаных украінскай літаратуры. Тут-жа надрукаваны быў і вялікі нарыс пад загалоўкам „Белорусское возрождение“, які вышаў асобнаю брашураю ў 1916 годзе. З расійскіх пэрыодычных выданняў М. А. цясьней за ўсё зышоўся з Яраслаўскім „Голосом“, але друкаваўся, апрача таго, у „Нижегородском Листке“, у часопісі „Жизнь для всех“, у часопісі „Национальные проблемы“ і іншых выданнях. Спроба яго змяшчаць свае творы ў некаторых буйных часопісах таго часу, напрыклад, у „Вестнике Европы“, у „Северных Записках“, у „Русских Записках“, у „Голосе Минувшего“, у „Ниве“ і інш., не прывялі да спрыяючых вынікаў. Як відаць з лістоў розных рэдакцый за студэнцкія гады, яму або адмаўлялі ў змяшчэньні прысланых вершаў і артыкулаў на старонках часопісі ці давалі ня пэўны адказ, які зацягваў пытаньне аб надрукаваньні. Чым вытлумачыць гэта: ці тым, што гэтыя рэдакцыі не хацелі змяшчаць вершаваных твораў на беларускія тэмы, ці тым, што проста не разгадалі вялікай здольнасьці ў поэце, які да таго-ж пісаў ня толькі на беларускія тэмы і ня толькі на беларускай мове,—сказаць цяжка. З выдавецтваў ён пасьпеў зыйсьціся толькі з кнігавыдавецтвам К. Ф. Некрасава, дзе былі надрукаваны яго брашуры, прысьвечаныя нарысам славянства; перапіска з кнігавыдавецтвам „Польза“ аб надрукаваньні аднае з аповесьцяй Франко, перакладзенай М. Б-чам з украінскай мовы, а таксама з выдавецтвам „Парус“ аб іншых перакладах з украінскай (мусіць, вершаў) скончылася, як відаць, нічым.

Нам застаецца сказаць яшчэ некалькі слоў аб адным баку студэнцкіх гадоў М. Б-ча, менавіта аб яго асабовым жыцьці і асабістых захапленьнях. якія таксама ўвайшлі ў выглядзе групы тэм і мотываў у яго лірыку. М. Б., чалавек вельмі сьціплы, які да таго-ж мала сачыў за сваім вонкавым выглядам, асабліва за ўбраньнем, рабіў часамі некалькі нязвычайнае ўражаньне, і, як расказвае А. Д. Цітоў, мог выклікаць ухмылку надзіўленьня пры першым зьяўленьні сваім у грамадзе. Але варта яму было прыняць удзел у агульнай размове, і ўсе пераконваліся, што перад імі „адмысловы і мілы размоўца“ чалавек з „чулаю і адзыўнаю душою і з сардэчнымі адносінамі да людзей“. Паколькі ён выяўляў сябе ў гутарках і ў больш цесным дачыненні з іншымі, ён, бязумоўна, павінен быў рабіць ня толькі прыемнае, але часамі і надзвычайнае ўражаньне. На гэтай глебе ствараліся сардэчныя адносіны да яго крэўных і сяброў і проста знаёмых, аб чым сьведчаць лісты да яго асоб яго сваяцкага кола, былых настаўнікаў, таварышоў, нават яго вучняў, з якімі ён займаўся прыватна, і іх бацькоў. Адгэтуль жа, з яго асабовага абаяньня, бяруць пачатак і некаторыя больш інтымныя яго знаёмствы і сувязі. Конкрэтна можна адзначыць два-тры выпадкі. Больш раньні выпадак такога знаёмства, якое перайшло ў цеснае сяброўства, адносіцца, паводле сьведчаньня А. Ю-ча, да 1909 г., да летняга прабываньня М. Б-ча, тады яшчэ гімназіста, у Крыме, на фэрме „Шалаш“ у ваколіцах Ялты. Тут М. Б. пазнаёміўся з аднаю дзяўчынаю М. А. К-ай, захопленай і містычна настроенай; некаторы час, жывучы ў Яраслаўлі, ён падтрымоўваў з ёю перапіску і часамі з прычыны яе поглядаў, якія выклікалі яго на размышленьні, зварочваўся з пытаньнямі да А. Ю-ча. Лісты яе да М. Б-ча памечаны 1912 годам,—такім чынам гэта сяброўства цягнулася і ў студэнцкія яго гады, калі і сама яго карэспандэнтка была ўжо слухальніцаю на Вышэйшых Жаночых Курсах. Ёй прысьвечаны верш 1909 г. „Цемень. Афіярую М. А. Киц-ной“ (т. I, разьдзел I, № 18). Па думцы А. Ю-ча, да яе-ж зьвернут трылет, напісаны на адвароце гімназічнай карткі („Я баль-

ны, бясскрыдлаты поэт“), які таксама адносіцца да 1909 году (т. I, разьдз. I, № 6). Першы верш гаворыць аб тым, што М. Б. цікавіўся настроймі М. А. К-ай, але цалкам іх ня мог успрыняць па самым характары свайго сьветаразуменьня. Другі выпадак інтымнага знаёмства, які таксама пакінуў сьлед у лірыцы М. Б.—ча, адносіцца да 1915 году, таксама да летняга прабываньня на поўдні, іменна ў Старым Крыме. Тут захапленне М. Б-ча набыло больш глыбокі характар. А. Ю. называе гэты выпадак „адзіным романічным эпизодам“ жыцьця свайго сына; прадмет яго захапленьня ён называе Клаваю, спасылаючыся на перапіску сына. У іншых успамінах гэты выпадак таксама адзначаны. Н. Г. Агурцоў расказвае аб гэтым так: „Асабіста ад мяне ён не хваў, што знаходзіцца ў інтымнай перапісцы з аднаею асобаю, з якою ён пазнаёміўся ў Крыме і пакахаў. Я ня ведаў гэтай асобы і лічыў нялоўкім распытваць аб яго адносінах да гэтае асобы. Але, як мне здавалася, яго пачуцьцё было сур'ёзнае і моцна адбівалася на яго здароў'і. Адчувалася, што ён перажывае нейкі цяжкі ўнутраны крызіс“. Прыблізна ў такіх-жа рысах робіць заўвагу аб гэтым выпадку і А. Д. Цітоў: „У мінуты адкрытасьці Максім Адамавіч расказваў мне, перадаючы, як тайну, гісторыю свайго захапленьня. Знаходзячыся на поўдні, ён закахаўся ў адну жанчыну, але каханьне было няроўным і няўдачным і прымусіла толькі яго нямаля хвалявацца“. З імем Клавы захаваўся толькі адзін верш на расійскай мове (т. I, разьдзел V, № 282); зьмест яго гаворыць аб складанасьці перажытага М. А-чам пачуцьця. Трэці выпадак з асабовых захапленьняў нябожчыка поэты, які адбіўся у яго лірыцы, адносіцца да жыцьця яго ў Яраслаўлі: цэлы шэраг вершаў на беларускай і расійскай мове (гл. т. I, разьдз. IV і V), вершаў пяшчотных і чулых, згрупаваны каля імя „Аня“, у якім трэба бачыць, па думцы А. Ю.—ча, адну з знаёмых М. Б-ча па Яраслаўлі. Усе гэтыя выпадкі з інтымнага жыцьця поэты, што ўвайшлі, як крыніца, у яго лірыку, сьцьвярджаюць выказаную яго бацькам думку, што суадносіны М. Б-ча да пачуцьця каханьня былі заўсёды надзвычайна чыстымі і нават паважлівымі. Той вобраз „Мадонны“, аб якім ён гаворыць у сваіх вершах „На вёсцы“ і „Вэроніка“ (т. I, разьдз. II, № № 183, 184) і ў раннім апавяданьні „Мадонны“ (т. I, разьдз. VII), быў відавочна не выпадковым стварэньнем яго фантазіі, а сапраўдным выяўленьнем уласьцівых яму адносін да жанчыны і да пачуцьця каханьня.

VI

Жыцьцё ў Менску (1916—1917). Другая паездка на радзіму. Служба ў Менску. Грамадзкая дзейнасьць, грамадзкія сувязі і знаёмствы. Літаратурная дзейнасьць. Стан здароўя. Апошняя паездка ў Крым. Апошнія дні жыцьця ў Ялце.

У пачатку восені 1916 г. М. А. здаў апошнія залікі па Ліцэі і ў верасьні таго-ж году паехаў у Менск, сказаўшы бацьку, што едзе на пэўнае месца. А. Ю. адпусьціў сына, хвароба якога ўсё больш і больш разьвівалася, з трывожным пачуцьцём, але ён ведаў, што М. Б. едзе працаваць на карысьць радзімы, якая была „цэнтрам яго цягаеценьня“, і дзеля гэтага ўтрымоўваць яго ня мог. Некаторыя дадзеныя аб гэтым апошнім эпизодзе жыцьця М. Б. мы чэрпаем ужо не з успамінаў бацькі, які, заняты ў гэты час вялікаю работаю па службе, ня мог пільна сачыць за жыцьцём і дзейнасьцю сына, а з успамінаў тых блізкіх М. Б-чу асоб, з якімі ён падтрымоўваў цесную сувязь у Менску. Я разумею А. Смоліча і Зьм. Бядулю, у якіх і атрыманы весткі, якія ніжэй падаюцца.

Прыехаўшы ў Менск у канцы верасня ці ў пачатку месяца, М. Б. пасяліўся ў кватэры Зьмітрака Бядулі на Ўборках па Мала-Георгіеўскай (цяпер вул. Таўстога) вул., д. № 12, кв. 4. Асобнага пакою ў кватэры ў яго ня было; ён жыў у адным пакоі разам з поэтам Бядулей. У гэтай кватэры ён гражыў бяз выезду да ад'езду ў Ялту. Пасьля прыезду ў Менск ён адразу быў прыняты на службу ў Губэрскі Прадавольствены Камітэт сакратаром Камітэту. На гэта месца яго раіў старшыні камітэту Р. Скірмунту А. Уласаў. Апрача службы, ён быў членам Беларускага Камітэту дапамогі ахвярам вайны і разам з іншымі членамі гэтага камітэту організоўваў гурткі моладзі, якім стараўся надаць грамадзка-асьветны і нацыянальна-рэвалюцыйны характар; для гурткоў ён выпрацаваў програму; на сходах аднаго гуртка, якія адбываліся на Залатой Горцы, ён рабіў невялікія даклады і чытаў вершы. Жывучы ў Менску ён падтрымліваў сувязь з беларускімі культурнымі дзеячамі і пісьменьнікамі, якія жылі тады ў Менску: добра ведаў А. Уласава; быў знаёмы з В. Лявіцкаю, з якою яшчэ раней вёў перапіску; бываў у сям'і Сівіцкіх; сябраваў з паэтам Бядуляю, у якога жыў; блізка сышоўся з А. Смолічам, у якога некалькі разоў быў і чытаў свае новыя творы. За гэтыя месяцы М. Б. не прыпыняў свае літаратурнай працы. Ён працаваў урыўкамі на службе і вечарамі дома і ў Пушкінскай бібліотэцы, дзе праседжваў часамі да 2-х-3-х гадзін ночы. Ён працаваў над тэорыяй поэзіі, пісаў артыкулы і вершы. Пераважны ўхіл яго літаратурнай работы за гэты час — мастацка-фольклёрыстычны: артыкулы аб народнай поэзіі і вершы народна-поэтычнага складу; апрача таго, ён перакладаў з чужаземных моў. За гэты час былі, як відаць, напісаны ім такія вершы, як „Страцім-лебедзь“, „У Максіма на кашулі“ „Пагоня“; але магчыма, што чарнавікі гэтых вершаў ён прывёз з сабою з Яраслаўля. Апрача таго, у гэты час М. Б. разам з А. Смолічам і Л. Сівіцкаю, якая была сакратаром Беларускага Камітэту дапамогі ахвярам вайны, задумаў скласьці літаратурную хрэстаматыю для старэйшых груп пачатковай школы. М. Б. склаў для хрэстаматыі програму, выпаньне якой разьмеркавана было паміж удзельнікамі працы. Хрэстаматыя не склалася з прычыны выезду з Менску М. Б.—ча і з прычыны немагчымасьці яе выдаць; але спэцыяльна для гэтай хрэстаматыі М. Б. напісаў нарыс „Городок“ (т. I, разьдз. VII) і іншыя культурна-гістарычныя нарысы.

Між тым хвароба М. Б.—ча разьвівалася. Ён кашляў цэлымі начамі. Зьмітраку Бядулі, разам з якім ён жыў, і яго сёстрам приходзілася даглядаць хворага, што лажылася на іх вялікім цяжарам. М. Б. гэта бачыў, але супакойваў іх тым, што ў яго ня сухоты і што ён скоро ачуняе. Сам ён мала клапаціўся аб сваім здароўі,—таксама як і наогул аб сваім дабрабыце. Ня глядзячы на хваробу, ён і далей працаваў ня толькі днём, але і ноччу; працаваў у гарачцы, пры высокай тэмпературы 38—39°. У такім менавіта стане, паводле сьведчаньня А. Смоліча, быў ім напісаны ў час службы верш „Пагоня“. Расказваючы аб гэтым за абедам А. Смолічу, poeta дадаў: „У гарачцы пішацца лёгка“.

Аднак, хвароба поэта ўступіла ў такую фазу, пры якой працаваць далей было нельга. Яму далі водпуск і грашовую дапамогу для таго, каб ён ехаў у Крым. У лютым месяцы 1917 г. ён паведаміў бацьку, што зьбіраецца ў Крым на два месяцы. Бацька меў замер з ім зьехацца ў Сымфэропалі, куды ён якраз быў пераведзен па службе. М. Б. выехаў з Менску ў канцы лютага, але ў Сымфэропалі бацькі не знашоў, бо той, захоплены ў Яраслаўлі лютаўскаю рэвалюцыяй, сваечасова ня мог выехаць і прыбыў у Сімфэропаль, калі М. Б. ужо пераехаў у Ялту. У Ялце ён, пасьля доўгіх шуканьняў кватэры,

пасяліўся на Мікалаеўскай вуліцы, дом № 8, у даволі нізкім месцы, недалёка ад мора, што для слабагрудага мала падыходзіла; пакой быў з асобнымі ўсходамі, ізаляваны, мала даступны для дагляду хворага; з харчаваньнем М. Б. уладзіўся таксама няўдала. Спачатку ён пісаў бацьку ў Сымфэропаль даволі супакойлівыя лісты, але потым перапіска спынілася: у пачатку мая месяца бацька не атрымаў адказу на два свае лісты і, заняты службаю, не пасьпеў даведацца аб сыне. А сын у гэты час дажываў апошнія дні. Ён увесь час быў на нагах і нават сам хадзіў па харчы. Але за тыдзень да сьмерці, калі моцна пашла праз горла кроў, ён зьлёг у пасьцель.

Ён памёр 25-га (12-га ст. ст.) мая 1917 г. ў адзіноце, і пахаваны на ялцінскім могільніку недалёка ад Мікалаеўскай вуліцы, дзе жыў перад сьмерцю. Бацька ўведаў аб горах, якое яго агарнула, толькі на чацьверты дзень пасля сьмерці сына. Уміраючы, сын ня даў кватэрнай гаспадыне адрасу бацькі, ня хочучы яго трывожыць; яна знашла ў паперах нябожчыка яраслаўскі адрас бацькі і тэлеграфавала ў Яраслаў.

Апошнія вершаваныя накіды, напісаныя поэтам слабеючай рукою (гл. т. I, разьдзел I, № № 87, 88, 89), гавораць ня толькі аб тым, што ёнразумеў набліжэньне сьмерці, але і аб тым, што, уміраючы, ён таксама любіў жыцьцё ў яго невянуўшым харакстве. Апошняя яго прозаічная праца, за якую застала яго сьмерць, была праца над складаньнем беларускага лемантара. Нясупыннае служэньне радзіме ўваходзіла ў яго праграму характва жыцьця.

(Працяг будзе).

Проф. І. Замоцін

М. А. Багдановіч

Крытычна-біографічны нарыс ¹⁾

VII

Крыніцы творчасці М. Багдановіча. Уражанні бацькаўшчыны і ўплывы, звязаныя з ёю: радня („беларуская колёнія“), паездка на бацькаўшчыну ў 1911 г., уплывы кніжнага характару. Крыніцы тэм шырокага соцыяльна-культурнага зместу; крыніцы твораў на тэмы агульна-людзкіх психалёгічных праблем. Літаратурныя уплывы ў творчасці М. Багдановіча і іх значэнне, як крыніц для яго асобных твораў.

З кароткага біографічнага нарысу, дадзенага ў папярэдніх раздзелах (I-VI), можна ўстанавіць некалькі момантаў, што мелі значэнне крыніц творчасці для М. Багдановіча. Першым момантам, што бязумоўна пераважае сярод іншых уплываў і матэрыялаў, якія жывілі яго музу, трэба лічыць яго ўражанні ад бацькаўшчыны і ўсяго таго, што так ці іначэй было з ёю звязана. Называючы гэты момант першым і пераважным, я раблю гэта не для штучнае, надуманае схэмы, у якой для беларускага паэты бязумоўна на першым пляне, як крыніца, павінна стаяць Беларусь. Не, я выходжу з пэўных фактаў, якія я толькі што ўстанавіў. У самай рэчы, беларускія ўражанні і ўплывы праходзяць асноўнай рысай праз усё нядоўгае жыццё М. Багдановіча і праз усю яго творчасць. Паміж іншым, увагу яго чытача міжвольна спыняе адна характэрная акалічнасць: перагартваючы том яго вершаў, толькі зрэдку можна сустрэць вершаваны радок ці невялікую вершаваную п'еску, навеяную абставінамі і ўражаньнямі, якія топографічна і психалёгічна знаходзяцца вонках яго бацькаўшчыны і звязаных з ёю пытанняў. Чаму гэта так? Чаму паэта, які пражыў сваё маленства і юнацтва ў Ніжнім-Ноўгарадзе і Яраслаўлі, не адбіў у сваіх вершах уражаньняў Паваложжа, быту расійскіх губэрскіх гарадоў, прыўральскага стэпу, дзе ён некалькі разоў летаваў, Крыму, дзе ён жыў і лячыўся, і г. д? Гэтага аніяк нельга вытлумачыць недахватам яго ўражлівасці ці недахватам таго матэрыялу з галіны прыроды і быту, якія ён назіраў вонках свае бацькаўшчыны. Гэтае льга вытлумачыць толькі тым, што ён усё сваё нядоўгае жыццё, у парадку свае ўнутранае, моральнае дысцыпліны, цалком аддаў бацькаўшчыне, што ён сам пасвяціў сябе ў рыцары гэтай „прекрасной дамы“ свайго юнацкага роману, што ён, звязаны сваёю любасцю да бацькаўшчыны і слугаваньнем ёй, мысліў сябе нявольным аддаваць сваё натхненне чаму-небудзь і каму-небудзь іншаму, апрача тэй—скажам словамі яго поэтычнай сымболікі „мадонны“, што была для яго „lumen solli, sancta rosa“ і што ёй аднаў ён мог, як паэта, маліцца і слугаваць.

¹⁾ Гл. „Узвышша“ № 2.

9. „Узвышша“ № 3.

Адкуль ідуць гэтыя выключна трывалыя і, так сказаць, пэрманэнтныя ўражаньні і ўспаміны аб бацькаўшчыне і сувязі з ёй? Вядома, не з абстаноўкі жыцьця поэты ў Менску, адкуль ён выехаў з сям'ёй у Горадню шасьцёх з невялікім месяцаў узросту. І нават ня з раньняга маленства ў Горадні, таму, што, як было яму пяць год, ён ужо выехаў і з Горадні, і, значыцца, ня мог вынесці з гэтае пары свайго жыцьця больш ці менш трывалых успамінаў аб прыродзе, быце і мове свае бацькаўшчыны. І поэтаў бацька, Адам Юравіч, і сам поэта спасылаюцца ў дадзеным выпадку на атавізм, які даў, на іх погляд, аснову беларускім настроям поэты; але атавізм сам па сабе яшчэ нічога не высвятляе, таму што з карэньня атавізму, як-бы яно ня было глыбокае, яшчэ не маглі-б узрасьці краскі творчасьці ўласна на беларускія тэмы, калі-б сам атавізм не атрымоўваў бязупыннага жыўленьня і ў маленстве і ў юнацтве поэты. У гэтым жыўленьні і карэніцца прычына ўхілу творчасьці М. Багдановіча ў бок бацькаўшчыны і тэм, звязаных з ёю. Сюды, да крыніц, што жывілі гэты пераважна беларускі ўхыл творчасьці М. Багдановіча, належыць перш за ўсё ўплыў на поэту радні, дзе падтрымоўваліся беларускія традыцыі,—гэтае, як выражаецца А. Ю., беларускае колёніі ў далёкім краі пры сутоку „Окі і Волгі“. Колёнія гэта складалася з бацькі поэты і яго сваякоў—сем'яў Гапановічаў і Галаванаў; у гэтай „беларускай колёніі“ поэта мог ужо ў маленстве часам чуць беларускую мову (з успамінаў А. Ю. ня відаць, аднак, у якой ступені ў гэтым сваяцкім асяродзьдзі карысталіся беларускаю моваю), нярэдка чуў беларускія казкі, песьні, прыказкі і, „крылатыя слоўцы“ з народнае мовы. Найбольшы ўплыў у гэтым асяродзьдзі мог мець на поэту яго бацька. Уласна ён пры дапамозе сваіх вусных гутарак на народна-поэтычныя тэмы і сваіх запісаў фольклёрнага матэрыялу, атрыманых ім сваім парадкам ад свае бабкі (поэтавае прабабкі) Р. К. Асьмак, перадаў свайму сыну канкрэтную спадчыну ў выглядзе твораў народнае творчасьці, народна-поэтычных тэм і мотываў мітатворчага зместу, народна-поэтычных вобразаў, сымболяў, параўнаньняў ды іншых спосабаў народна поэтычнага стылю. У гэтым пункце перад дасьледчыкам беларускае літаратуры, у прыватнасьці дасьледчыкам уласна творчасьці М. Багдановіча, паўстае зусім канкрэтнае пытаньне аб генэтычнай сувязі шмат-якіх яго вершаў,—асабліва тых, што пабудованы на вобразах і малюнках з галіны народнае мітатворчасьці,—з матэрыялам кнігі яго бацькі „Пережитки древнего мирозерцания у белоруссов“ (Гродно, 1895). Гэта—тэма для невялікіх, але дакумэнтальных дасьледзін, якія павінны знайсці свайго аўтара ці сярод пачынаючых гісторыкаў беларускае літаратуры, ці, па меншай меры, у аб'ёме студэнцкіх навуковых практыкаваньняў падвышанага тыпу (сэмінарскія работы старэйшых курсаў, дыплёмныя работы). З тае прычыны, што апрача матэрыялаў па народнай творчасьці, што меліся ў руках бацькі, М. А. яшчэ ў маленстве, пры першапачатковым сваім навучаньні, карыстаўся зборнікамі Шэйна і Рамава, дык перагляд гэтых зборнікаў пад кутом іхняга ўплыву, як крыніцы, на творчасць М. А., быў-бы тож ня лішнім і таксама мог-бы ўкласьціся ў канкрэтнае гістарычна-літаратурнае заданьне.

Паміма непасрэднага ўплыву радні („беларускае колёніі“) і хатняга чытаньня зборнікаў беларускай народнай поэзіі, суздром канкрэтнай крыніцай для беларускіх тэм у творчасьці М. Багдановіча трэба лічыць яго пабыўку на бацькаўшчыне ў 1911 годзе. Ён пабыў два разы ў Вільні, прабавіўшыся там увогуле некалькі дзён, і пражыў каля месяца ў сялібе аднаго з сваякоў А. Луцкевіча, якая знаходзілася недзе паміж Вялейкаю і Менскам. Непасрэдныя ўражаньні ад

прыроды і быту бацькаўшчыны, непасрэдня сустрэчы з землякамі,— пісьменьнікамі і грамадзкімі дзеячамі,—якія стаялі тады ў шэрагах беларускага руху, нават непасрэдны агляд некаторых памятак беларускае старасьвеччыны (рукапісныя славянскія кнігі, сліцкія паясы і да т. п.),— усё гэта ўзбагаціла яго сьвежымі настроймі і думамі на беларускія тэмы, узняло яго бадзёрасць і веру ў свае сілы. Нездарма поэта ў 1910 годзе, калі ён толькі яшчэ лятуцеў аб пабыўцы на бацькаўшчыне, у адным вершы параўноўвае сябе з Антэем, які даткнуўся да грудзей роднае зямлі і чэрпае ў яе новую моц для жыцьцёвага змаганьня:

Паломаны жыцьцём, чакаючы магілы,
Радзімая зямля, прынікнуў я к табе.
І бодрасць ты ўліла ў слабеючыя жылы.
Зварушыла маёй душы драмаўшай сілы,
І месца ў ёй з тых пор няма ўжо больш жалбе.

Гэты верш („Калі зваліў дужы Гэракл у пыл Антэя“ аддз. II, № 153), з якога я бяру другую строфу, як-бы папераджаў захапленне ад тых уражаньняў, што пасля ён вынес з паездкі ў 1911 годзе. Сапраўды, тое, што напісана ім пад простым уплывам гэтае паездкі, г. зн., прыкладам, вершы „У вёсцы“, „Вэроніка“, шэраг вершаў, прысьвечаных уражаньням ад гарадскога жыцьця Вільні і згрупаваных пад цыклем „Места“ (пар. аддз. II, №№ 131 і 132), урэшце, некалькі вершаў, што складалі цыкль „Старая Беларусь“ (аддз. II, №№ 123, 124, 125, 126, 127)—усё адзначаецца нязвычайнай сьвежасьцю фарбаў, канкрэтнасьцю і жыцьцёвасьцю зьместу. У той час, як больш раньнія яго вершы на беларускія тэмы даюць замалёўку беларускае прыроды, бытавога жыцьця і псыхікі па ўстаноўленаму яшчэ перад ім у беларускай поэзіі шаблёну смутлівага народніцтва,—вершы, напісаныя пад уплывам уражаньняў лета 1911 г., даюць бадзёрае і радаснае ўспрыманьне бацькаўшчыны, у якой poeta знаходзіць яскравыя фарбы і сьветлыя блікі. Да гэтай групы вершаў, больш бадзёрых па тону і больш жыцьцёвых па тэме, трэба, мне здаецца, аднесці таксама некаторыя вершы, што не ўвайшлі ў свой час у „Вянок“ і былі надрукаваны на старонках „Нашае Нівы“; гэта, прыкл., вершы „Ізноў пабачыў я сялібы“ і „Споўненае абяцаньне“ (аддз. I, №№ 49, 50). Вывучэньне гэтае крыніцы творчасці М. Багдановіча, г. зн. віленскіх і вясковых яго ўражаньняў, перажытых улетку 1911 г., становіць таксама канкрэтнае заданьне дасьледчыку дадзенага пытаньня; але для выкананьня гэтага заданьня пакуль няма выстарчальнае колькасьці матэрыялу, г. зн., па меншай меры, адпаведных успамінаў аб бытаваньні поэты ў Вільні і ў сялібе дзядзькі А. Луцкевіча (успаміны В. Ластоўскага даюць для гэтай мэты мала даведак). Таксама-ж, пакуль ня высьветлены выстарчальна канкрэтна і крыніцы вершаў М. Багдановіча, прысьвечаных гістарычнай Беларусі і таксама навеяныя паездкаю 1911 году. Дасьледчык творчасці М. Багдановіча, вядома, установіць пад якімі бліжэйшымі ўражаньнямі напісаны такія, прыкл., вершы, як „Кніга“ (аддз. II, № 125), што мае на ўвазе пэўную кніжную памятку, з якою poeta мог азнаёміцца ў Вільні, ці верш „Безнадзейнасьць“ (аддз. II, № 127), зьвязаны з традыцыяй аб асобе Фр. Скарыны. Крыніца вершу „Сліцкія ткачыкі“ (аддз. II, №№ 126а і 126б) больш выразная: гэта—бясспрэчна, самыя орыгіналы паясоў, што ён бачыў у Вільні і тая гістарычная даведка, якую ён там накіт іх атрымаў. Даведка аказалася недакладнай і прымусіла поэта паграшыць супроць гісторыі (гл. т. I, увагу да верш. №№ 126а і 126б), але той мастацкі вобраз, што склаўся на гэтай аснове, атрымаўся закончаным па тэме і павабным па сваёй маляўніча-эмоцыянальнай апрацоўцы. Іншыя

крыніцы твораў М. Багдановіча на беларускія тэмы маюць ўжо пераважна кніжны характар: іх трэба шукаць у тых кнігах,—галоўным чынам, у навуковых творах і зборніках па беларусазнаўству,—над якімі ён працаваў у старэйшых клясах гімназіі і асабліва ў гады навучання ў Яраслаўскім Ліцэі, а таксама ў зносінах яго з некаторымі блізкімі яму асобамі, як А. К. Кабанаў, якія маглі даць яму той ці іншы матэрыял у дадзеным кірунку; перапіска яго з беларускімі пісьменьнікамі і грамадзкімі дзеячамі таксама дае ў гэтых адносінах некаторы матэрыял даследчыку. Гэта—тож адна з канкрэтных тэм па агульнаму пытанню аб крыніцах творчасці М. Багдановіча.

Пабач з уплывам з боку бацькаўшчыны, які ішоў шляхам зносін з жывымі людзьмі і шляхам чытаньня кніг, былі, вядома, нейкія іншыя ўздзеянні на поэту, што пашыралі круггляд яго назіранняў і дум да меж усяе навакольнае дзейнасці—ня толькі беларускае і украінскае, але і вялікарускае і нават заходня-эўропэйскае. І ў самай рэчы, сярод вершаў поэты ёсць, як мы пабачым ніжэй, невялікая група такіх, якія напісаны на тэмы не спецыяльна-беларускага, а, так сказаць наагул сучаснага поэце сацыяльна-бытавога зместу. Адкуль ідуць гэтыя тэмы ў творчасці М. Багдановіча? Яны тож, бясспрэчна, не выпадковы. На аснове біяграфічных матэрыялаў у мяне склалася ўражанне, што і ў гэтым дачыненні павінен быў аказаць значны ўплыў на поэту яго бацька. Грамадзкі працаўнік па складу розуму і па характару свае дзейнасці, у свой час актыўны нарадаволец (1882-1892), А. Ю. ня мог не перадаць свайму сыну пэўнага грамадзка-політычнага ўхілу ў бок актыўнага народніцтва. Гэтым, вядома, і тлумачыцца, што шмат-якія вершы М. Багдановіча на беларускія тэмы ня проста прасякнуты смутлівым народалюбствам, але і падыхаюць гнеўным пратэстам супроць прыгнечання народных мас і заклікам да змаганьня за вызваленне іх ад сацыяльна-эканамічнага ўціску. Адсюль-жа вядуць сваё паходжанне і тыя вершы, што бяруць гэтую тэму аб сацыяльным уціску шырэй, у роўніцы сучасных поэце сацыяльных дачыненняў наагул (пар. „Мяжы“—аддз. I, № 59). Апрача бацькі, вядомае ўздзеянне на поэту ў тым-жа кірунку маглі аказаць і некаторыя яго знаёмствы. Якое ўласна—пакуль мы ня можам на гэта адказаць канкрэтна, таму што для гэтага няма фактычных дадзеных. „Матэрыялы“ А. Ю.-ча гавораць, галоўным чынам, аб Яраслаўскіх сувязях поэты,—асабліва з супрацоўнікамі „Голаса“. Зусім магчыма, што ў іхным асяроддзі поэта знайшоў і абмяркоўваньне набалелых грамадзка-політычных пытанняў, асабліва тых сацыяльных супярэчнасцяў перадрэволюцыйнае пары, што шырока трактаваліся ў пачатку XX стагоддзя ў колах расійскае інтэлігенцыі, як грамадзкіх, гэтак і літаратурных. Вядомае значэнне ў сэнсе крыніцы грамадзка-політычных настрояў М. Багдановіча мелі таксама і кнігі. Кнігі сацыяльна-політычнага характару ўпяршыню ўспамінаюцца ў біяграфіі поэты ў гады яго гімназічнае навукі, а ўласна ў гады рэволюцыйнага руху ў Яраслаўскай гімназіі (1905-6 і 1906-7 г.г.). У гэты час яго зацікавілі Бакунін, Прудон, Эльцбахер, Малятэста, Чэркезаў і інш. Выходзячы з гэтых кніжных уплываў, рэволюцыйны ўхіл М. Багдановіча за годы вучнёўства, як відаць, трэба азначыць, як індывідуальна-анархіцкі. Анархізм яго, вядома, нельга разумець, як трывалае захапленне; але да індывідуалізму ён меў бясспрэчны нахіл. Гэта пацьвярджаецца пазнейшымі сымпатыямі поэты да сацыялэгічнае тэорыі ўласна такога кірунку. У артыкуле, прысьвечаным Н. Д. Ножыну („Ежем. журнал“, 1916, № 6) ён з вялікім захапленнем гаворыць аб гэтым біялогічным нігілістам 60-х гадоў, уласна, як аб яскравым выразальніку індывіду-

альна-соцыялэгічнага сьветагляду. Ён выкладае яго тэорыю таго тыпу грамадства, які можна назваць грамадствам „аднародным“ ці „нядробным“; у васьнове гэтага грамадзкага ладу ляжаць „інтарэсы асобы“; гэты тып грамадства Ножын проціставіць другому тыпу грамадзкага жыцьця, пры якім „асоба блізка зьведзена на ступень простага органу грамадзкага цэлага“. Ножын, вывучаўшы на ўзьбярэжжы Міжземнага мора прасьцейшых морскіх жывёлін, пратотып першага грамадзкага ўкладу бачыў у „колёніі“ гідраў (гідра—прасьцейшая вадзяная жывёліна), а пратотып другога віду грамадства—у колёніі сыфонофор (прасьцейшыя морскія жывёліны). Сымпатыі М. Багдановіча, відаць, на баку першага тыпу, дзе грамадства не паглынае асобы, і, наадварот, ён адмоўна ставіцца да другога віду грамадзкага жыцьця, што відаць, паміж іншым, з яго вершаванага накіду (аддз. IV, № 261—„Усплывае грамада сыфонофора“), дзе ў вобразе „грамады“ сыфонофор ён у мінорных рэгістрах гаворыць аб такім грамадстве, якое жыве „бяз шчасьця і бяз гора“. Ацэньваючы крыху раней („Голас“, 1914, № 22) Н. К. Міхайлоўскага, уласна як вучня Н. Д. Ножына, ён з асаблівай увагай сунімаецца на індывідуалістычным баку сьветапогляду Міхайлоўскага і нават цытуе яго формулу прогрэсу, дзе, як вядома, адведзена відная мясьціна (ужывём тэрмін П. Л. Лаўрова) „крытычна-мысьлячай асобе“. „Прогрэс ёсьць—цытуе М. Багдановіч Міхайлоўскага—паступовае набліжэньне да суцэльнасьці непадзельных (г. зн. асоб), да магчыма поўнага і ўсебаковага падзелу працы паміж органамі і магчыма меншага падзелу працы між людзьмі“... Гэтую формулу М. Багдановіч называе „вельмі ўдалай“, такой, „якая азначае сабою зьмест усяе літаратурнае спадчыны, што засталася ад Міхайлоўскага“. Адсюль можна думаць, што самога поэту і ў гады гімназічнае навукі, і ў студэнцкія гады больш цікавіла тая форма грамадзкага жыцьця, якую раскрывалі ў сваіх артыкулах Ножын і Міхайлоўскі. Гэтая форма разумеецца ў Ножына як „такая сыстэма грамадзкага ладу“, якая „найбольш забясьпечвае гармонічнае разьвіцьцё асобы“ (цытую артыкул М. Багдановіча аб Ножыну). Я ня хочу гэтым сказаць, што мысьлю М. Багдановіча, як такога, які цалком падзяляў пераконаньні Ножына ці, прынамсі, Міхайлоўскага. Але мне здаецца ўсё-ткі, што ў соцыяльнай самасьвядомасьці поэты індывідуалізм быў кіраўнічым фактарам. Гэта ў цалку адпавядала таму інтэлігенцкаму асяродзьдзю, якое было бліжэй поэце і якое часткаю жыло яшчэ традыцыямі ідэй Лаўрова і Міхайлоўскага, часткаю шукала новых аўторытэтаў для ўгрунтаваньня свайго сынтэзу свабоды асобы і канечнасьці грамадзкага слугаваньня. З гэтых даведак больш ці менш азначаецца соцыяльна-культурная пазыцыя поэты ў гады яго студэнцтва. Калі выразна паставіць пытаньне, да якой уласна грамадзкай групы ён належаў па складу сваіх пераконаньняў, дык на гэтае пытаньне льга адказаць так. Ён належаў да тае часткі інтэлігенцыі перадрэволюцыйнае пары, якая рашуча адмежавалася ад інтэлігенцкага мяшчанства, што жыло дробна-буржуазнымі ідэаламі, але ня прыстала і да актыўнага рэволюцыйнага руху. Гэтая частка інтэлігенцыі заняла асаблівую пазыцыю: ставячыся адмоўна да соцыяльнае неўпарадкаванасьці сучаснага ёй ладу жыцьця, яна ў той-жа час проціставіла яму не якую-небудзь выразную програму новзе соцыяльнасьці, а адно агульнае імкненьні, накіраваныя да жыцьця больш культурнага, больш чалавечнага і больш дасканальнага ў соцыяльным сэнсе. Гэта тая частка інтэлігенцыі, якую мы адчуваем у некаторых індывідуалістых раньніх твораў М. Горкага, што протэстуюць супроць навакольнага соцыяльнага зла ў імя лепшае будучыны; гэта тая інтэлігенцыя, што зарысавана ў асобе чэхаўскае моладзі ў

яго драмах,—моладзі, што гаворыць аб жыцці працоўным, праўдзівым і прыгожым; тая інтэлігенцыя, якую малюе Купрын у васобе сваіх гэрояў, што мысляць і прырачаць (але не актыўна, а адно эмоцыянальна) супроць „Молоха“ капіталу і яго сьвятароў-хіжакоў жыцця. У склад гэтае інтэлігенцыі уваходзіла значная частка расійскіх бэлетрыстых і поэтаў канца XIX-га і пачатку XX-га веку,—паміж іншым, і поэты-сымбалісты. Я думаю, што да гэтай часткі інтэлігенцыі свайго часу можа быць да вядомае ступені залічаны і М. Багдановіч. Гэтым уласна і тлумачыцца, што ён, будучы далёкім ад інтэлігенцкага мяшчанства, ня выявіў, аднак, больш азначана свае грамадзка-політычнае пазыцыі, а жыў агульным адмаўленьнем сучаснаму яму сацыяльных супярэчнасьцяў і агульнымі думамі ды лятученьнямі аб абнаўленьні сацыяльнага ладу. Канкрэтнае заданьне гісторыку літаратуры ў дадзеным выпадку зводзіцца да таго, каб уважліва выўчыць рукапісны матэрыял, што захавалася (поэмавы сшыткі, запісы яго на паасобных лістках, спіс прачытаных ім ці прызначаных на прачытаньне кніг і г. д.) і ўстанавіць больш дакладна круг грамадзкіх інтарэсаў і ідэй, сярод якіх ён жыў і якія ператварыў у мастацкія вобразы сваіх вершаў, напісаных на сучасныя яму сацыяльна-культурныя тэмы.

З тае прычыны, што апрача вершаў на беларускія тэмы і вершаў на сучасныя поэце сацыяльна-культурныя тэмы, поэзіі М. Багдановіча ўласцівы і вершаваныя творы, прысьвечаныя агульна-людзкім праблемам, пераважна психалёгічнага характару, дык трэба думаць пра наяўнасьць у яго творчасці яшчэ і трэцяе крыніцы (апрача дзьвюх, ужо паказаных), якая азначала гэтую трэцюю групу яго тэм. Трэба ўзяць пад увагу, што апрацоўка і асьвятленьне тэм гэтае групы адрозьніваецца некаторым налёгам пэсымізму. Пэсымізм наогул быў уласцівы тэй групе інтэлігенцыі, да якой мы толькі-што залічылі М. Багдановіча. Для адных крыніцаў гэтага пэсымізму была рэакцыйная эпоха канца XIX сталецьця і той грамадзкі індэфэрэнтызм, які парадзіла гэтая эпоха; у другіх пэсымістычны настрой жыўся філёзофіяй Гартмана, Шопэнгаўэра і нават Ніцшэ; трэція сваеасаблівую сымфонію пэсымізму падслухалі ў сучаснай ім сымбалістычнай поэзіі, асабліва ў францускіх сымбалістых. Пры гэтых адменнасьцях агульным у інтэлігентаў пэсымістычных канца XIX—пачатку XX стал. было тое, што яны падыходзілі да хворых пытаньняў, што мучылі іх, не з сацыяльна-культурнага, а з філёзофскага і психалёгічнага пунктаўгледжаньня, і ў такой уласна роўніцы разьвязвалі пытаньні аб каштоўнасьці чалавечага пачуцьця, чалавечае мысьлі, волі, чалавечае моралі і да т. п. Гэты павеў эпохі бясспрэчна захапіў і М. Багдановіча,—адным, прынамсі, крылом. У поэзіі яго маюць месца і пэсымістычныя мотывы. Крыніцы яго пэсымізму былі падвойнага роду—і сацыяльна-культурнага, і чыста-літаратурнага характару. Першую крыніцу трэба шукаць у ўмовах сацыяльна-культурнага быту яго бацькаўшчыны, гістарычны лёс якое ён перажываў дужа чутка і нават хваравіта, хоць і браў пасільны яму ўдзел у яе адраджэньні. Другая крыніца крыецца ў сымбалізьме, асабліва ў францускім, і ў прыватнасьці ў Вэрленаўскім, таму што якраз у Вэрлена М. Багдановіч сустрэў тое пэсымістычнае сьвета-разуменьне, з якім у яго псыхіцы знайшліся некаторыя агульныя перажываньні. Азначаючы гэты пэсымізм, як адбітак эпохі, як *forme d'esprit* таго часу, трэба прызнаць, што М. Багдановіч аддаў яму вядомую даніну, але разам з тым ўдвая яго перамог: смутак аб лёсе бацькаўшчыны ў яго саступаў месца надзеям на яе адраджэньне, а пэсымістычныя настроі сымбалізму рашчыняліся ў яго ў сьветлых мотывах красуючага

характара жыцця, больш дэтална пытаньне аб крыніцах пэсымізму ў М. Багдановіча і аб самым характары яго пэсымізму можна ў дасьледчым парадку ўстанавіць на аснове вывучэньня ўспамінаў аб ім, яго перапіскі і адпаведнай дадзенаму пытаньню групы вершаў.

Гэткія крыніцы творчасці М. Багдановіча, што азначаюць да некаторае ступені тэматыку тых яго твораў, у якіх ён рэагуе на сацыяльна-культурныя зьявы і праблемы яго эпохі: на лёс свае бацькаўшчыны, на сацыяльнае жыцьцё свайго часу наагул і на агульна-людзкія праблемы психалёгічнага пераважна характару. Побач з гэтымі крыніцамі канкрэтна-жыцьцёвага зьместу, у яго творчасці мелі месца і літаратурныя крыніцы ды ўплывы. У схэме гэтае групы крыніц, як і ў першай, ужо разгледжанай групе, ёсьць вядомая градацыя: там у сваіх успрыманьнях канкрэтнага жыцця, поэта йшоў ад бацькаўшчыны да сучаснасьці наагул і ад навакольнае сучаснасьці да самых шырокіх агульналюдзкіх пытаньняў; тутак, у галіне літаратурных уплываў, ён ідзе аналёгічным шляхам: ад уплываў беларускай народнай поэзіі і беларускай мастацкай літаратуры да ўплыву славянскіх літаратур, а ад іх да літаратур Заходня-Эўропэйскіх, г. зн. да літаратурных крыніц усясьветнага маштабу. Пытаньне аб літаратурных уплывах на М. Багдановіча зьяўляецца ў дасьледаваньні яго творчасці даволі складаным заданьнем і патрабуе папярэдняга аналізу адпаведных матэрыялаў. Тутак, у кароткім нарысе, я магу адно вызначыць паасобныя моманты гэтага заданьня, але не разьвязваць яго дэтална. Уплыў беларускае літаратуры патрэбна ўстанавіць у двух відах: уплыў народнае вуснае творчасці і ўплыў паасобных пісьменьнікаў, асабліва нашаніўскае пары. Параўнальны аналіз тэматыкі яго вершаў фольклёрысцкага характару і роўналежна з імі тых зборнікаў і прац па беларусазнаўству, якімі ён карыстаўся (Шэйна, Раманава, Радчанкі, Карскага і інш.) павінна даць вядомыя вывады па пытаньні аб адносінах яго мастацкага фольклёрызму да матэрыялаў беларускае народнае творчасці. З уплываў мастацкае літаратуры нашаніўскае пары, я думаю, трэба было-б высьветліць магчымы ўплыў на яго поэзіі Я. Коласа і Я. Купалы, бо некаторыя з вершаў яго, напісаных на беларускія тэмы, крыху нагадваюць літаратурную манеру (тэматыку, кампазыцыю, ідэювую ўстаноўку) названых поэтаў; мяркуючы па дадзеных перапіскі, можна думаць, што пэўны ўплыў на мастацкую форму, у прыватнасьці на тэматыку вершаў М. Багдановіча, маглі зрабіць В. Ластоўскі і С. Палуян; высвятленьне іхняе ролі ў разьвіцьці творчасці М. Багдановіча павінна скласьці асобнае невялікае дасьледчае заданьне. З славянскіх літаратур найбольш цесна ўвязаў сябе М. Багдановіч з украінскай літаратурай. Мяркуючы па даволі вялікай колькасьці перакладаў з украінскіх поэтаў, а таксама і па крытычных артыкулах, прысьвечаных Шэўчэнку, Самійленку і Чупрынку, трэба зрабіць вывад, што украінская поэзія ня проста займала яго цікавасьць, але да некаторай ступені і жывіла яго формальна, а, можа быць, і ідэява, паколькі ў украінскіх поэтаў знаходзіліся агульныя тэмы і мотывы з поэтамі беларускімі. Гэтае пытаньне—г. зн. наконт перакладаў М. Багдановіча з украінскае мовы, наконт адносін яго да украінскае поэзіі (па крытычных артыкулах яго) аб супрацоўніцтве яго ў „Украинской Жизни“ і аб сувязях з украінскімі пісьменьнікамі і журналістамі павінна скласьці асобны этуд, які дасьць фактычную аснову і для высвятленьня магчымага ўплыву на М. Багдановіча украінскай поэзіі. Артыкулы М. Багдановіча прысьвечаны этнографіі быту і гісторыі славян, дадуць матэрыял для вызначэньня яго поглядаў на славянства і яго славянскіх сымпатыяў. Уплыў расійскае літаратуры бясспрэчны, таму што М. Багдановіч выхоў-

ваўся на клясычных узорах расійскае літаратуры; але ўстанавіць яго нялёгка, бо ён выражаецца не ў паасобных момантах (прыкл., ува ўплыве якога-небудзь аднаго пісьменьніка), а ў агульнай, арганічнай сувязі яго літаратурнай манеры з мастацкімі формамі расійскае поэзіі. Больш за ўсё гэты ўплыў адчуваецца ў гэтай групе вершаў у расійскай мове, якія зьмешчаны ў V-м аддзеле; таму гэтыя вершы падлягаюць дэталюнаму вывучэньню пад кутом дадзенага пункту гледжаньня; часткаю гэтае можна сказаць і пра апавядальныя мініятуры М. Багдановіча, напісаныя мастацкаю прозай (аддз. VII). Што да Заходня-Эўропэйскае літаратуры, дык тут сунімаюць на сябе ўвагу пераклады М. Багдановіча з Г. Гейнэ і П. Вэрлена. Відавочна, гэтыя два поэты зацікавілі яго больш за іншых як ідэёвым зьместам свае творчасьці, гэтак і формальна-мастацкім яе бокам. Магчымаць іхняга ўплыву на М. Багдановіча павінна быць спраўджана шляхам дэталюнага дасьледаваньня; загадзя можна пры гэтым сказаць, што калі Г. Гейнэ крыху завойстрыў думы М. Багдановіча, надаўшы ім некаторую крытычную едкасьць і нечаканасьць парадоксу (гл. аддз. II, цыкль „Вольныя думы“), дык Вэрлен зацікавіў яго сваім складаным і тонкім сьветаадчуваньнем,—праўда, атручаным вялікаю дозай пэсымізму, але ў той-жа час поўным глыбокага разуменьня характа і трагізму жыцьця; апошнія два мотывы маюць месца і ў творчасьці М. Багдановіча.

Перад намі, гэтакім чынам, шэраг крыніц творчасьці М. Багдановіча, што выплываюць, як вывад, з агляду асноўных момантаў яго біяграфіі. Гэтыя крыніцы, сваім парадкам, азначаюць тэматыку яго вершаў, яго мастацкае прозы і часткаю нават яго крытычных публіцыстычных і этнографічных артыкулаў. Да аналізу тэматыкі ў творчасьці М. Багдановіча нам цяпер і трэба зьвярнуцца.

(Працяг будзе).

спі

на

ні

Ду

ні

пр

ап

ме

на

за

зь

ру

да

ве

ве

ст

зв

ве

ро

та

ід

ш

ма

зн

за

ад

но

не

на

гі

ві

св

і

ні

М. А. Багдановіч¹⁾

(Крытычна-біографічны нарыс)

Тэматыка ў творчасці М. Багдановіча; сувязь яе з крыніцамі творчасці; яе змест. Тэматыка беларускай прыроды і быту. Тэматыка сацыяльна-культурных праблем; психалёгічныя тэмы ў поэзіі М. Багдановіча. Тэматыка, звязаная з літаратурнымі крыніцамі ў творчасці М. Багдановіча; яе мастацкі фольклёрызм, славянскія заходня-эўрапейскія тэмы і мотывы ў яго поэзіі. Ідэалёгічны бок у поэзіі М. Багдановіча; пытаньні аб яго пэсымізьме.

Як відаць з папярэдняга нарысу, крыніцы творчасці М. Багдановіча ўкладваюцца ў нескладаную параўнаўча схэму: бацькаўшчына і ўплывы, з ёю звязаныя, сучасныя поэце сацыяльна-культурныя праблемы і настроі і, нарэшце, уласна літаратурныя крыніцы яго твораў. Гэтыя крыніцы абумоўлівалі сабою яго тэматыку, узятую ў асноўных групоўках яго тэм і мотываў.

Тэматыка—гэта тое, аб чым гаворыць poeta; тое, у што ён ператварае крыніцы творчасці, г. зн. і свае нагляданні над вакольным жыцьцём і свае інтымныя ўнутраныя перажыванні. Але тэматыка—гэта і тыя формальныя шляхі, г. зн. сюжэты, жанры, кампозыцыйныя схэмы, па якіх ідзе ператварэнне крыніц творчасці ў закончаныя мастацкія вобразы, малюнкi, сцэны,—у цэлыя творы. Вось чаму тэматыку можна разглядаць і як суму мастацкіх зарысавак жыцця, і як суму мастацкіх спосабаў, г. зн. сюжэтаў, мотываў, жанраў, пры дапамозе якіх аформляюцца гэтыя зарысоўкі. У першым выпадку аналіз тэматыкі будзе галоўным чынам сацыялёгічны, які ўвязвае змест творчасці з сацыяльна-культурнымі абставінамі эпохі; у другім выпадку ён будзе галоўным чынам формальна-мастацкі, г. зн. будзе раскрываць формальную прыроду сюжэтаў, мотываў, жанравых пабудов у творчасці.

У гэтым нарысе я маю на ўвазе сацыялёгічную ацэнку тэматыкі М. Багдановіча, пакідаючы формальную ацэнку для спецыяльнага этуду, які павінен быць прысьвечаны агляду яго поэтыкі.

Тэматыка творчасці М. Багдановіча, узятая ў роўніцы свайго зместу, у якім адлюстроўваецца асабовае жыццё поэта і яго адносіны да вакольнай рэчаіснасці, бязумоўна, займе ў гісторыі беларускай літаратуры нашаніўскае пары выдатнае месца, як па рознастайнасці тэм, так і па іх орыгінальнай апрацоўцы.

Возьмем тэмы, якія звязаны з першай крыніцай—бацькаўшчынай поэта і яе ўплывам на яго. Гэтыя тэмы праходзяць праз абодвы разьдзелы яго вершаў—і праз творы 1908—1917 г.г., які ня былі зьмешчаны ў „Вянку“, і праз самы зборнік „Вянок“. Іх вельмі шмат, іх ня трэба пералічваць: за выключэннем некаторых вершаў, якія маюць сваім зместам выключна інтымныя перажыванні поэта або абставіны яго жыцця на чужыне (галоўным чынам у Яраслаўлі), або, нарэшце, некаторых (таксама далёкіх па тэме ад уражаньяў бацькаўшчыны) твораў, як нерытмованы верш „Над морам“ (№ 22), рэшта неразлучна

¹⁾ Гл. „Узвышша“, № 2 і 3

зв'язна з бацькаўшчынай і адлюстроўвае яе поўна і рознастайна. Пры гэтым заслугоўвае ўвагі тая асаблівасць здольнасці М. Багдановіча, што ён—больш лірык, чым эпік,—амаль у кожным вершы настолькі перамагае свой прыродны мастацкі індывідуалізм, што часта дае тыповыя зарысоўкі беларускай прыроды і жыцця, якія вызначаюцца той умоўнай аб'ектыўнасцю, якая даступна ня кожнаму лірыку. Вось чаму ў вершах М. Багдановіча на беларускія тэмы мы знаходзім ня проста агульныя імкненні поэты да бацькаўшчыны, але і канкрэтныя адлюстраванні беларускай прыроды, беларускага быту і псыхікі працоўнага беларуса,—адным словам, усе тыя тэмы, якія дазваляюць крытыку-соцыолёгу ўвязаць лірыку поэты з соцыяльна-культурнымі абставінамі жыцця яго часу.

Зарысоўкі беларускай прыроды мы знаходзім у цэлым шэрагу вершаў, напр., у №№ 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 і г. д. у першым разьдзеле і яшчэ больш у разьдзеле „Вянок“, дзе першыя тры цыклі вершаў амаль усе скомпанованы на фоне малюнкаў беларускай прыроды. Але, вядома, ня тое толькі важна, што М. Багдановіч малюе ў сваіх вершах прыроду: гэта робяць і другія поэты яго пары. Важна тое—з пункту погляду крытыка-соцыолёга,—у якой меры ўдаецца М. Багдановічу падвесці ў гэтым выпадку сваіх чытачоў да таго пазнаньня жыцця, якога соцыолёгічная крытыка з поўным правам шукае ў творах мастацтва. У гэтым пункце якраз і ёсць уласцівая М. Багдановічу асаблівасць яго тэматыкі беларускай прыроды: ён удачна схопівае якраз яе абагульняючыя рысы і дае звычайна сціслыя, але ў той-жа час, бязумоўна, тыповыя, зарысоўкі беларускіх краявідаў і пейзажаў. Гэта тым больш зварочвае на сябе ўвагу, што poeta да 1911 году ня бачыў беспасрэдна беларускай прыроды, а пазнаваў яе апасрэднымі шляхамі (цераз апавяданні другіх асоб, апісанні, ілюстрацыі і г. д.). І тым ня менш даволі прачытаць некалькі юнацкіх яго вершаў, якія напісаны яшчэ да 1911 году, напр. „Лясун“ (№ 11), „Старасьць“ (№ 12), „Асеньная ноччу“ (№ 14), „Падвей“ (№ 15) і г. д., каб схпіць агульны колёр і нават агульныя вобразныя адзнакі пейзажу беларускага лесу і поля. Poeta не дэталізуе сваіх малюнкаў, таму што ён піша не на аснове асабовага вопыту, а больш па дагадцы, інтуіцыўна; ён опэруе тут нязначным лікам мазкоў і контураў для сваіх зарысавак (цёмная пушча, мох, сьпелая брусніца, галіны вальхі і г. д.), але дзякуючы ўдачлівай кампозыцыйнай растаноўцы і адпаведнай рытміцы і рыфмоўцы ад гэтых нязначных лікам і простых элемэнтаў малярства атрымоўваецца закончанае тыповае цэлае, якое робіць уражаньне канкрэтнасці і колёрытнасці. У наступныя гады, калі ў яго, дзякуючы паездцы на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, набраліся ўласныя ўражанні ад беларускае прыроды, яго малюнкi сталі прыкметна дэталёвей, але захавалі гэты пераважны ўхіл у бок абагульнення і тыпізацыі. У гэтых адносінах, як прыклады, асабліва цікавы вершы „Ізноў пабачыў я сялібы“ (№ 49, 1913 г.), „Споўненае абяцаньне“ (№ 50, 1913 г.), „У вёсцы“ і „Вэроніка“ (№№ 183—184, 1911-12 г.); у гэтых вершах заросшая травой сяліба, прарэзаны чыгуначным насыпам і заліты сонцам бор, убогі вясковы краявід, з крывой ігрушай і разноколёрным макама, адзічэлы сад пры старасьвецкім доме—усё ўзьведзена ў шэраг няштучна-простых і ў той-жа час мастацка-закончаных тыповых малюнкаў, якія бязумоўна даюць чытачу пазнаньне беларускай прыроды, ўзятай у мастацкіх абагульненнях.

Ухіл да тыпізацыі—гэта адна з асаблівасцяў тэматыкі М. Багдановіча, у тым ліку і яго тэматыка прыроды. Другая асаблівасць—

увязка з малюнкамі прыроды вобразаў і малюнкаў мітатворчага зместу. Ізноў-жа гэта не вынаходка М. Багдановіча. Карысганьне мітатворчымі мотывамі ўласціва і другім беларускім поэтам. Ды і наогул у эпоху М. Багдановіча, калі ажывіўся ў літаратуры мастацкі фольклёрызм, зварот да міту, легенды, народна-поэтычнага вобразу зрабіўся адным з мастацкіх спосабаў ў поэзіі, асабліва ў школе сымболістых, паасобку, напр., у Бальмонта, Блока, А. Белыя і інш. Але адносіны М. Багдановіча да мітатворчасці—свае, асаблівыя. Ён не навіязвае народным міталёгічным вобразам тых ці іншых сымболістычных настрояў і перажываньняў, але ўспрымае гэтыя вобразы беспасрэдна, проста, з якойсьці дзіцячай наіўнасцю і даверчывасцю, г. зн амаль зусім так, як ён, мабыць, успрымаў іх у маленстве з апавяданьняў бацькі і з першых кніг для чытаньня. Гэта зусім ня значыць, што poeta не падняўся вышэй народнага сьветаразуменьня,—гэта значыць усяго, што ён здолеў успрыняць гэта сьвегаразуменьне і памастацку яго выказаць; вось чаму яго малюнкi прыроды ня толькі тыповы па свайму канкрэтнаму зместу, але яны псыхічна блізкія да народнага ўспрыяцця прыроды. Адсюль зразумела, што малюнкi прыроды, зарысаваныя М. Багдановічам у мітатворчых тонах, ня робяць уражаньня вузкай тэндэнцыйнасці, а ўспрымаюцца лёгка і жыва. Такім чынам, і тое прозьвішча „Лесавік“, якое было дадзена поэту адным з яго крытыкаў у першыя гады яго супрацоўніцтва ў „Нашай Ніве“, не павінна ў сучасны момант гучэць, як дакор яго літаратурнаму дзівацтву, а хутчэй як прызнаньне за ім мастацкага чуцьця да народнай мітатворчасці. У кожным выпадку ўсе вершы на тэмы з беларускай прыроды, напісаныя ў мітатворчых тонах, чытаюцца і зараз з вялікай цікавасцю і робяць вялікае ўражаньне сваёй беспасрэднай блізкасцю да народна-поэтычных вобразаў і мотываў (напр. „Хрэзьбіны лясуна“—№ 9, „Лясун“—№ 11, „Старасьць“—№ 12, „Падвей“—№ 15, „Зьмяіны цар“—№ 23, „Срэбныя зьмеі“—№ 33, цыкль „У зачарованым царстве“—№№ 91—98).

Трэцяя асаблівасць М. Багдановіча, якая датычыць зместу яго тэматыкі наогул і тэматыкі прыроды ў паасобку,—гэта няўхільнае для яго малюнкаў прыроды ідэёвае або психолёгічнае іх аформаваньне, якое надае яго малюнку пэўнае ўнутранае адзінства і асьвятленьне. Прысутнасць у мастацкім творы адзінай асновы, якая яго аб'ядноўвае, думкі, або, прынамсі, адзінага настрою, які яго прасякае,—гэта, можна сказаць, элементарная ўмова мастацкасці, без якой праца мастака слова ня можа лічыцца закончанай. У гэтым выпадку М. Багдановіч робіць тое, што павінен рабіць кожны poeta, які мае сваё мастацкае чуцьцё. Але ўсё пытаньне якраз у тым, як ён гэта робіць. Ён не надае сваім малюнкам якіх-небудзь пэўных філэзофскіх формул або мотываў (напр., з галіны пантэізму або з галіны містыкі, якую карысталіся ў яго час сымболістыя), не надае ім таго ці іншага тэндэнцыйнага асьвятленьня—публіцыстычнага або моральнага; ён проста ўвязвае з імі свае асаблыя перажываньні або мотывы свайго асаблівага светаадчуваньня, але ўвязвае шчыльна, да ступені пранізваньня гэтымі мотывамі ўсіх частак яго поэмы; пры гэтым яго асаблыя перажываньні ў гэтым выпадку не выпадковыя і не разлучныя, таму што ўсеяны групуюцца вакол аднаго стрыжня—і якраз не навокал прыроды, ўзятай сама па сабе, але прыроды, ўзятай у сэнсе яе ўплыву на чалавечую псыхіку, на склад нашага сьветаадчуваньня,—значыць усэнсе, так сказаць, яе чалавечай значымасці.

Такім чынам, малюнкi беларускай прыроды, нарысаваныя М. Багдановічам, могуць быць названы складанымі, паколькі яны складаюцца

92 з трох частак: асноўнага фону—рэальнага малюнку прыроды, верхняга напластавання—мітатворчых контураў і вобразаў і адзінага ідэвапсихолёгічнага аформавання, якім прасякнута ўся зарысоўка ў цэлым. Але пры гэтай складанасці яго малюнкi просты і суцельны, бо ніводная частка іх ня выходзіць з агульных рамак, і, наадварот, усе часткі зліваюцца для чытача ў адно агульнае ўражанне. У вадным з ранейшых сваіх артыкулаў („Літаратурная спадчына М. Багдановіча“— „Полымя“ 1927, № 3) я прыводзіў некаторыя прыклады сваясаблівай апрацоўкі ў М. Багдановіча тэматыкі прыроды. Малюнак прыроды, ўзяты як *nature morte*, спачатку ажыўляецца ў яго мітатворчым зьместам, а затым і *nature morte* і народны міт яднаюцца ў адным ідэвапсихолёгічным аформаванні, якое падказана сьветаадчуваньнем паэты і яго адчуваньнем прыроды. Я напамню гэтыя прыклады, верш „Возера“ і „Над возерам“ (т. I, №№ 90 і 93). У першым з іх малюнак прыроды ажыўляецца мітам аб загінутым лясуне, пры чым і малюнак прыроды і міт зьвязаны ў адно мастацкае цэлае думкай аб мінулым даўнейшым, у якое сіліцца заглянуць сучаснае. У другім—таксама малюнак прыроды, якая ўся ажыўлена і стылізавана ў духу жывой мітычнай сцэны (русалкі, якія забаўляюцца ў праменьнях месяца), а абодвы малюнкi, злітыя ў адно цэлае, прасякнуты адным настроем усёперамагаючай цішыні і спакою надшоўшай ночы. Такіх прыкладаў можна прывесці даволі шмат. Уважлівы чытач знайдзе падобную-ж апрацоўку тэмы ў вершах „Лясун“—№ 11, „Старасьць“—№ 12 „Вадзянік“—№ 94, „Дзесь у хмарах“—№ 107, „Падымі у гару сваё вока“—№ 113 і інш.

Гэта трохскладаная або, так сказаць, трыадзіная пабудова малюнкаў прыроды ўжываецца М. Багдановічам ня толькі тады, калі ў яго тэму ўваходзяць элементы народнай мітатворчасці, але і ў іншых выпадках, г. зн. калі няма наяўна мітычных вобразаў і ўяўленьняў, з тэю толькі розьніцай, што тады на месца народнай міталёгіі паэта ўводзіць сваё анімізаваньне прыроды, і такім чынам кампазыцыя яго малюнкаў няўхільна захоўвае сваю сваясаблівую складанасць. Прыкладамі можна прывесці наступныя вершы: „Вось і ноч“—№ 27, „У небе ля хмары грывотнай“—№ 97, „Цёплы вечар, ціхі вецер“—№ 101, „Добрай ночы, зара-зараніца“—№ 102, „Плакала лета“—№ 106 і інш. Тут усюды мы бачым, як паэта сам, уласнымі мастацкімі сродкамі, ажыўляе прыроду, дапаўняючы гэтым адсутны ў даным выпадку ў яго пад рукой матар’ял народнай мітатворчасці: наогул-жа малюнак прыроды і тут застаецца трохскладаным, г. зн. складаецца з канкрэтнага рысунку *nature morte*, з анімізаваньня некаторых зьяў прыроды, якія ўваходзяць у склад гэтага малюнку, і з ідэвапсихолёгічнага настрою, які яднае ўвесь малюнак.

У залежнасці ад першай крыніцы творчасці (бацькаўшчына і яе ўплыў) знаходзяцца ў М. Багдановіча таксама і тэмы бытавога зьместу. Насычаць тэму бытавым зьместам па дагадцы, ня маючы беспасрэдных крыніц і нагляданьняў, было ўжо куды цяжэй, чым праробіваць тую-ж работу ў адносінах да тэм прырода-апісальнага характару. Таму ў першых вершах М. Багдановіча, якія былі напісаны яшчэ да паездкі яго на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, бытавыя зарысоўкі нявыразныя, малаканкрэтныя і нагадваюць некаторыя агульныя шаблёны як папярэдніх, так і сучаснай яму беларускай поэзіі. Возьмем для прыкладу верш „Мае песьні“—№ 2, „На чужыне“—№ 3, „Над магілай“—№ 17, „Скрылась кветамі“—№ 20, „Над магілай мужыка“—№ 25, „Дождж у полі і холад“—№ 26 і г. д. У гэтых вершах бытавыя зарысоўкі зводзяцца да паасобных рысаў і выразаў: „доля горкая мужыцкая“,

„бедная, далёкая старана“, „адзінокая магіла... каля шляху“, „старая магіла сьцяпная“, „труна... халодная магіла... здабытак бедака“, „радзімая старонка глухая... няшчасная доля яе“ і інш. Пасьля паездкі ў 1911 годзе бытавыя зарысоўкі прымаюць больш канкрэтны выгляд і месцамі вырастаюць да высокага майстэрства. Гэты паварот у яго бытавым малюнку адчуваецца ў зазначаным ужо вышэй вершы „Ізноў пабачыў я сялібы“—№ 49, асабліва-ж гэта прыкметна ў цыклі „Мадонны“ („У вёсцы“ і „Вэроніка“ № 183-4), дзе бытавы фон („вёска... летняю рабочаю парой“, „старасьвецкі дом паноў Забелаў з цяністым адзічэлым садамі“ і дзіцячыя гульні у абставінах ціхага мястэчка або хутара) зарысаваны ўжо пайншаму, канкрэтна і колёрытна; па гэтых зарысоўках можна констатаваць ня толькі беспасрэднае знаёмства поэты з бытам Беларусі (у паездку 1911 года), але і першыя ўдачныя спробы мастацкага абагульненьня бачаных ім бытавых малюнкаў. Такія малюнкi пасьля 1911 года наогул усё больш і больш удаюцца поэце. Аб гэтым сьведчаць, напрыклад, такія вершы, якія ўваходзяць у „Вянок“, як „Ціхі вечар, зьнікнула сьпякота“ і „Па ляду, у глухім бары“ (№№ 128—129), у якіх бытавыя малюнкi (стары млын і млынар, які замаўляе дзявочую прысуху; глухі пасёлак з трох хат і гаспадар, які робіць абыход свайго поля), хоць і вельмі сьціслыя, але аднак у той-жа час увязаны з якімісьці беспасрэднымі асабовымі ўражаньнямі поэты ад беларускага быту. Між іншым, для першага з гэтых вершаў захавалася ў аўтографіх поэты дата 1912 году: такім чынам, ён склаўся пасьля паездкі 1911 года; можна дапусьчаць такую-ж прыблізна дату роўку і для другога вершу, час напісьня якога дакладна не ўстаноўлены. Такую-ж канкрэтную і ў той-жа час мастацка-закончаную зарысоўку быту мы знаходзім у тых вершах, якія прысьвечаны гарадзкому жыцьцю („Вянок“, цыкль „Места“—№№ 131—134, 137); у прыватнасьці вершы, тэмаю якіх зьяўляецца гарадзкое жыцьцё Вільні (№№ 131—132), зьвязаны з беспасрэднымі ўражаньнямі ад той-жа паездкі поэты на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, і таму ў іх бытавыя малюнкi распрацаваны асабліва колёрытна і дэтальна. Трэба адзначыць, што гэта мастацкае ўдасканаленьне бытавога малюнку не абмінула пасьля 1911 году і такіх твораў поэты, якія напісьны на гісторычныя тэмы. Я маю на ўвазе некаторыя вершы, якія ўвайшлі ў цыкль „Старая Беларусь“ („Вянок“—№№ 123—127) і датаваны 1912—1913 гадамі; у іх поэта, кіруючыся сваімі ўражаньнямі ад гісторычнай Беларусі, якія ён набыў ў Вільні, надае і гісторычным малюнкам быту канкрэтны і колёрытны выгляд. Тое-ж самае можна сказаць і пра некаторыя творы, якія былі напісьны ў гэтую пару на народна-поэтычныя тэмы; напр., бытавы бок поэмкі „Мушка-зелянуска“ таксама выпаўнены ў тонах мастацка-рэальнага малярства.

З першай крыніцай тэматыкі М. Багдановіча ўвязваюцца, нарэшце, і тэмы з галіны народнай псыхікі, у апрацоўцы якіх у поэты таксама заўважваецца некаторая эвалюцыя. Першы момант у гэтай эвалюцыі—зарысоўка прыгнечанай псыхікі працоўнага беларуса, які пакутуе і ў той-жа час няўхільна пакорны сваёй цяжкай долі; гэтыя зарысоўкі зроблены ў мінорных тонах старой літаратурнай народніцкай романтикі, якой М. Багдановіч сваячасова аддаў некаторую дань. Для прыкладу зазначым на вершы: „Мае песьні“ (№ 1), „З песень беларускага мужыка“ (№ 16-1), „Над магілай мужыка“ (№ 25). Тут перажываньні працоўнага беларуса адбіваюцца, як цяжкае жыцьцё ў роднай краіне, як бязупынная, цяжкая праца, як непрасьветнае гора і, нарэшце, як сьмерць і халодная магіла—адзіны выхад з беднасьці і няволі. Чарговы

момант у эвалюцыі тэм з галіны народнай псыхікі—зарысоўкі яе больш бадзёрыя і актуальныя, пабудованыя ўжо ў іншым, чым раней, рэгістры. Тут адбітак народнай нядолі і звязаных з ёю настройў працоўнага чалавека пераходзіць часта ў протэст супроць соцыяльнай несправядлівасці старога ладу жыцця і нават у прадчуванне блізкага соцыяльнага зруху. Другі з двух вершаў, якія маюць агульны загаловак „З песьняў беларускага мужыка“, у якім соцыяльнае адчуванне багатых ад людской беднаты адбіваецца вобразна ў выглядзе вялізнай каменнай сьцяны, канчаецца пытаннем аб тым, каго пахавае пад сабою гэта сьцяна, калі яна абваліцца: „Што-ж будзе, як дрогне, як рухне яна. Каго пад сабой пахавае?“ Гэтае пытанне, укладзенае ў вусны працоўнага, соцыяльна пакрыўджанага чалавека, гучыць, як яго намёк на страшнае будучае, і гаворыць аб яго абуджанай сьвядомасці. Таксама першая з чатырох эпіграм (з цыклію „Усьмешкі“—№ 43) змяшчае ў сабе зусім ня двухсэнсавое прыраўненне мужыка, які зразумеў сваю няволю, па адрасу таго заняволення, якое ўтворана для мужыкоў панами: мужык ужо ведае, што зямля стаіць не на трох кітах, але на мужычай сьпіне, і гэта веданне хутка ў яго вырасце ў протэст супроць панскага прыгнечання. Бязумоўна, вершаў на тэмы з галіны народнай беларускай псыхікі наогул у Багдановіча мала: для апрацоўкі такіх тэм у яго ня было даволі матар'ялу, таму што, жывучы, галоўным чынам, ў інтэлігэнцкім асяродку, ён мала сутыкаўся з бытам працоўнага чалавека. Але і тыя не шматлікія апрацоўкі тэм гэтай катэгорыі, якія мы толькі што прывялі, гавораць аб тым, што ў гэтых адносінах poeta стаяў на ўзроўні перадавых настройў і перажыванняў сваёй эпохі.

Другую групу крыніц творчасці М. Багдановіча мы азначылі, як соцыяльна-культурныя і психалёгічныя праблемы сучаснай поэту эпохі. У папярэднім нарысе было ўжо сказана, пад якімі ўплывамі маглі скласьціся соцыяльна-політычныя погляды М. Багдановіча. Як яго бацька, так і тое грамадзкае і кніжнае атачэнне, у асяродку якога ён разьвіваўся ў юнацкія гады, стварылі ў ім адмоўныя адносіны да соцыяльных супярэчнасцяў яго часу, але разам з тым не далі яму выразнай грамадзка-політычнай праграмы. Адсюль усе соцыяльныя тэмы яго вершаў варочаюцца каля аднаго цэнтру—каля прыраўненняў супроць соцыяльнага зла, і каля набалеўшых пытанняў соцыяльнага неўпарадкавання; часамі гэтыя прыраўненні вырастаюць у гарачы протэст супроць соцыяльна-політычнага прыгнечання, што бывае, галоўным чынам, у тых выпадках, калі poeta прысьвячае соцыяльную тэму цяжкаму становішчу беларускага народу наогул і, у прыватнасці, соцыяльнаму прыгнечанню працоўнага беларуса. Такіх вершаў на соцыяльна-політычныя тэмы параўнаўча мала, але яны напісаны з вялікім ўздывам пачуцця і па ідэяму аформаванню належаць да найбольш вытрыманых і выразных. Сюды належаць наступныя вершы: „З песьняў беларускага мужыка“ (№ 16, I-II), „Над магілай мужыка“ (№ 25), „Дождж у полі і холад“ (№ 26), „Пан і мужык“ (№ 43, I), „Народ, беларускі народ“ (№ 47), „Эміграцкая песьня“ (№ 58), „Мяжы“ (№ 59), „Пагоня“ (№ 84), „Краю мой родны“ (№ 142), „Зразаюць галіны таполі“ (№ 145), „Рушымся, брацьця, хутчэй“ (№ 146), „Нашых дзедаў душылі абшары лясоў“ (№ 147), „Вы, панове, пазіраеце далёка“ (№ 164) і інш. У большасці з іх poeta ставіць пытанне аб соцыяльным стане працоўнай Беларусі (№№ 16, 25, 26, 43, 47) і вырашае яго, як ужо вышэй было заўважана, нявыключна ў тонах народніцкай романтикі, але і больш канкрэтна—шляхам закліку да протэсту і барацьбы супроць соцыяльнага

і нацыянальнага прыгнечання бацькаўшчыны; гэты протэстуюча-заклікаючы настрой асабліва адчуваецца ў вершах №№ 47, 84, 145-147; першыя два з іх—„Народ, беларускі народ“ і „Пагоня“—і ў ідэявай і ў мастацкай апрацоўцы прыкметна вылучаюцца з шэрагу іншых; асобнае месца паміж соцыяльна-нацыянальных тэм, апрацованых М. Багдановічам займае верш „Эміграцкая песьня“ (№ 58), дзе poeta так канкрэтна і ў той-жа час эмоцыянальна развінае перад чытачом пытаньне аб эміграцыі на яго бацькаўшчыне ў дарэволюцыйную эпоху. У некаторых вершах гэтай групы poeta выходзіць з сферы соцыяльна-нацыянальнай тэматыкі і ставіць пытаньне аб соцыяльных супярэчнасьцях сваёй эпохі наогул, у шырокім ахопе, і трэба падкрэсьліць, што ў гэтым выпадку соцыяльная тэма бярэцца ім глыбока і апрацоўваецца закончана ня толькі ў мастацкіх, але і ў грамадзкіх адносінах; -азначым, напрыклад, на верш „Мяжы“ (№ 59) і „Вы, панове, пазіраеце далёка“ (№ 164).

Да гэтай-жа другой групы вершаў поэты, якія ўвязаны з соцыяльнымі і психолёгічнымі праблемамі, далучаюцца ўсе вершы, напісаныя ім на психолёгічныя тэмы, якія маюць ня толькі асабовую, аўтабіяграфічную, але і агульначалавечую цікавасьць. Гэтых вершаў шмат; можна нават сказаць, што большасьць вершаў Багдановіча,—нават такіх, якія на першы погляд шчыльна зьвязаны з прыродай або бытам,—абавязкова распрацоўваюць тую ці іншую психолёгічную тэму, якая надае ўсяму вершу канчатковае аформаваньне, што падказана адным з мотываў аўтарскага сьветаразумеьня. Але, бязумоўна, ёсьць група вершаў гэтага парадку, якія, так сказаць, раг excellens психолёгічны. Зазначым некаторыя з іх. Перагартваючы першыя два разьдзелы вершаў, мы спытаем паміж іх цэлы шэраг тэм, якія апрацаваны ў роўніцы психолёгічных праблем і настрояў; такія, напр. наступныя тэмы: пачуцьцё бадзёрасьці і душэўнага ўздому („Мая душа“—№ 28), каханьне мацней сьмерці („На могільках“—№ 53), страта блізкага чалавека, як бязвыходнае гора („За газэтай“—№ 60), праблема ўзаемнага каханьня („Сонэт“—№ 61), шчасьце і радасьць маладосьці („Маладыя гады“—№ 76), („Вышаў з хаты—№ 77), маладосьць, як крыніца жыцьцярадасьці („Мы гаворым удвох“—№ 81), пачуцьцё адзіноты („Ужо пара мне да дому збірацца“—№ 82), балючасць успамінаў („Разрытая магіла“—№ 108) і г. д.

Цэлы шэраг вершаў Багдановіча перадаюць рознастайныя адценьні пачуцьця прыроды, якое ў поэты было пачалавечаму вялікасна і артыстычна-густоўна; гэтыя вершы расьсеяны па абодвух першых разьдзелах першага тому,—асабліва-ж іх шмат паміж вершаў „Вянка“; такія, напр., вершы: „Прывет табе, жыцьцё на волі“, „Блішчыць у небе зор пасеў“, „Добрай ночы, зара-зараніца“, „Ціха па мяккай траве“, „Вечар на захадзе ў попеле тушыць“, „Падымі ў гару сваё вока“, „Панад белым пухам вішняў (№№ 99, 100, 102, 103, 104, 113, 114 і г. д.). У гэтай групе вершаў прырода ўспрымаецца, вядома, так, як яна адбываецца на чуткім апараце псыхікі поэты; але разам з тым паміж рознастайных выпадкаў выяўленьня ў поэты пачуцьця прыроды спатыкаюцца і выпадкі тыповыя, г. зн. уласьцівыя наогул чалавечай психолёгіі. Паміж тэм психолёгічнага зьместу нельга не адзначыць яшчэ дзвёх, якія маюць вялікае значэньне для зразумеьня асобы поэты і прыроды яго творчасьці; гэта тэмы, пасьвечаныя пачуцьцю каханьня і пачуцьцю самасьвядомасьці мастака. Першая з гэтых тэм распрацавана М. Багдановічам з вялікім піэтэтам і глыбінёй; пачуцьце каханьня ў яго вельмі рэдка мяжуе і з пачуцьцёвасьцю і звычайна трактуецца як зацікаўленасьць у другой псыхічнай арганізацыі, або, нават, як імкненьне да другой

психікі, душэўна роднай і блізкай; і хоць большасць яго вершаў на тэмы аб каханьні навеяны яго асабовымі юнацкімі знаёмствамі і захапленнямі,—захапленнямі ў большай частцы романтичнага і нават п'ятонічнага характару,—тым ня менш у яго лірыцы каханьня можна стрэць шмат мотываў, тыповых наогул для пачуцьця каханьня, якое заснована на моральным сваяцтве і адпаведным захапленнямі (напр., „Пад ценню цёмных ліп“—№ 38, „Учора шчасьце толькі глянула нясьмела“—№ 42, „Зорка Вэнэра“, романс—№ 115, „Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы“—№№ 69, 268, „Я вспоминаю Вас“—№ 283 і інш.). Таксама і ў вершах, якія напісаны на тэмы аб мастацкай самасьведомасьці поэты і наогул аб прыродзе яго творчасці (напр., „Скрылась кветамі“—№ 20, „Ціхія мае ўсе песьні“—№ 29, „Пэўна любіце вы“—№ 31, „Замерзла ноччу шпаркая крыніца“—№ 41, „Ліст да Ластоўскага“ № 44, „Просьценькі вершык“—№ 46, „Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы“—№ 158, „Вы кажаце мне, што душа ў поэты“—№ 163, „Бывае, вада перапоўніць“—№ 243, „Двайняtkі“—№ 244, „Ёсьць гэткая японская забаўка“—№ 246 і інш.) мы знаходзім попач з чыста асабовымі прызнаньнямі поэты, якія ўскрываюць інтымныя бакі яго творчай працы, таксама апісаньне і аналіз некаторых агульных тыповых мотываў психалёгіі творчасці. Нельга прайсьці маўчаньнем і тую невялікую паранаўча групу вершаў, дзе poeta гаворыць аб сваім самаадчуваньні хворага чалавека, на якога цёмная здань блізкай сьмерці кідае ўжо свае цені, якія творчую радасьць робяць больш змрочнай. Такія, напр., вершы: „Я бальны, бяскрылаты поэт“—№ 6, „Ня кувай ты, шэрая зязюля“—№ 119, „Ой, чаму я стаў поэтам“—№ 151, „Даўно ўжо целам я хварэю“—№ 152. У іх, вядома, poeta гаворыць аб сабе, аб сваёй хваробе, аб сваім блізім канцы; але і тут між асабовых яго настройў можна знайсці тыповыя рысы звычайнай чалавечай психікі цяжкага прадчуваньня,—няздарма ў вершы „Ня кувай ты, шэрая зязюля“ poeta дае свайму прадчуваньню народна-поэтычнае афармаваньне, атуляючы яго ў „згукі бацькаўшчыны“, і тым самым як-бы ня хоча абасабляць сваёй суб'ектыўнай жыцьцягорнасьці ад тыповых мотываў народнага гора і цярпеньня.

Трэцяя крыніца тэматыкі М. Багдановіча—гэта літаратурныя ўплывы і—скажам шырэй—яго літаратурныя сымпаты і імкненьні. У гэтай крыніцы тры плыні: беларуская народна-поэтычная творчасць, блізкія поэту славянскія літаратуры і літаратура заходня-эўрапейская, галоўным чынам, нямецкая і французская.

Сувязь М. Багдановіча з беларускай народна-поэтычнай творчасцю, выхаваная ў ім з маленства яго бацькам і сваяцкім асяродзьдзем, якое яго атачала, а пасля замацованая адпаведнымі кніжнымі ўплывамі, праходзіць цераз шмат якіх яго твораў, і можна нават сказаць, што яго тэматыка і стыль наогул носяць сьляды ўплыву народнай поэзіі. Сабраць паасобныя рысы гэтага ўплыву і прыкласьці да іх гісторыка-літаратурны аналіз—чарговая тэма ў дасьледваньні творчасці Багдановіча. Але калі гаварыць аб больш выразных яго тэмах, якія беспасрэдна і поўнасьцю зьвязаны з народнай творчасцю, дык гэта значыць гаварыць аб яго мастацкім фольклёрызьме. У гэтай галіне Багдановіч зьяўляецца вялікім майстрам: ён ня толькі ўвёў у абыход беларуска-мастацкай літаратуры цэлы шэраг тэм з галіны народнай творчасці (тэм міталёгічных, легендарных, бытавых, гісторычных), але і апрацаваў іх з максымальным набліжэньнем да народна-поэтычнага стылю. Сюды належаць яго невялікія поэмы „Мушка-зелянушка“ і „Максім і Магдалена“ і шэраг вершаў, якія напісаны ў мастацка-

фольклёрысцкай манеры: „Песьня пра князя Ізяслава Полацкага“ з „Слова о палку Ігараве“ (№ 35), „Скірпуся“ (№ 73), „Страцім-Лебедзь“ (№ 85), „Цёмнай ноччу лучына дагарала“ (№ 67), „Як Базыль у паходзе канаў“ (№ 68), „Вершы беларускага складу“ (№ 86), „Уся ў сьлязах дзяўчына“ (№ 117), „Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае“ (№ 118), „Ой, грымі, грымі, труба, ўранку рана“ (№ 253) і інш. Як мастак фольклёрысты Багдановіч займае выдатнае месца паміж поэтаў сваёй пары, і яго творы гэтага парадку заслугоўваюць дэтальнага вывучэння.

Другая група тэм, якія звязаны з літаратурнымі крыніцамі,—гэта тыя тэмы, якія poeta набыў з галіны літаратур славянскіх—паасобку украінскай, расійскай, сербскай. Конкрэтна пакуль што можна гаварыць толькі аб перакладах і насьледваньнях, тэмы для якіх узяты з паказаных літаратур. Больш усяго мы знаходзім перакладаў з украінскіх поэтаў (Шэўчэнкі, Крымскага, Чарняўскага, Олэся, Самойленкі, Франко), куды менш з расійскіх поэтаў (Пушкіна, А. Майкова, Розэнгейма) і адно насьледаваньне сербскаму эпосу ў выглядзе быліны „Сьмерць шэршня“ (№ 238), напісанай у жартаўлівым тоне. Пры больш дэтальным дасьледаваньні гэтай групы вершаў Багдановіча, мабыць, удасца ўстанавіць і некаторыя ўплывы на яго з боку, напр., украінскай і расійскай поэзіі яго часу (напр., поэзіі сымбалістых).

Куды больш прыкметна захапленне поэты заходня-эўрапейскімі літаратурнымі крыніцамі. Тут мы знаходзім вялікую групу вершаў, перакладзеных з Вэрлена (№№ 210—230), пераклад аднаго ўрыўку з Вэрхарна (№ 231), шэраг перакладаў з Шыльлера і Гэйнэ (№№ 202—208), адзін пераклад з фінскага поэты Рунэбэрга (№ 201), два пераклады з антычных поэтаў (№№ 199—200—верш Горацыя „Памятнік“ і ўрывак з „Мэтарморфоз“ Овідыя). Апроч таго, ў Багдановіча ёсьць некалькі выдатных па тэматыцы і стылевай апрацоўцы насьледаваньняў эўрапейскім і па-заэўрапейскім літаратурным жанрам; гэта вершаваныя творы на скандынаўскія, гішпанскія, пэрсыцкія і японскія мотывы. Цікава адзначыць, што ў выбары чужаземных аўтараў і іх твораў для перакладаў і насьледаваньняў poeta ішоў па лініі сваёй звычайнай тэматыкі: ён выбіраў тое, што адпавядала яго настроям і звязаным з імі тэмам і мотывам психолёгічнага зьместу (пар. пераклады з Вэрлена), і таксама тое, што ідэёва звязвалася з хваляваўшымі яго пытаньнямі беларускага адраджэньня (такія, напр., некаторыя пераклады з украінскіх поэтаў).

Тое, што М. Багдановіч ўвёў у беларускую мастацкую літаратуру тэмы і мотывы заходня-эўрапейскай і—нават больш—часткова сусьветнай мастацка-літаратурнай творчасьці і разам з тым знайшоў у беларускай літаратурнай мове сродкі для перадачы, і перадачы высокамастацкай, гэтых чужаземных тэм і жанраў,—гэта складае бязумоўную заслугу Багдановіча, як мастака слова, і яго пераклады і насьледаваньні таксама чакаюць свайго дасьледчыка.

Кароткі агляд тэматыкі М. Багдановіча з боку яе зьместу гаворыць аб тым, што паставленыя поэтай тэмы былі вельмі рознастайны і зусім адпавядалі яго шырокаму рознастайнаму ўспрыманьню жыцьця. Ня глядзячы, аднак, на гэту рознастайнасьць, усе тэмы поэзіі Багдановіча сходзяцца каля аднаго цэнтру—яго стветаадчуваньня і сьветапазнаньня. Як-жа ён, выходзячы з сваіх поглядаў на вакольнае жыцьцё і на чалавечыя адносіны, ўвязвае сваю тэматыку ў адно цэлае. Ставячы такое запытаньне, мы вяртаемся, такім чынам, да ідэолёгічнага боку яго творчасьці, аб якім ужо гаварылася ў разьдзеле VII гэтых

нарысаў. Калі браць яго ідэолёгічную позыцыю па лініі соцыяльна-політычнай, дык яна ў агульных рысах можа быць ахарактарызавана так: выхаваны бацькам-народавольцам, ён прайшоў у сваім ідэолёгічным росьце цераз фазу настройў актыўнага народніцтва, потым, калі быў гімназыстым, аддаў некаторую дань захапленьню політычнымі тэорыямі Прудона, Бакуніна і інш., уважліва і прыхільна супыніўся на соцыялэгічных падставах Міхайлоўскага і яго папярэднікаў, накітаваў Ножына, і ўсё гэта ўвязаў з сваімі гарачымі сымпатыямі да беларускага адраджэньня, узятага ў яго соцыяльна-нацыяльных імкненьнях. Усё перадуманае і перажытае М. Багдановічам у гэтай галіне, праўда, не дало яму выразнай грамадзка-політычнай праграмы, але ў кожным выпадку яскрава адмежавала яго ад інтэлігэнцкага мяшчанства і паставіла ў шэрагі тэй перадавой інтэлігэнцыі, якая, востра разумеючы адмоўныя бакі старога політычнага і соцыяльнага ўкладу жыцьця, горача супроць іх протэставала і шукала выхаду ў шырокім абнаўленьні жыцьця ў політычных і соцыяльных адносінах. Для Беларусі, інтарэсамі якой Багдановіч жыў з вучнёўскіх гадоў, гэта абнаўленьне павінна было стаць нацыянальна-соцыяльным, паколькі краіна разам з агульным соцыяльным прыгнечаньнем перажывала і прыгнечаньне нацыянальнае. Так склаўся Багдановіч—ідэолёг: гарачы ўдзельнік беларускага адраджэньня, ён разам з тым жыў у пастаянным прадчуваньні і чаканьні тых політычных і соцыяльных зрухаў, якія павінны былі вырашыць набалеўшыя пытаньні ў адносінах ня толькі Беларусі, але і сучаснага яму соцыяльнага ўкладу жыцьця наогул. Гэта шырокае асьвятленьне тэматыкі,—больш выразнае ў тэмах, якія звязаны з яго бацькаўшчынай, і больш расплыўчатае ў тэмах, якія ахапляюць наогул яго эпоху,—мы, сапраўды, і павінны констатаваць у большасьці яго вершаў. Застаецца яшчэ пытаньне аб яго пэсымізьме, які паасобнымі мотывамі часамі ўваходзіць у яго творчасць. Вырашаючы гэтае пытаньне, перш за ўсё нельга паняцьце пэсымізму ўжываць у якімсьці няпэўна-шырокім і таму ня маючым ніякіх акрэсьленьняў сэнсе. Пэсымізм, прыстасоўваючы яго да мастака слова, можа быць пэсымізмам філэзофскага зместу, калі ў сьветапоглядзе поэты ёсьць пэсымістычная аснова, якая скла, дзаецца часамі пад пэўнымі філэзофскімі ўплывамі або пад уплывамі наогул соцыяльна-культурнага ўкладу жыцьця яго эпохі. Пэсымізм-прыстасоўваючы да пісьменьніка-мастака, як і да ўсякага чалавека, можа быць пэсымізмам псыхофізіолёгічнага характару, калі пісьменьнік па самому складу свайго здароўя і сваёй псыхікі мае нахіл да вялага, маркотнага, часамі іпохондрычнага ўспрыняцьця рэчаіснасьці. Нарэшце, пэсымізм можа быць формай абыватальскага сьветаадчуваньня, калі чалавек, у грамадзкім жыцьці індывідуальна-нявыяўлены, жыве вяла, абыйк і, замыкаючыся ў вузкае кола мяшчанства бытавога і моральнага, даходзіць да апатыі і да ўтраты ўсякай жыцьцярадасьці. Апошні від пэсымізму ня мае ніякіх адносін да М. Багдановіча. Першыя два віды часткова маглі яго захапіць. Я ўжо меў выпадак сказаць вышэй (раз. VII), што эпоха магла накітавацца на яго ў гэтым сэнсе некаторы адбітак, паколькі і соцыяльна-культурныя яе абставіны і некаторыя літаратурныя плыні гэтага часу выклікалі пэсымістычныя настроі ў некаторых колах інтэлігэнцыі. Акрамя таго, стан здароўя М. Багдановіча таксама ўносіў часамі ў яго творчасць сумныя ноты, якія гармонічна зьліваліся з пэсымістычным сьветаадчуваньнем. Але, дапушчаючы гэты некаторы ўхіл поэты ў пэсымізм першага і другога віду, трэба зрабіць дзьве сур'ёзныя агаворкі: па-першае, т. з. „пэсымізм“ Багдановіча ня быў філэзофска абаснованы, таму што мы ня

бачым у яго ніякага захаплення філэзофіяй пэсымізму (напр. Шопэнгаўэрам, Гартманам), як гэта было ў некаторай часцы інтэлігэнцыі к XIX—п. XX стаг., і таму ён зводзіўся толькі да паасобных настройў і мотываў, якія ня мелі стойкага і пастаяннага характару; па-другое, упадак яго психікі, які набліжаецца да пэсымістычнага сьветаадчуваньня і зьвязаны з яго хваробай, таксама ня быў пастаянным і, судзячы па яго вершах, выяўляўся ўсяго часамі, як нейкі пароксызм хваробы, і пасля ізноў праходзіў, калі часова ўзмацнялася здароўе, а з ім разам вярталася бадзёрасьць і некаторая жыцьцярадаснасьць. Гэтым, вядома, і тлумачыцца, што вершаў, у якіх адчуваецца некаторы ўпадак жыцьцярадаснасьці і часовая утрата веры ў значнасьць жыцьця, у Багдановіча параўнаўча мала (пар. „Цемень“—№ 18, „Над морам“—№ 22, „Прыдзецца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку“—№ 79, „Усё у жыцьці мне даўно ўжо абрыдла“—№ 247). Апроч таго, я павінен паўтарыць тут, што ўжо сказаў і вышэй, што Багдановіч заўсёды перамагае тыя пэсымістычныя настроі, якія часамі ў яго бывалі: ён перамагае іх бадзёрымі адносінамі да лепшага будучага як сваёй бацькаўшчыны, так і чалавечага жыцьця наогул; ён перамагае іх сваёй бязупынай і таксама бадзёрай працай на літаратурнай ніве, сваім служэньнем харакству жыцьця, як аднаму з фактараў культурнага росту чалавечтва. Гэта перамога сумных настройў асабліва прыкметна ў прозаічных творах поэты (крытычнага, публіцыстычнага, этнографічнага і іншага зьместу,—гл. II том збору твораў), дзе пэсымізму няма ў яго месца.

У гэтым нарысе застаўся ня высьветленым яшчэ адзін бок творчасьці М. Багдановіча—гэта яго поэтыка, у прыватнасьці яго стыль. Пытаньне аб формальна-мастацкім баку яго поэзіі вымагае спэцыяльнага нарысу, які павінен быць пабудаваны ня толькі на яго вершах, але і на яго крытычных і гісторыка-літаратурных артыкулах, якія ўваходзяць у другі том яго твораў. Мастацкая тэхніка Багдановіча наогул ўяўляе сабою вельмі значную зьяву ў гісторыі беларускай літаратуры: цікавасьць да яе павялічваецца яшчэ і тым, што сам poeta як у мастацкіх, так і ў прозаічных сваіх творах даў накіды сваіх поглядаў на мастацтва і ў прыватнасьці на поэзію. Перагляд усяго матар'ялу—як тэорэтычных палажэньняў поэты, так і яго мастацкіх спосабаў, якія выявіліся ў яго творах,—вялікае і цікавае дасьледчае заданьне.